Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

İŞGAL VE ŞEHİR: BALKAN SAVAŞI'NDA BULGAR İŞGALİNİN EDİRNE'YE ETKİLERİ

İnci Başak AYDIN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

İŞGAL VE ŞEHİR: BALKAN SAVAŞI'NDA BULGAR İŞGALİNİN EDİRNE'YE ETKİLERİ

İnci Başak AYDIN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

İnci Başak Aydın tarafından hazırlanan "İşgal Ve Şehir: Balkan Savaşı'nda Bulgar İşgalinin Edirne'ye Etkileri" başlıklı bu çalışma, 16/01/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Orhan Avcı (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Hakan Kaynar (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.01.2018

İnci Başak Aydın

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

x **Tezimin/Raporumun 16.01.2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

o **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

16 /02/2018

İnci Başak AYDIN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Yrd. Doç. Dr. Hakan KAYNAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

İnci Başak AYDIN

ÖZET

AYDIN İnci Başak. *İşgal Ve Şehir: Balkan Savaşı'nda Bulgar İşgalinin Edirne'ye Etkileri,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Balkan Savaşları (1912-1913), Osmanlı Tarihi'nde önemli bir geçiş dönemi özelliği taşımaktadır. Balkan Savaşlarını önemli kılan birçok iç dinamikler bulunmaktadır. Bu dinamiklerden birisi de Edirne'dir. Edirne gerek bulunduğu konum ve gerekse tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. 20. yüzyılın başında meydana gelen Balkan Savaşlarında da Edirne önemini tekrar ortaya çıkarmıştır. Üstelik Balkan Savaşlarının ikincisi neredeyse Edirne'yi ele geçirme düellosuna dönüşmüştür. Bulgar işgaline uğrayan Edirne şehrinin ve insanlarının savaş, kuşatma ve işgal dönemi boyunca ne gibi etkiler içerisine girdiği ve şehrin kısa sürede nasıl bir değişime uğradığı teze aktarılmaya çalışılmıştır. Bu değişim ele alınırken sadece siyasi olarak değil Edirne Halkını ve yaşadıklarını göz önünde bulundurulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Balkan Savaşı, Edirne, Bulgarlar, Şehir, İşgal, Sosyal Tarih, Değişim.

ABSTRACT

AYDIN İnci Başak. *Invasion And City: How The Bulgarian Invasion Changed Edirne During Balkan Wars,* Master's Thesis, Ankara, 2018.

The Balkan Wars (1912-1913) have significant transition period features in Ottoman history. There are many internal dynamics which make the Balkan Wars significant. One of these dynamics is the province of Edirne. Edirne has an important place in Ottoman History due to its location and its position in the Ottoman Empire throughout the history. Edirne's importance came to the fore again during the Balkan Wars, which took place in the beginning of 20th century. Furthermore, the Second Balkan War had almost turned to a battle for capturing the Edirne province.

In this thesis, it is attempted to discuss how the city of Edirne, which was invaded by Bulgarians, and its people changed in a short period of time and what sort of influences they fall under during the war, siege and occupation period. This change has not only been discussed politically, but the people of Edirne and their experiences have also taken into consideration.

Keywords

The Balkan Wars, Edirne, Bulgarians, City, Occupation, Social History, Change

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY……..……i
BİLDİRİM……..…….ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI……..……..iii
ETİK BEYAN……...……..iv
ÖZET……...…….v
ABSTRACT…….…….……..vi
İÇİNDEKİLER……...……...…...…...…..vii
GİRİŞ……...…...…….……1
1. BÖLÜM BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE EDİRNE…….……..…9
2. BÖLÜM BALKAN SAVAŞLARI…….……..…..…….14
3. BALKAN SAVAŞLARI VE EDİRNE……...…..…..…….27
3.1. Kuşatmanın Gölgesindeki Şehir……...……..…….……36
3.2. Edirne'nin Sukûtu……..…….……..44
3.3. Edirne'nin Geri Alınması……...…….…..……51
4. BÖLÜM SAVAŞ SONU MUHASEBESİ……...59
5. BÖLÜM GALİP DEVLETLER MAĞLUP ŞEHİRLER……...……..67
6. BÖLÜM İŞGALİN SİLİK İZLERİ……...…….……88
6.1. 1890'dan 1920'ye Edirne Mahalleleri…..……..……...……...94
SONUÇ…….……..……99
KAYNAKÇA……..……..…....……102
EKLER…….……..……..117
EK 1: Edirne'de Bulunan Mahallelerin Listesi…….118
EK 2: Üzerinde Edirne Müdafii Şükrü Paşa'nın Resmi Bulunan Bir Kartpostal…….……....…123
EK 3: Bulgaristan'la yapılan ateşkes antlaşmasına imza koyan delegeler……....124
EK 4: Edirne'nin düşmesiyle Bulgarlara esir düşen Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa Bulgar Başkomutan Vekili General Savof İle Birlikte……...……...125

EK 5: Edirne'yi ele geçiren Bulgar ordusunun Saraçlar Caddesinden şehre girişi……...…….…...126

EK 6: Edirne'nin düşmandan geri alınışından sonra şehre giren devlet ricali……..……...…….……127

EK 7: Bulgar ordusu mezâliminden/ Edirne Karaağaç'ta dörder dörder kollarından bağlanıp Meriç'e atılmış olan Rum ahali-i mazlume cesetleridir……...……..…128

EK 8: Balkan Harbi Tasviri Kataloğundan……..……..……..129

EK 9: Rüstem Paşa Hanı ve Selimiye Camii……...…130

EK 10: Ali Paşa Çarşısı……...……...……..131

EK 11: Etik Kurul ya da Muafiyet İzni……...…132
EK 12: Orijinallik Raporu ……..……133

GİRİŞ

Bu çalışma Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Edirne'nin yaşadıkları üzerine odaklanmaktadır. Söz konusu savaşta Edirne kuşatılmış, işgal edilmiş ve kurtarılmıştır. Bütün bu travmatik süreçlerin şehirde nasıl yaşandığını ele alacak ve nispeten kısa sayılabilecek dört aylık işgal döneminin şehrin demografik yerleşiminde bir değişime neden olup olmadığını görmeye çalışacağız.

Edirne'nin tarihine baktığımızda savaş ve işgalin şehrin âdeta kaderi olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu, 1361 yılında Bizanslılarla yaptığı savaşta Edirne'yi fethederek ele geçirmiştir (İnalcık, 1965: 159). 1365 yılında ise devletin merkezini Bursa'dan Edirne'ye nakletmiş böylece Edirne başkent olmuştur. Bizans tarihçisi Nikophoros Gregoras, Edirne'yi Osmanlı İmparatorluğu'nun almasına ithafen: "Bizans İmparatorluğu Doğu bölgesini görmezden geldiği için, Bithynia Bölgesindeki birçok şehir ve bölge Türklerin eline geçmiştir." (İnbaşı, 2014: 261) demiştir.

Edirne, Osmanlı İmparatorluğu'nda ele geçirildiği dönemden itibaren önemini hiç yitirmemiştir. İstanbul'un fethedilmesine kadar beş padişaha payitahtlık yapan şehir, bu unvanı İstanbul'a bıraktıktan sonra da imparatorluğun iki dünyasından Rumeli'ye açılan kapısı olarak önemini korumuştur. Bir yandan Balkanlara yapılan seferlerin askeri üssü konumunu korurken öte yandan İstanbul'un padişahlar için bile güvenli bir yer olmaktan uzaklaştığı anlarda bu kez geçici payitahtlık vazifesi görmüştür.

Bizans döneminde Edirne âdeta surların içine çekilmiş bir kale şehridir. Osmanlı Dönemiyle birlikte yerleşim bölgesi kale dışına çıkarak genişlemiştir. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikası da etkili olmuştur. Kale dışı yerleşimlerle birlikte, şehrin dönemin başkenti olmasının da etkisiyle nüfus ve mahallelerde artış gözlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu şehre birçok mimari eserler yaptırmış ve şehri şenlendirmiştir. Şehir, ülke ticaretinde de önemli bir paya sahip olmuştur. Edirne, Balkanların İstanbul ve Bursa ile ulaşımında odak noktayı teşkil ediyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na ait malların Balkanlar'a ve oradan Avrupa'ya

ulaştırılmasında İstanbul'dan sonra en önemli durak noktalarından biriydi (İnalcık, 1993: 24; Cerasi, 2001: 57).

İngiliz tarihçi John Keegan'a göre Edirne, "yeryüzünün en çok çatışma görmüş" şehirlerden birisidir (Ericson, 2013: 181). Bu iddialı bir görüş olmakla birlikte şehir, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde iken 1829, 1878, 1913 ve 1920 tarihlerinde olmak üzere dört defa işgal edilmiştir. Edirne, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdikten sonra ilk kez 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde işgal edilmiştir. Şehri savunmakla görevlendirilen Halil Paşa mukavemet gösteremeyerek burayı savaşsız olarak Rus Komutan General Dibiç'e teslim etmiştir. 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile işgal son bulmuştur (Yiğitgüden, 2006: 8; Baykal, 1965: 183-184). II. Mahmut bu işgalden sonra şehri ziyaret etmiş ve bu ziyaret anısına Hayriye, Rubiye ve Nısfiye adlarıyla Edirne damgalı paralar bastırmıştır (Özendes, 2005: 18). Ocak 1878'de 93 Harbi olarak da bilinen savaşla Grandük Nikola komutasındaki Rus ordusu Edirne'yi tekrar ele geçirmiştir. Mart 1879'da imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile savaş son bularak Edirne, Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmıştır (Yiğitgüden, 2006: 8). Rus işgalleri sonrasında şehrin nüfusunda bir azalma yaşanmıştır. Nüfusun azalmasının en önemli sebepleri, sakinlerinin şehirden çıkarılması ve kuşatma sırasında binlerce kişinin salgın hastalıktan ölmesi olmuştur (Ericson, 2013: 181). En önemli işgal sınavını Balkan Harbi'nde Bulgarlara karşı veren şehir son olarak 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. 25 Kasım 1922'de Türkler Edirne'yi kesin olarak geri almışlardır (Baykal, 1965: 194). Tüm bu işgaller sonucunda kaçınılmaz olarak birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

1894 yılı Osmanlı nüfus sayımına göre Edirne Vilayetinde 434.366 Müslüman; 267.220 Yunanlı; 16.642 Ermeni; 102.245 Bulgar ve 13.721 Yahudi yaşamaktaydı (İnalcık, 2012: 10). 1912'de Edirne şehir merkezinin nüfusu yaklaşık 76.000'di. Türkler bu nüfusun yarısını kapsamaktaydı. Şehir nüfusunun diğer yarısını ise Rumlar, Ermeni, Yahudiler ve diğer etnik gruplar oluşturuyordu. Edirne'de az da olsa Bulgarlar da yaşıyordu ama çoğunluğu köylerinde iskân edilmişti (Hall, 2003: 52). Edirne'de sadece on sekiz senede büyük bir nüfus düşüşü görülmektedir. Bu konuya millî ya da dini koşullar göz ardı edilerek bakılmalıdır. 1878 Rus işgalinden sonra Anadolu'ya bir göç olduğunu biliyoruz. Balkan Savaşları da bu göçün devamı niteliğindedir. Binlerce

Edirneli Anadolu'ya ve İstanbul'a göç etmiştir. 1878 işgalinden sonra, Edirne bir iç şehir olmaktan çıkarak serhad şehrine dönüşmüştür (Baykal, 1965: 186).

Hans Kohn'un Milliyetçilik Tipolojisi'ne göre Balkan devletleri, Doğu Milliyetçiliği grubuna girmekteydi. Kohn bu grubu duygusal ve otoriter olarak tanımlamıştır. Miroslav Hroch ise millî hareketleri 3 evrede inceler: öncelikle aydınlar kendi etnik grubunun dili, tarihi ve kültürü üzerine çalışmalar yapar; daha sonra siyasi emelleri olan başka bir aydın grubu ortaya çıkarak milliyetçi söylemler takınır; son olarak bu söylemler kitleler tarafından kabul edilir ve hareket kitleleşir (Çelik, 2014: 523). Bulgarların savaş öncesi yakın geçmişine baktığımızda bu savunuyu doğrular şekilde ilerledikleri görülür.

Balkan devletleri millî, dini ve tarihî nedenler altında Osmanlı İmparatorluğu'nu dört koldan çekiştirmişlerdir. Bulgarlar 19. Yüzyılı kendileri açısından "Uyanış Tarihi" olarak görürler. Bu dönemde Heybeliada Ruhban Okulunda Kilise Slavcası dersleri veren ve Bulgarcaya çeviriler yapan Yoan Dmitrieviç, Fener Rum Patrikliğine karşı Bulgar Kilisesinin bağımsızlığı için mücadele veren İlarion Makariopolski ve Kilise mücadelesinde öncülük eden ruhani liderlerden Gavril Krıısteviç sembol isimler olmuşlardır (Pars, 2006: 155). 1875 yılında Constantine Jirecek'in yazdığı aynı zamanda Çekçe ve Almancaya çevrilerek yayımlanan "Bulgarların Tarihi" isimli kitabında Bulgarların Avrupa Rönesans'ından etkilenememe sebebi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu işaret eder ve Bulgarların artık bilinçlenmeleri gerektiği vurgusu yapar (Todorova, 2014: 40). Gelişimin önündeki daimi engel olarak Osmanlı İmparatorluğu hedef gösterilir. Bulgarların tarihleri açısından kendilerince haklı gördükleri sebepleri olabilir, ancak burada geçmişte yaşanan olumsuzlukları başkasına, olumluyu ise kendine yorumlama eğilimi vardır. Bu eğilim yaşamın da tarihin de her alanında rastlanılabilecek bir durumdur. Bulgar Devleti'nin önde gelen şairlerinin de savaştan önce ya da savaş sırasında yazdıkları şiirler bu tipolojiyi destekler niteliktedir: "O kanlı çatışmaya, biz bayrama gider gibi/Türküler eşliğinde gideceğiz!";[1] K. Hristov 'un "İstanbul surlarının önündeyiz/ -daha önceleri de geldik -yine geliyoruz-/ Sırp

[1] Konstantin Mihaylov-Stoyan bu şiirinin adını Bulgar Ordusu'nun Sefere Çağrıldığı Gün koymuştur.

kardeşlerim, haydi bir olalım/ Ortak düşmanımızı yıldıralım!"; Hr. C. Borina'nın "Bize yeni bir çağ sesleniyor! / Emelleri yeni olan, yeni bir zaman/ Balkanlar'da yeni bir yaşam parlıyor;/Asırlarca üzerimizde olan zincirler kırılıyor/ Yeni Balkan soyu doğuyor." (İnanır, 2014: 549-555). Lowenthal'in şu sözü bizler için düşündürücüdür: "Bellek, tarih ve eski dönemlerin kalıntıları geçmişe ışık tutarlar. Ama onların ortaya çıkardığı geçmiş olup bitenden ibaret değildir, büyük ölçüde bizim kendimizin, seçici bir erozyon, unutkanlık ve icat aracılığıyla yarattığımız bir geçmiştir." (Batu, 2013: 44). Edirne, Bulgaristan'la Osmanlı İmparatorluğu arasında bir sınır şehri haline gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu, Edirne'nin İstanbul'a varış için en stratejik bölge olduğunun farkındaydı. Padişahın savaştaki önceliği, İstanbul'un güvenliğini sağlamak ve buraya ulaşılmasını engellemekti (Bobroff, 2000: 83). Balkan devletlerinden özellikle Bulgaristan için ise Edirne önemli bir hedeftir. Bulgaristan her fırsatta bu savaşı haç ile hilalin savaşı olarak nitelendirerek savaşın önem derecesini kendince arttırmaya çalışmıştır. Bulgaristan'ın Edirne'yi almak konusundaki ısrarı savaşın uzamasına neden olacaktır. Oysaki Bulgaristan'ın haç söylemlerini ortaya attığı, savaşın uzamasını göze aldığı bu şehir Bulgaristan için neden bu kadar önemliydi? Tarihsel bağlamdan bakıldığında Bulgaristan'ın bu şehir üzerinde güçlü bir bağı bulunmamaktaydı. 1912 yılı itibarıyla şehirde yaşayan Bulgarlar göz önüne alındığında Müslüman ve Rumlardan sonra gelmekteydi ve çok az bir nüfusa sahipti. Bu durumda Bulgaristan'ın bu kadar hırs ve azimle şehir üzerindeki iddiası ve ısrarı tek bir cevapta yoğunlaşıyordu. Edirne'yi işgal etmek demek İstanbul'a ulaşabilmek adına ilk adımı atmak anlamına geliyordu. Bu durum da Edirne'yi alarak İstanbul'u ele geçirebilmek için burayı askeri üs olarak kullanacakları düşüncesini doğuruyor. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu da Batıya düzenlediği seferlerde Edirne'yi askeri üs olarak kullanmıştır. Bulgarlar da aynı şekilde ilerleme politikası gütmüştür. Her iki taraf da durumun ciddiyetinin farkındadır. Edirne'nin "ele geçirilmesi" ya da "kurtarılması"nın aynı zamanda İstanbul için geçerli olduğu bilinciyle hareket etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu olası tehdit ve tehlikelerin farkında olduğundan Edirne'yi adeta bir istihkam şehrine dönüştürür. Tehdit, 19. Yüzyıl boyunca Avrupa'yı etkisi altına alan Fransız İhtilali menşeili milliyetçilik akımlarıyla imparatorluğa önce isyan edip sonra bağımsızlığını kazanan genç Balkan devletleri, tehlike ise onların kısa sürede

edindikleri başarıdan kaynaklanan özgüvenleridir. Edirne'nin kozmopolit yapısı, hemen her Balkan milletinden hemşerileri barındırması kadar bu yeni devletlerin birbirleriyle olan rekabetlerine bir de tarihten beslenen milliyetçiliğin Osmanlı karşıtlığı eklenince şehir olası savaşta coğrafi yakınlığı bulunanları hedefi haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri ise Edirne'nin geçilmez olduğunu düşünmekteydiler. Bu sebeple olsa gerek İstanbul'un tehlike altında olabileceği düşünülmemektedir. Fakat savaşın gidişatı bunun aksini gösterecek şekilde seyredecektir. İyi bir savunma sistemi kurmak kadar, bu sistemin doğru ve düzenli işleyişini de sağlayabilmek gerekir. Öyle ki Edirne şehrinde oluşturulan iki savunma sisteminde eksikler mutlaka vardı. 1910 yılında IV. Kolordu Komutanlığı ikinci savunma sistemini tercih ederek kalede yapılanmaya başlamıştı. Bu yapılanmanın dört yıl içerisinde oluşturulacağı hesaplanıyordu. Fakat altı ay sonra seferberlik ilan edilmiş ve planda değişikliğe gidilmek zorunda kalınmıştır. Edirne kalesinin savunma sistemi şehrin 4.500 ilâ 12.500 metre civarında şehrin çevresine yerleştirilen siper ve bataryalardan oluşturulmuştu. Bu sayede düşmanın şehirden uzak tutulabileceğine inanılıyordu[2] (Yiğit, 2008: 94-95). Şehri savunmak üzere yapılan istihkâmların bir kısmı beton bir kısmı ise toprak tabyalardan oluşmaktaydı. Edirne bu istihkâmlarla çevrelenmişti. Ayrıca İstanbul ile haberleşmeyi sağlamak amacıyla bir telgraf hattı da vardı (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) Balkan Harbi Koleksiyonu: K.12 D. 28. Fih. 20). Artık savunmada öncelik Edirne'nin batısı ve demiryolu çevresi olmuştur. Hazırlıklar hiçbir şekilde tamamlanamamıştır (Yiğit, 2008: 94-98). Şehir uzun bir kuşatmaya maruz kalmış ve yoğun uğraşlar sonucunda işgal edilmiştir. Kuşatma süresince Edirne halkı açlık ve hastalıklarla yüzleşmek mecburiyetinde kalmıştır. Şükrü Paşa komutasındaki Edirne, 26 Mart 1913'te daha fazla direnemeyerek Bulgarlara teslim olmuştur.

[2] Balkan Savaşları'nda Edirne'de iki savunma sistemi oluşturulmuştu. Birinci savunma sisteminde oluşturulan istihkâm ve tabyalar Tunca Nehri'nin doğusunda Yanıktepe, Mezartepe, Kumlartepesi, Kuştepe; Tunca ile Meriç Nehirleri arasında Akpınar Sırtları, Kadınköy, Kemal Sırtları, Üçhöyükler, Ekmekçiköy; Meriç ile Arda Nehirleri arasında Evreşe, Koyunlu; güneyde Arda ile Meriç Nehirleri arasında Kartaltepe sırtlarından geçen bir hattır. Bu sistemde her tepenin bir kale ve kendi başına bir savunma sistemi oluşturduğu anlamına gelmektedir. İkinci savunma sistemi ise şehrin merkezinden 3-8 km. civarında çizilmiş bir daireden oluşmakta ve Kafkas Tabyası, Cevizlik, Bağlarbaşı, Kestanelik, Ayvazbaba, Yassıtepe, Büyük ve Küçük Taş Tabya, Karagöz, Kazantepe, Şeytantarla Bağları, Kazanova, Arda Tabyası Sinekli Ovası, Hacılarezanı, Bosnaköy mevkilerinden geçmektedir.

Bulgarların Edirne'yi ele geçirme konusundaki hırslı davranışı kendi ittifak kurduğu devletlerle ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Savaştan en kârlı çıkan devlet olabilecekken II. Balkan Savaşı ile birlikte Edirne'yi de kaybetmiştir. Ancak Bulgaristan Edirne'yi her ne kadar kaybetmiş olsa da şehir dört ay gibi bir süre boyunca Bulgar işgali ve yönetimi altına girmiştir. Bu dört aylık süreç dahi şehirde değişikliklere yol açmıştır. Bulgarlar, Edirne'yi gerçekten mülk edinmek için değil İstanbul'a ulaşacakları bir adım olarak gördüklerinden olsa gerek şehrin gelişimine dair bir çabada bulunmamışlar, belli başlı şeyleri değiştirmeye yönelik eylemler gerçekleştirmişlerdir.

Eğer bu kısa işgal süresinden bahsediyorsak şüphesiz Edirne kurtarıldığı içindir. Aynı savaşta şehrin kaderini paylaşan Yanya ve İşkodra başka ülkelerin sınırları içerisinde kaldığından şüphesiz daha büyük bir dönüşüm göstermiştir. Ancak her ne kadar kısa bir süre olsa da kuşatma ve sonrasında Edirne'nin yaşadıkları üzerine odaklanmak savaş ve işgal üzerine olan düşüncelerimizin isabeti konusunda bizleri bilgilendireceğinden önemlidir. Çünkü bu savaş ve işgal bugün bizlere tarih kitaplarında görünen iki sözcük olarak gerçekliğinden çok daha travmatik gelmektedir. Edirne'nin kuşatma sırasında yaşadıkları düşünüldüğünde sonraki yıllar boyunca savaşan tarafların birdenbire komşulara dönüşmesi şaşırtıcıdır. Öyle ki kuşatma süresince şehirde yaşayanların tuttukları günlük ve anılar bugünden bakıldığında affedilemeyecek "suçlarla" doludur.

Çalışmanın ilk bölümü genelde ziyaretçilerinin okurlarıyla paylaştığı gözlemler üzerinden Edirne'nin Balkan Savaşları'na kadar geçirdiği dönüşüme ilişkin hızlı bir panorama çizmeyi denemektedir. İkinci bölümde ise teze konu olan dönemde yani Balkan Savaşları'nda şehrin yaşadıklarına bakmaksızın genel bir Balkan Savaşları'nın özeti yapılmaktadır. Savaşa doğru giderken yapılan hazırlıklar, askeri ve siyasi durum anlatılmış, siyasi kişiliklerin söylemlerine yer verilmiştir. Ardından üçüncü bölümde savaşın Edirne boyutu anlatılmıştır. Bulgar bombardımanı sonucu yaşanan infialler, iki tarafın yayınladığı beyannameler, imzalanan ateşkes anlaşması ve halkın ve askerin durumu açıklanmıştır. Sonrasında kuşatma altında halkın çektiği sıkıntılar, açlık ve hastalıkla nasıl boğuşulduğu örneklendirmelerle ifade edilmiştir. Ardından Edirne'nin sukûtu sürecinde Şükrü Paşa komutasında şehrin teslim edilmeden önce tahrip edilmesi, Bulgar ve Sırpların şehre girişi, askerlerin esareti anlatılmıştır. Burada gazeteler ve görgü tanıklarının da ifadelerine yer verilmiştir. Sonrasında Balkan devletlerinin

aralarındaki anlaşmazlıklara yer verilerek Enver Bey komutasında şehrin geri alınması, Avrupalı devletlerin duruma müdahaleleri, sonrasında yapılan anlaşma ile Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu'na ait olduğunun kabul edilmesi ve yaşanan süreç açıklanmıştır. Dördüncü bölümde savaşa dair genel bir değerlendirmede bulunulmuş durum Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan açısından ele alınmıştır. Burada savaşta yaşanan ilkler ve önemli noktalar vurgulanmıştır. Beşinci bölümde işgal edilen şehirlerin ortak bir kaderi olduğunun fark edilmesine çalışılmış, işgal edilen bir şehrin diğerinden çok da farklı olmadığını ifade etmek üzere Bulgar işgalinde yaşanan sürece ek olarak işgale uğramış bazı şehirler anlatılmıştır. İşgal eden devletlerin politikası doğrultusunda şehirlerin uzun vadeli işgallerinde geliştirmeye yönelik hamleler olduğu gösterilmeye çalışılmış, ardından Bulgar yönetimindeki Edirne'de ne gibi gelişmeler olduğu açıklanmıştır. Altıncı bölümde Edirne mahalleleri ve şehir anlatılmıştır. Şehirdeki sivil ve idari mimariler anlatılmış, mahallelerin sayısı tespit edilerek mahalleyi teşkil eden etnik kimlikler üzerinden değerlendirmede bulunulmuştur.

Yirminci yüzyılın ilk modern savaşı diyebileceğimiz Balkan Savaşları ve bu savaşlar esnasında Edirne'nin yaşadıkları tarihçilerin ilgisine mazhar olmuştur. Konu hakkında önemli araştırmalarda biri olan Syed Tanvir Wasti "The 1912-13 Balkan Wars and the Siege of Edirne" makalesinde Türklerin Edirne zaferinin yenilgi içerisinden koparılıp alındığına dikkat çeker (Wasti, 2004: 70). Edirne'nin yaşadığı kuşatma günleriyle ilgili şehrin kozmopolit karakteri nedeniyle farklı milletlerden isimlerin şahitlikleri de önce bizlere yine tarihçilerin yardımıyla ulaşmıştır. Örneğin Rıfat N. Bali, kuşatma günlerinde Edirne'deki *Alliance Israélite Universelle* adındaki okulda müdire olarak bulunan A. Geron'un günlüğünü *Tarih ve Toplum* dergisinin 190-193. sayılarında ele almıştır. Togay Seçkin Birbudak da Edirne'deki Fransız konsolosu Marcel Cuinet'in günlüğünü makale olarak yayınlar. Başka şahitliklerden bahsedecek olursak savaş boyunca Edirne'de yaşayan Hafız Rakım (Ertür), Pierron de Mondesire, R. P. Paul Christoff, Gustave Cirilli'yi anmak gerekir. Osmanlı ordusunda görevli Raif Necdet Kestelli, Eyüp Durukan, Ziya Şakir, Hüseyin Cemal de günlük şeklindeki eserleriyle bizlere Edirne'nin savaştaki durumunu algılamamıza yardımcı olacak nitelikte bilgiler vermektedir. Sonrasında gazetecilere değinmek gerekirse Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Celadet Bedirhan-Kamran Bedirhan *Edirne Sukutunun İç Yüzü*, Nazmi ve Kenan da

Edirne'de Altı Ay adlı eserleri meydana getirmişlerdir. Dönemin hemen hemen her dergi ve gazetesinde Balkan Savaşları konu edinmiştir. Bu çalışmada da: *Alemdar, Babalık, Büyük Duygu, Cehd, Ceride-i Sufiyye, İçtihad, İslâm Dünyası, The Journal of Education, Karagöz, Sabah, Sebilü'r-Reşad, Servet-i Fünun, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Tunca ve Türk Yurdu* gazete ve dergileri kullanılmıştır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Balkan Savaşları'nı içeren belgeleri derleyerek transliterasyonlu şekilde *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları* adıyla iki cilt olarak yayınlamıştır. Balkan Savaşları'nın etkisini araştırmak ve kamuoyuna duyurmak üzere uluslararası bir komisyon kurulur ve bu komisyonun incelemeleri doğrultusunda *Carnegie Raporu* olarak bilinen rapor yayınlanır. Raporda savaşla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almakta ve savaşta etkin rol oynayan kişilerin de ifadeleri bulunmaktadır. Balkan Savaşları ve Edirne ile ilgili önemli çalışmalar da mevcuttur. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine bakıldığı zaman Balkan Savaşları'nda Edirne üzerine tez çalışmalarında Togay Seçkin Birbudak ve Sevgi Aşkın'ın yüksek lisans tezleri olup Birbudak'ın tezi daha sonra Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı tarafından basılarak kitap haline getirilmiştir. *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK tarafından çıkarılmış ve birçok akademisyenin makalesine yer verilmiştir. Bu eserde Edirne coğrafi ve tarihsel olarak birçok açıdan ele alınmıştır. Savaşın 100. Yıl'ı olması nedeniyle yazılan makaleler TTK tarafından *100. Yılında Balkan Savaşları İhtilaflı Duruşlar* ismiyle derlenerek iki cilt olarak yayınlanmıştır. Yine aynı maksatla Türk Yurdu Yayınları'ndan çıkan *100. Yılında Balkan Harbi* adlı eser meydana getirilmiştir. Tüm bu çalışmalar bizlere Edirne'nin tarihte yaşadıklarıyla akademisyenlerin ilgi alanına girdiğini de göstermiştir.

Edirne, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla beraber 19. yüzyılda işgallere maruz kalmaya başlamış ve en büyük sınavını ise Balkan Savaşları'nda vermiştir. Osmanlı ordusu, Balkan devletleri ile girdiği savaşta aynı anda birden çok cephede savaşmak durumunda kalmış ve yenik ayrılmıştır. Tek tesellisi ise Edirne'nin geri alınabilmesi olmuştur.

1. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE EDİRNE

Edirne, Balkan Yarımadasının güneydoğusunda, Meriç Nehri ile birleşecek Tunca ve Arda Nehrinin kavuştuğu noktadadır. İstanbul'un Kuzeybatısında bulunan şehir buraya takriben 240 km. uzaklıktadır (Kazancıgil, 1992: 21). 1453'te İstanbul fethedilmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti Edirne'dir. Bursa'dan aldığı bayrağı İstanbul'a devretmek için bir asra yakın beklemiştir. Payitaht Edirne'ye taşındıktan sonra Bursa artık "Darü'l-ulema" burası ise "Darü'l-gazaddır." (Köknar, 1946: 4). Şehir, "Dârü'l-mülk", "Dârü'l-feth", "Dârü's-Saltana", "Dârü'n-Nasr" ve "Tahtgâh-ı Edrine" (Canım, 2002: 53) sıfatlarının da gösterdiği gibi hakkında düşünenlerin aklında coğrafi konumuyla var olmuştur. Bu haliyle Avrupa ile Asya arasında bir kapıdır.

Tayyip Gökbilgin'in de aralarında olduğu tarihçiler, Edirne şehrinin alınmasını Osmanlı İmparatorluğu tarihinde önemli merhalelerden biri olarak belirler. Gökbilgin'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasetin tatbiki açısından en uygun ortam Edirne'nin alınması ve başkent olmasıyla başlamıştır (Gökbilgin, 2015: 49). Ancak bu görevini İstanbul'a devretmesi şehrin önemini azaltmaz, saray İstanbul'a taşındıktan sonra da Edirne bazı padişahlar için eski görevini sürdürmüştür. II. Mehmed, İstanbul'un fethi hazırlıklarına Edirne Eski Saray'da başlamış ve fetih emrini buradan vermiştir (Ünver, 1965: 237). "Feth-i mübîn rüyasının görüldüğü, fethin anahtarlarının hazırlandığı" (Canım, 2002: 55) şehir olarak, İstanbul'un fethinde önemli bir rol oynayan şehir daha sonra da stratejik önemini kaybetmemiştir. I. Süleyman, Edirne'yi ikinci Darü'l-hareke ve devletin ikinci payitahtı olarak kullanmıştır (Ünver, 1965: 238). I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murat döneminde Edirne, geniş orman ve koruluk alanıyla eğlence ve av sporu için vazgeçilmez bir şehir olmuştur (Tunca, 2006: 36; Gökbilgin, 1994: 426).

Şehir zaman zaman Osmanlı Hanedanı için bir tür sığınak görevi de görmüştür. Örneğin IV. Mehmet kırk yıllık saltanatının yirmi beş yılını İstanbul dışında, çoğunlukla da Edirne'de geçirmişti (Sakaoğlu, 1999: 270). IV. Mehmet Döneminde şehir sünnet ve evlilik düğünleriyle ön plana çıkmıştır. Bu düğünler şenlik halini almıştır (Nutku, 1987:

53-64). Yaşamını Edirne'de sürdürmeyi seven bir diğer padişah da II. Mustafa'ydı. Bazı padişahların Edirne'de yaşamayı tercih etmelerinde İstanbul'un yeniçeriler eliyle güvensiz bir payitaht haline getirilmesi etkili olmuş olabilir.

Edirne sadece imparatorluğun tarihindeki niteliğinden dolayı değil, bulunduğu konum itibarıyla da her zaman imparatorluğun önemli bir şehri oldu. Edirne, adeta İstanbul'un kalesi gibiydi. Nasıl ki İstanbul'un fethi Edirne'nin bir Osmanlı şehri olmasıyla daha kolay hale geldiyse, aynı şekilde Balkan Savaşlarında da Edirne'nin kaybedilmesi, İstanbul'un işgali tehlikesini arttıracaktı. "Edirne Tarihçisi" Ratip Kazancıgil'in deyimiyle şehir, "bir sevkü'l- ceyş ve üssü'l- hareke" vazifesi görmekteydi (Kazancıgil, 1992: 21). Sanki işgal, şehir için kaçınılmaz bir kader gibidir. 19. Yüzyıldan itibaren çeşitli defalar işgal edilmiş olan şehir, bir cumhuriyet vilayeti haline geldiğinde ise sınırda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sınırları daraldıkça Edirne de sanki iktidar için merkezi konumunu kaybetti. 16-20. yüzyıl, ziyaretçilerin gözlemlerinde Edirne uzun süren bir düşüşün kahramanıdır. Kâtip Çelebi, "Cihannümâ" isimli eserinde Edirne için "Rum ülkesinde beşinci iklimde azametli ve fahâmetli bir şehirdir" (Selen, 1965: 303) der. Ayrıca, "Bu payitahtın kazası pâyede İstanbul'dan bir radde aşağıdadır. Etrafında kırk adet kaza ve kasaba vardır ki, cümle alışverişe müteallik işlerinde ona muhtaçtır." (Selen, 1965: 309) diyerek Edirne'nin önem derecesi açısından İstanbul'dan sonra akla gelen ilk şehir olduğunu dile getirmiştir. I. Süleyman döneminde Edirne'ye seyahat eden Hans Dernschwam, izlenimlerini şu şekilde aktarır (Tunca, 2014: 10-11):

> "Şimdi Trinpol denilen Adrianapolis kasabasına geldik. Yol boyunca kaldırım döşeli eski Roma yolları ve bir veya iki gözlü küçük köprüler gördük. Vakit vakit binlercesi bir arada uçan leylek sürülerine rastladık. Yolun her iki tarafında şehre kadar göz alabildiğine güzel, dümdüz bir arazi uzanmakta. Sağda ve solda eski Roma askerlerinin mezarlığı olan höyük ve tepecikler vardı... Şehir sağ tarafta, biraz yüksekçe bir dağ sırtında kurulmuş Budin'e benziyor. İç kısmı pek güzel değil."

Ogier Ghislen de Busbecg, Edirne'de bir gün kaldığı için ayrıntılı bilgiden ziyade dışardan bir insanın ilk geldiğinde dikkatini çektiği şeylerden bahsetmiştir. Busbecq, şehrin Arda ve Tunca nehrinin birleştiği noktada kurulduğunu, burayı Türklerin ele

geçirmesinden sonra kurulan mahalleler ile genişlediğini ifade eder (Busbecq, 2005: 24). Şehri 16. yüzyılda ziyaret eden Baron Wenceslas Wratislaw ise şehirdeki hanlardan bahseder. Ayrıca camilerin ihtişamından bahsederek göz alıcı iki cami bulunduğunu söyler (Wratislaw, 1981: 38).Wratislaw, camileri gezerek onlar hakkında da ayrıntılı bilgiler sunar. 1572-1573 yılları arasında Osmanlı kentlerini gezen Stephan Gerlach da Edirne'ye uğramıştır. Gerlach, nüfusun çoğunluğunun Rumlardan oluştuğunu, Türk ve Yahudilerin de burada yaşadığını belirtir. Şehre dair izlenimleri şöyledir (Gerlach, 2006: 821):

> "Edirne çok büyük bir kent değil. Etrafı Konstantinopolis gibi kuleleri ve mazgalları olan bir surla çevrili olup düzlük bir arazide kurulmuş… Burada çok sayıda cami bulunuyor ve içinde dükkanların bulunduğu, üstü kubbeli bir de çarşı inşa edilmiş. Bol meyve ağaçları ve bakımlı bahçeleri, iki de akarsuyu var. Kentin bir bölümü surların dışında kalıyor ve burası diğer bölümün üç katı kadar. Eski kent Türkler tarafından alındıktan sonra surlarla çevrilmiş. Nehirlerden birinin kıyısında, meyve ağaçlarından oluşan bir korunun ortasında padişaha ait güzel bir saray var."

1611 tarihinde Simeon isimli bir seyyah Edirne'ye gelmiştir ve izlenimleri şu şekildedir (Andreasyan, 1964: 23-24):

> "Pek meşhur bir payitaht şehri olan Edirne çok bereketli ve her bakımdan bir bolluk yeriydi. Şehrin etrafından geçen üç büyük ırmak Peygamber Davud'un 'Nehrin suları Allah'ın şehrini müferrih kılar' sözüne göre halkı şenlendirirdi…Yarım günlük bir sahayı kâmilen kaplamış bağ ve bahçe ile çevrili olan Edirne, bender ve şen bir şehir ve her cihetten mehde şâyan bir bazirgân şehristanıdır."

Laurent d'Arvieux, 1672'de yaptığı ziyarette yazdıklarıyla şehre dair bilgiler verirken Bizans'ın hatıralarıyla ilgilenmiştir (Andreasyan, 1964: 171):

> "Edirne'de kadim Adrianopolis'ten yalnız bir kısım sur harâbeleri ve hâlen hapishâne olarak kullanılan birkaç kule kalmıştır. Şehir, birkaç mil kadar çevresiyle bir santur (harpe) şeklinde olup, pazar, bedesten, hamam ve diğer umumî binalara mahsus olup İstanbul kadar geniş bir yeri yoktur."

Seyyahlar, genel olarak her zaman Rum nüfusun varlığını ve sayılarının fazlalığını vurgulamışlardır ve benzer temalar üzerinde durmuşlardır. 1717 yılında Edirne'ye bir ziyaretçi daha gelir, bu isim Lady Mary Wortley Montagu'dur. Lady Montagu, Edirne için şu notu düşmüştür (Mazower, 2014: 71):

> "Çarşı içinde 365 dükkân var. Bu üzeri kubbeli dükkanları dolduran her çeşit değerli eşya Londra'da New Exchange'dekine benzer bir şekilde sergileniyor. Fakat burası bizim çarşılarımıza göre daha düzenli, dükkanlar o kadar temiz ki hepsi yeni açılmış gibi. Buraya sadece vakit geçirmeye yahut kahve veya şerbet içerek eğlenmeye gelenler de var."

1835 yılında Edirne'yi ziyaret eden Helmuth von Moltke'nin şehre dair izlenimleri şöyledir (Moltke, 1969: 26-27):

> "Bütün Türk şehirleri gibi Edirne'nin de dışarıdan görünüşü güzeldir. Geniş, çayırlık bir vadide, muazzam ağaç kümelerinin ve kıvrım kıvrım akan nehir kollarının arasında kubbeleri ve minareleri, surları ve kuleleri, alçak kırmızı damlardan bir kargaşalığın üzerinden yükselir, bunların arasından açık yeşil ağaçlıklar ve yüksek kara serviler göze çarpar. Muazzam Sultan Selim camii dört narin minaresiyle, en yüksek tepede, etrafı bağlar, bahçeler ve tarlalarla çevrili şehrin üzerinde yükselir."

Moltke'nin bu yazısından sonra Edirne ile ilgili bahsedilen söylemlerde bir fark görülür. Artık şehrin simasının değişmiş olması gerek ki Edirne'nin müdafaasında Yüzbaşı rütbesiyle görev yapacak olan Raif Necdet Kestelli, Edirne'ye ilk kez Balkan Savaşından dokuz yıl önce gelmiş ve büyük bir köy olarak tasvir ettiği yerin Edirne olduğunu öğrenince hayal kırıklığına uğramıştır. Edirne'ye dair izlenimleri şu şekildedir (Kestelli, 2001: 13-14):

> "Bugün Edirne'de, evet inanınız, bu eski ve tarihi payitahtta, temiz bir lokanta, temiz ve muntazam bir hotel, temiz ve ferah bir gazino, bir kıraathane bulmak imkânsız. Edirne'ye gelen bir yabancı asrın ihtiyaçlarına cevap veremeyen asi bir hotelde yatmaya, bilmem neden daima han içlerinde, ahır avlularında bulunan lokanta şeklinde aşçı dükkanlarından yemek yemeye mahkûm!... İslâm mahalleleri dar sokakları, karanlık evleriyle esrarengiz köhnelikler içerisinde uyukluyor."

Bu şekilde hisseden tek kişinin kendisi olmadığı muhtemeldir. Pekto Slaveykov'un da Edirne'ye dair izlenimleri de pek iç açıcı değildir (Mevsim, 2012: 31):

> "Her yeri pislik içinde ve yer yer geçilmesi bile zor olan dar ve eğri sokaklar, bakımsız gerizler ve kent içinde bulunan 70-80 mezarlık, Edirne'nin havasını ve insanın içini karartır."

Edirne hakkında düşülen notlar şehrin Osmanlı İmparatorluğu haritasıyla paralellik gösterir. 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Edirne altın çağını çoktan yaşamış ve köşesine çekilmişti. Şehir artık İstanbul'a ulaşmak isteyenlerin göz dikeceği bir yer

haline gelmiştir. Balkan Savaşları öncesinde iki kere Rus işgaline maruz kalan şehre dair söylemler de değişmiştir. Hükümet de artık şehre değil, şehrin savunmasına yatırım yapmaya başlamıştır.

2. BALKAN SAVAŞLARI

Balkan Savaşları "Uzun 19. yüzyılı" sona erdirip "Kısa 20. yüzyıl"ı başlatmıştır (Toprak, 2002: 2). Osmanlı İmparatorluğu yakın zamanda bağımsızlıklarını kazanan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile savaşmak durumunda kalmıştır. 8 Ekim 1912'de Karadağ, 17 Ekim'de ise Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan imparatorluğa karşı savaş ilan eder. İmparatorluk ordusu İtalya ile Trablusgarp'ta savaşmaktayken bir anda Balkanlarda dört ayrı "düşmanla" karşı karşıya kalacaktır. Ancak dört genç Balkan devletinden mürekkep bu ittifakla imparatorluk arasındaki savaş tarafları belli iki ulus devlet arasındaki savaşlardan oldukça farklıdır. Bu genç devletlerin her biri bir diğerine karşı en az imparatorluğa olduğu kadar düşmanlık barındıracak derecede milliyetçidir. Bağımsızlık hikayeleri onlara özgüven verecek kadar kısa sürelerde gerçekleşmiştir. Buna uzun süren bir imparatorluk coğrafyası olan Balkanların karmaşık demografik yapısı eklenince hemen her yerde bulunan az ya da çok Bulgar, Boşnak, Sırp, Rum nüfus bu yeni devletlerin yeni topraklar arzusuna gerekçe sağlar. Bu unsurların kendi aralarında din ve mezhep seçimlerinden kaynaklanan önyargılar ittifakı kırılgan hale getirmiştir. Dolayısıyla Balkan Savaşları her ne kadar ittifakla imparatorluk arasında olsa da savaşın kronolojik akışına göre değişen konjonktür ittifakın kendi arasında çekişmesine neden olmuştur. Malum olduğu üzere böyle bir çekişme sayesinde Edirne de uzun süren kuşatma ve işgal sürecinden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır. Her ne kadar Balkan Savaşları, 1912-1913 yılları arasına sıkıştırılmış olsa da Balkan devletleri ile imparatorluk arasındaki çekişme uzun 19. yüzyıla karakterini veren gelişmelerden biridir. 1820 yılında Eflak ve 1821 yılında Mora'da çıkan ayaklanmalar ile imparatorluğun Balkan topraklarındaki ulusların bağımsızlığı gündeme gelmeye başlamıştır. Mora ayaklanmasını Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla bastıran Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepki doğrultusunda Osmanlı donanması yakılmıştır. Navarin'de donanması yakılan Osmanlı'nın tazminat istemesi ile gerilim artınca Rusya Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmiştir. Bu savaş sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan 1829 yılında bağımsız olmuş ayrıca Sırbistan ile Eflak-Boğdan da özerk bir yapıya sahip olmuştur (Armoğlu, 2010: 276-280).

Benedict Anderson 18. yüzyılı "milliyetçiliğin gün doğumu" olarak niteler (Anderson, 2011: 25). Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunan Balkan devletlerinin de 19. ve 20. yüzyılda kendi devletlerini kurmaları ve bağımsızlıklarını kazanmaları kaçınılmazdı. Burada kaçınılmazlıktan kasıt "Fransız İhtilâli ve yaydığı milliyetçilik düşünceleri" gibi klasik bir söylem değildir. Bağımsız olmayan devletler için Fransız İhtilalinden daha etkili bir şey varsa o da "Büyük Güçler"in izledikleri siyasettir. Balkanlardaki hareketlilik ile Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda adeta yeni bir boyut kazanır ve sürekli "yeni bir şeyler yapma" zorunluluğunda hisseder. Bunun tezahürü ise reformlar olarak karşımıza çıkar. Bunun sonucu olarak da Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı yayınlanarak ülkede kapsamlı düzenlemelere gidilir. Osmanlı İmparatorluğu, bu düzenlemelerle Avrupa Devletleri'nin isteklerini yerine getirerek üzerlerindeki baskıyı azaltmak istiyordu (Zürcher, 2013: 15). Ancak bu strateji istenilen sonuçları vermemiş; aksine gerek Avrupa Devletleri'nin ve gerekse Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların istekleri artış göstermiştir.

Balkan Savaşları'nın çıkış noktası aslında Osmanlı ile Rusya arasında yapılan 1877-1878 tarihli 93 harbi olarak da bilinen savaştır. Bu savaş öncesinde Rusya, Balkanlar'da "Panislavizm" politikasını uygulamaya çalışıyor ve Balkan ülkelerini bağımsızlıkları konusunda destekliyordu. Rusya, Osmanlı İmparatorluğuna Bulgarların yaşadıkları yerlerde reformlar yapılması konusunda baskı yapıyordu. Bu baskısını savaş tehdidiyle de şiddetlendiriyordu. İngiltere ise Balkan uluslarının durumlarını görüşmek üzere bir konferans düzenlenmesini önermekteydi. Konferansın gerçekleşeceği gün İstanbul delegeleri muhataplarına Kanun-i Esasi'nin ilanını haber verir. Bu beklenmeyen bir durumdur. Kanun-i Esasi ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklara bazı haklar verilmişti. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın baskısından kurtulmayı amaçlamaktaydı. Dolayısıyla konferans Avrupa Devletleri'nin hedeflediği gibi gitmemiştir. Rusya masada ulaşamayacağı amaçlarına cephede ulaşmak için 24 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan eder. Söz konusu savaşta Edirne'yi işgal eden Rus orduları İstanbul yakınlarında bulunan Yeşilköy (Ayastefanos)'de iken 3 Mart 1878'de Osmanlı ile barış anlaşması imzalanacak ve savaş sona erecektir. Rusya, bu anlaşma ile Panislavist emellerini gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Ayastefanos Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu Makedonya ve Trakya'yı kapsayacak şekilde Balkan topraklarının büyük bir bölümünü Bulgaristan'a vermeyi kabul etmekteydi.

Aynı zamanda Bulgaristan ordu kurabilecekti. Bu anlaşmayla Bulgaristan'ın bağımsızlığı kabul edilmekle kalmıyor aynı zamanda bir anda çok güçlenmesi de sağlanıyordu (Ortaylı, 2014: 86). Anlaşmaya göre Osmanlı İmparatorluğu, Karadağ ve Sırbistan'a da toprak veriyordu. Osmanlı İmparatorluğu ayrıca Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını tanıyor, Teselya ve Epir'de de geniş iyileştirmeler yapmayı temin ediyordu. Anlaşma bu kadarla da sınırlı kalmıyor; Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt Rusya'ya veriliyordu (Zürcher, 2006: 113-114).

Bu anlaşmadan rahatsızlık duyan tek devlet Osmanlı İmparatorluğu değildi. Avrupa'nın büyük güçleri diyebileceğimiz, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya, Rusya'nın bu ilerlemesini ve Balkanlar üzerinde kurduğu otoriteyi tehlikeli bulmaktaydılar. 19. yüzyılın en önemli politikası olan "denge politikası" da anlaşma yüzünden tehlikeye girmekteydi. Rusya'nın büyümesini önlemek amacıyla özellikle İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın çabası ile Balkanlar'daki sorunun görüşülmesi için taraflar yeniden bir araya gelirler. Berlin Kongresi (1878) olarak tarihe geçen bu buluşmanın önderliğini Alman Şansölyesi Otto von Bismarck yapmaktaydı. Berlin Kongresi ile birlikte Bulgaristan'a Ayastefanos Antlaşmasında verilen bağımsızlık yerine Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk bir Bulgar Devleti öngörülmekteydi. Ayrıca Bulgaristan'a verilen topraklarda da kısıtlamaya gidilmişti. Makedonya ise Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresine bırakılmıştır. Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınmakla birlikte kendisine bırakılan topraklarda değişim ve azaltma olmuştur. Karadağ da aynı şekilde Ayastefanos Antlaşmasında elde ettiği kazanımlardan mahrum bırakılmıştır. Balkan devletleri, Berlin Kongresi'nde kaybettikleri toprakların özlemiyle ve haksızlığa uğradıklarını düşünerek bu tarihten sonraki politikalarını belirlemişlerdir. Berlin Kongresi aslında Ayastefanos Antlaşmasını hiçe saymamıştır, üzerinde değişiklikler yapmıştır. Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlıklarını kabul etmiş, Bulgaristan konusunda ise bağımsızlık yerine özerkliği uygun görmüş ve bu devletlerin kazandıkları toprakları kısıtlama ihtiyacı duymuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet ilan edilince tüm sorunlar son bulacakmış gibi boş bir hayale kapılmışlardır. İmparatorluk için başlangıç gibi görülse de II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra da hiçbir şekilde sorunlar bitmemiş aksine yeni gelişmeler dahi olmuştur. Bulgaristan 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiş, Girit

Yunanistan'a katıldığını duyurmuş, Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'i işgal etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda sorun yaşamadığı tek millet Arnavutlar da isyan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu tüm bu yaşananlara adeta seyirci kalmıştır. Üstelik hiç beklenmedik bir anda İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nda bulmuştur kendisini (Artuç, 1998: 51-56).

Arnavutluk hariç tutulmak kaydıyla Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ gibi Balkan devletleri bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Balkan devletlerinin bağımsızlık sonrası yeni hedefi ise topraklarını genişletmek ve Balkanların tek hâkimi konumuna gelmekti. Balkan devletleri'nin bu cesareti dönemin güçlü devleti Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politikasıyla da ilişkilidir. Rusya her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünden yana tavır koysa da olabildiğince zayıf bir imparatorluğu hayal ediyordu. "Akdeniz'e inme" hedefini kolaylaştırmak için "Panislavizm" politikasıyla Balkan devletlerini destekliyor ve Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmaya çalışıyordu (Macfie, 2003: 13). Rusya olası bir savaş durumunda "koruyucu" rol üstleniyor, Balkan devletlerinin çatıştığı noktada arabuluculuk yapıyordu. Böylelikle Balkan devletlerini arkasına alarak bölgedeki faaliyetlerini daha rahat idame ettirebilecekti (Eryaman, 2014: 76).

Balkan devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde tarihsel hafıza önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu tarihsel hafıza da Balkan devletlerini Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa götürmüştür. Uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışmış olan Amerikan misyoneri Joseph Kingsbury Greene, savaşın sebeplerini Balkan devletleri üzerinden yorumlamıştır. Başlıca sebep olarak, Rum ve Slavların tarihsel hafızası ve intikam arzusu, sonrasında ise uluslarının durumunu güçlendirme, doğal olarak da ulusal sınırlarını genişletmek çabası olarak ifade eder (İskefiyeli, 2013: 146). Aynı şekilde birçok Osmanlı da bu savaşı intikam olarak görmekteydi. Şarkın garptan intikam alma fırsatı olarak değerlendirenler vardı (H., 1329: 377). Oysaki bu tamamen savaş döneminde oluşmuş bir psikolojidir. İnsanlar, savaşa bir karakter kazandırmaya çalışarak onu anlamlı kılmayı dener. Böylece savaşa kendilerince bir canlılık katarlar. Savaşanlar ya da savaşı takip eden taraflar için durum böyleyken "savaştıran devletler" için tablo daha farklı seyreder. Devletler daha çok güç ve çıkarı düşünürler. Erik J. Zürcher, bu savaşın arka planında kimliklerin öncelikle dinsel aidiyet

etrafında şekillendiği kanısındaydı. Balkan milletleri, devletlerini inşa edecek bir temel arayışı içerisindeydiler ve bu arayışın neticesinde devletlerini inşa edecekleri yer olarak Osmanlı-Müslüman kimliğini bulmuşlardır (Zürcher, 2015: 448).

Balkan devletlerinin, imparatorluğa karşı birlikteliği varsa da kendi içlerinde anlaşmazlıklar yok değildi. Burada en büyük problem ise Balkanların paylaşılması sorunu idi. Her devletin kendi geçmişi ve kültürel dokusu çerçevesinde bir hayali vardı. Bu hayallerini gerçeğe dönüştürmek için de oluşturdukları ulusal hedeflerini Bulgarlar "Golema B'lgariya", Yunanlar "Megali İdea" ve Sırplar da "Velika Sırbiya" şeklinde isimlendirmişlerdi ve bu hedefleri doğrultusunda politikalar yürütmekteydiler (Zağra, 2016: 45). Bulgaristan, Dedeağaç, Kavala ve Edirne'yi de kapsayacak şekilde Meriç hattına kadar olan toprakları; Karadağ, sınırlarını Arnavutluk ve Sancak doğrultusunda genişletmek, İşkodra ve Brana'yı ele geçirmek istiyordu (Yiğit, 2008: 79). Sırbistan, I. Murat'ın Kosova'yı fethetmesiyle bütünlüğü bozulan topraklarına kavuşmayı hayal etse de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakıyla hedefini değiştirip yeni bir plan haritası çizmiş içine Kosova ve Yeni Pazar'ı yerleştirmişti. Yunanistan ise Yanya, Selanik, Girit, Ege Adaları ve Makedonya'yı elde etme düşüncesindeydi. Fakat ne var ki Sırbistan ve Yunanistan'ın olduğu gibi Bulgaristan'ın da "gözünü diktiği" bölge Makedonya'ydı (Armoğlu, 2010: 917-918). Balkan Savaşlarında ittifak olan dört devletten üçünün Makedonya'yı alma düşünceleri ve paylaşmaktan yana tavır sergilememeleri çok geçmeden ikinci bir Balkan Savaşının patlak vermesine neden olacaktır (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 298).[3]

Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Makedonya konusunda o kadar kesin kararlı ve istekliydi ki başlarda kesinlikle diğer bir devletle paylaşmayı söz konusu olarak görmüyorlardı. Makedonya üzerindeki emellerini ise tabii ki Balkan Savaşlarından öncesinde aramak lazımdır. Bu üç devlet de Makedonya'yı tarihsel bağlamda ele alarak kendi kaybettikleri topraklar olarak görüyor ve kültürel, tarihsel temellere dayandırmaya çalışıyorlardı. Hatta bu amaca hizmet eden örgütler dahi kurulmuştu. Bu örgütler arasında en çok öne çıkan "IMRO (Internal Macedonian Revolutionary

[3] Balkan Devletlerinin Savaşta Almak İstedikleri Bölgelere, Londra Sefirinin Hariciye Nezaretine Gönderdiği Rapordan Eklemeler Yapılmıştır.

Organization)" yani "Makedonya Dâhili Devrimci Örgütü"dür. Bu örgüt 1893 Selanik temellidir. Ve "Makedonya Makedonyalılarındır" fikrini benimsemiştir. Hatta Makedonya'yı Bulgarların ele geçirmesindense Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk bir yapı olmasına dahi razıydılar. Sırpların 1886 yılında "Saint Sava" adında kurduğu örgütü de aynı amaca hizmet etmektedir. Bulgarlar ise 1895'te "Yüksek Komite veya Dış Örgüt"ü kurdular (Hall, 2003: 6). Bu devletlerin Makedonya konusundaki kararlılıkları onların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortak hareketlerini engellemekteydi. Makedonya bir nev'i Balkan devletlerinin yumuşak karnı olmuştur.

Balkan devletlerinin savaşa girerken en büyük destekçisinin Rusya olduğundan bahsetmiştik. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın Makedonya konusunda uzlaşamaması Rusya'nın politikasına da set çekiyordu. Ancak ilerleyen zamanlarda bu devletler eğer ortak hareket edilmezse hiçbir millî hedeflere ulaşamayacaklarını fark etmeye ve birbirleriyle temasa geçmeye başlarlar. Üstelik İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Trablusgarp Savaşının başlaması da harekete geçmek için tetikleyici unsur olmuştur. Rusya arabuluculuğunda 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan; 29 Mayıs 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan ittifak anlaşması imzalamışlardır. Karadağ ise ittifaka en son katılan devlet olur ve 26 Ağustos'ta Bulgaristan ile 6 Ekim'de de Sırbistan ile anlaşma imzalar (Kutlu, 2014a: 197). Böylelikle tarihe "Balkan Birliği", "Balkan İttifakı" ya da "Balkan Ligi" gibi isimlerle anılan anlaşma imzalanmış olur. Bu ittifak anlaşmasında belki de en detaylı görüşme ve anlaşma Bulgaristan ile Sırbistan arasında olmuştur. Bulgaristan ve Sırbistan'ın imzaladıkları anlaşmanın iki önemli başlığı bulunmaktaydı: Osmanlı İmparatorluğu ve Makedonya. Bu iki devlet imparatorluğa karşı iş birliğini onaylamışlardır. Sırplar Trakya Bölgesinde Bulgarları, Bulgarlar ise Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp emellerini kabul ediyorlardı. En büyük çatışma noktaları olan Makedonya konusunda ise bölge Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılacaktı. Bulgarlar Ohri, Pirlepe ve Manastır dâhil Güney Makedonya'yı tamamen alacak, Kuzey Makedonya konusunda uzlaşılamadığı takdirde Rus Çarının arabuluculuğu kabul edilecekti (Hall, 2003: 15). Ruslar, kendi büyük emelleri için Balkan devletlerine güçlü vaatlerde bulunmuştur.

Savaşa doğru giderken Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ayağında da hareketlilik vardı. V. Mehmed Reşat, 3 Temmuz 1912'de Said Paşa hükümetinin yerine Ahmed

Muhtar Paşa hükümetini, aynı zamanda "Büyük Kabine" olarak da anılan hükümeti kurdurmuştu. Bahriye Nazırlığına Mahmud Muhtar Paşa, Hariciye Nazırlığına ise Noradunkyan Efendi atanmıştı (Dinç, 2008: 30). Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ile savaşması ihtimali konusunda Osmanlı cephesinde adeta bir "basiretsizlik" hakimdi. Dönemin Hariciye Nazırı Asım Bey'in Balkan devletleri ile savaş söylentileri üzerine "Balkanların aleyhimize birleşmeleri tamamen yalandır. Balkanlardan imanım kadar eminim!" şeklinde bir ifade kullanmıştı. Oysaki Balkan devletleri o sıralarda ittifak kurmuşlardı (Birecikli, 2015: 35). Osmanlı İmparatorluğu, aslında Balkanlarda savaşın olmayacağına o kadar güveniyordu ki Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'nin Rusya'dan savaşın olmayacağı yönündeki teminatıyla Balkanlar'daki 120 tabur askerini terhis etmişti (Artuç, 1998: 108). Balkan Savaşlarına katılan komutanlar olsun, Balkan Savaşları üzerine araştırma yapan tarihçiler olsun bu terhis işleminin başarısızlıkta kilit rol oynadığı konusunda hemfikirdirler. Çünkü bu terhis işlemi ile Osmanlı ordusunda yarı yarıya bir boşluk oluşmuştur ve seferberlik zamanında hızla hazırlanmalarına engel teşkil etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan devletleriyle savaşın eşiğine geldiğinde Başkomutan Vekili Nazım Paşanın, Padişah adına orduya seslenişi şöyledir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 187):

> "Ey zâbitân ve efrâd!
> Asırlardan beri vatanımız için bu kadar mühim bir saat hulûl etmemişdir! Kendileriyle sulh ve müsâlemet üzere ve hatta yaşamakdan başka bir şey istemediğimiz komşu hükûmetler (Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Hükûmetleri) her gûne kaide-i adaleti ve kâffe-i hukuku ayak altına alarak ve Avrupa Düvel-i Muazzaması'nın nesâyih ve ihtarât-ı vâkı'alarına ehemmiyet vermeyerek sulh ve müsâlemetin muhafazası emrindeki mesâîmizi hükümsüz bırakmak için bize küstahâne meydan okudular. Bütün millet onların bu vaz'-ı cür'et-kârânelerini kemâl-i nefret ve istihkâr ile telakki etmiş ve bunu mütecâsirlerin yüzlerine çarpmak hususunu size tevdî' eylemişdir."

Nazım Paşa'nın bu sözleri sadece kendisinin ve padişahın bağlayıcılığında değildir. Bu düşünceler aslında Osmanlı bürokrasisinin tezahürüdür. Demek ki Osmanlı İmparatorluğu, bir şekilde kendisinden ayrılarak bağımsız olmuş Balkan devletlerinin ayrılışını tam olarak sindiremeyerek onların toprak taleplerini, genişleme isteklerini ve tarihi emellerini "küstahlık"tan ibaret bulmaktadırlar. İşin garip tarafı ise Düvel-i

Muazzama (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya)'nın Balkan Savaşları'nda kendilerinden yana bir tutum sergilediklerini düşünmeleridir. Oysa ki Düvel-i Muazzama'nın dış politikaları Balkanlar'da savaş fikrini olgunlaştırmıştır.

Nazım Paşa'nın seslenişi şöyle devam etmektedir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 188):

> "Ey zâbitân ve efrâd!
> Bu hakaretin intikamını almak ve devletimizin şeref ve namusuyla hukuk-ı mukaddesesini müdâfaa etmek ve şanlı Osmanlı ahlâfının meziyyâtına halel gelmediğini ve onların an'anât-ı kahramânesiyle her hâlükârda gösterdikleri şecâat ve basâleti ve vatanın selâmeti uğrundaki bî-hadd ü pâyân fedakârlıklarını tamamıyla muhafaza etdiklerini kâinâta karşı isbat etmek sizlere kalmışdır! Ecdadınızdan bir avuç şüc'ân vaktiyle Anadolu'dan Rumeli yakasına geçerek bu iklim-i azîmi feth etmiş ve onların şanlı evlâdı dahi şimdiye kadar vuku bulan her bir muharebede kahramanca hareketle bütün cihanın takdir ve hayretini celb ederek sizler için emsale şâyân bir çok nümûne ve misal göstermişlerdir. Karşınızdaki düşmanlar fezâil-i askeriyece sizin dûnunuzda bulunduklarından Allah'ın avn ü inâyetiyle onlara şiddetli bir ders vermek sizin için bir vazife-i hamiyetdir. Memleket size güveniyor."

Nazım Paşa, savaşın kazanılacağından emin gibi bir duruş sergilemiştir, hatta zaferden neredeyse emindir. Bu sözler onun gerçek düşüncesi midir yoksa orduyu yüreklendirmek için mi bilemeyiz. Fakat komutanların tüm karşı çıkmalarına karşın orduya sürekli taarruz emri vermesi aslında zafer kazanacağına dair bir inancının olduğu fikrini doğrulamaktadır. Bu durumda demek oluyor ki Balkan İttifakı ciddiye alınmamıştır, onları halen kendilerine bağlı, hatta belki de "muhtaç" olarak görüyor ve bu "hadsizlik"in cezasız bırakılmayacağı düşünülüyordu.

Balkan devletleri kendi aralarında yaptıkları ittifaklar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmak için adeta fırsat kolluyorlardı. Ve bir yandan da hazırlık yapmaya çalışıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun İtalya ile Trablusgarp'ta savaş halinde olması ise onları cesaretlendirmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu İtalya ile savaşırken, Arnavutlar isyan etmiş, Yemen'de İmam Yahya Ayaklanması olmuştur (Dinç, 2008: 29). Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na Berlin Anlaşmasının 23.

Maddesi [4] gereğince baskı yapıyorlar (Andonyan, 1975: 208) ve Makedonya'da reformlar istiyorlardı. Bu istekleri doğrultusunda da Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'na ortak bir nota göndermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, Balkan devletlerinin bu notasını kabul edilemez olarak görmüş ve içişlerine müdahale teşebbüsü olarak algılamıştır. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu istenen reformları uygulamayı reddetmiştir. Notaya cevap dahi verilmemiş ayrıca elçilerini geri çağırma kararı almıştır (Dinç, 2008: 54). Notaya cevap verilmemesi ve elçilerin geri çağrılmasını Balkan devletleri savaş olarak algılamak istemişti. Böylelikle ittifaklar tarafından Osmanlı İmparatorluğu savaşı başlatan taraf(mış) izlenimi yaratıldı. Bu politik hamle ile Balkan devletlerinin amacına hizmet edilmiş oldu. Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiyle Balkan İttifakı ile savaş başlamıştır. Bu tarihten sonra Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan da birbirini izleyerek savaş ilan etmişlerdir.

Bulgar hükümeti savaşı etnik ve dini bir hüviyete sokarak halkı psikolojik olarak etkilemiştir. Heyecana kapılan halk savaşın destekçisi olmuştur. Siyasette dini söylem hastalığı burada da Bulgarlara nüksetmiş gibi gözükmektedir. Bulgar Kralı Ferdinand'ın bu savaşı "Salîbin Hilâle" yani "Haç'ın Hilal'e" şeklinde nitelendirdiği görülmektedir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 191). Kral Ferdinand (Andonyan, 1975: 455):

> "…Barış isteklerimiz tükendi ve Türkiye'deki Hıristiyan halkın imdadına koşmak, canını ve malını korumak için silaha sarılmaktan başka çare kalmadı… Hıristiyanlığın insancıl duyguları, imha tehdidi altında bulunan kardeşlerimize yardım etme görevi ve Bulgaristan'ın şeref ve haysiyeti, beni vatanın savunması için hazırlanmış evlatlarımızı silâhaltına çağırmaya zorladı."

[4] Berlin Antlaşmasının 23. Maddesi şöyledir: "Babıâli, 1868 esas yönetmeliği, haklı tadilâtı yaparak, Girit adasında titizlikle uygulamayı taahhüt eder. Mahallî İhtiyaçlara uygun hale sokulan benzer yönetmelikler (Girit'e tanınan vergi muafiyeti hariç), işbu antlaşmada özel bir teşkilât öngörülmemiş olan Avrupa Türkiye'sinin öteki kesimlerinde de yürürlüğe konacaktır. Babıâli, yerli halkın geniş çapta temsil ettiği özel komisyonlar kurarak, her bir vilâyette bu yeni yönetmeliklerin ayrıntılarını tesbit etmekle görevlendirecektir. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak teşkilât tasarıları Babıâli'nin tetkikine sunulacak ve Babıâli, onları yürürlüğe koyacak kanunları çıkarmadan önce, Doğu Rumeli için kurulmuş bulunan Avrupa komisyonunun fikrini alacaktır."

Rus Basını da ülkelerinde çıkarttıkları gazetelerde Balkan Savaşı'nın haberini yaparken aynı argümanları kullanarak "Haç'ın Hilal'e" karşı savaşacağı vurgusunu yapmıştır (Demiroğlu, 2016: 254). Sırp Genelkurmay Başkan Yardımcısı Albay Zhilovin Mishiç'in şu sözleri de Ferdinand'ın görüşünü desteklemektedir (Dinç, 2008: 46):

> "Tüm halkımız ve özellikle askerler arasında savaştan yana olağanüstü yaygın bir destek gözlenmekteydi. Hiç kimsenin, başarılı bir sonuç alınamayacağı konusunda kuşkusu yoktu. Askerler ve yedek subaylar savaş için donatılmış olarak, mutlu ve gururlu bir biçimde sokaklardan geçerek toplanma yerlerine vardılar. Subaylar arasında tüm kavgalar sona erdi, hepsi el ele vererek bir kutsal savaşa girdiler."

Bu ifade toz pembe ve subjektiflik içeren bir açıklamadır. Tarihe geçecek işler yapan yetkili mecralar bu tür ifadeler kullanarak hem dönemlerine hem de geleceğe etki etmek istemişlerdir. Savaşın kutsallığı öngörüsü, hükümetler ve üst kademede bulunan yöneticilerden ziyade savaşan kesimde hissedilir.

Balkan devletlerinin ittifakıyla birlikte savaş sesleri yükselmeye başlayınca Osmanlı İmparatorluğu'nda da İttihat ve Terakki yönünde hareketlilik yaşanır. 7 Ekim 1912'de savaş yanlısı İttihat ve Terakki Cemiyetinin örgütlemesi ile Darülfünun öğrencileri tarihe Balkan Harbi Mitingi olarak geçecek gösteriyi düzenleyerek Babıâli önünde toplanırlar. Amaçları Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile görüşerek savaş isteklerini dile getirmektir. Bu görüşmede ilk kez göstericiler, hükümeti açıkça suçlayarak eleştirinin boyutunu hakarete kadar taşımışlardır. Bunun üzerine gösterinin düzenlenmesinde aktif rol oynayan kişiler tutuklanmıştır (Seyfettin, 2013: 64-66).

Osmanlı İmparatorluğu'nda savaşa girilirken ordusunun düzeni şu şekildedir:

Başkomutan vekili Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Genelkurmay Başkanı Hadi Paşa ve Genelkurmay Başkanının kurmay başkanı Albay Pertev (Demirhan) Bey. Birinci Ordu'nun merkezi İstanbul'da bulunan Trakya Ordusudur. Bu ordu dört kolordudan meydana gelmektedir. I, II, III ve IV. Kolorduların Komutanı Abdullah (Kölemen) Paşa'dır. I. Kolordu'nun merkezi İstanbul, II. Kolordu Tekirdağ, III. Kolordu Kırkkilise (Kırklareli), IV. Kolordu'nun merkezi ise Edirne'dedir. İkinci Ordu: Makedonya ordusudur. Bu ordu üç bağımsız gruba ayrılmıştır. Merkezi Selanik'tir. Komutanı Ali Rıza Paşadır. İkinci Ordudaki bağımsız birinci grup redifferden mürekkep üç

kolordudur. Zeki Paşa kumandasında ve Sırp-Bulgar sınırı ile Üsküp-İştip hattında bulunmaktadırlar. İkinci grup ise, Mahmut (Hayret) Paşa kumandasındadır. Harekât bölgesi Karadağ; merkezi ise İşkodra'dır. Bir nizamiye ve iki redif tümeninden oluşmaktadır. Üçüncü grup ise, her birisi iki nizamiye ve bir redif tümeninden meydana gelmiş iki kolordu; birincisi Epir'de Yanya Bölgesinde, ikincisi Tesalya'da Koçana Bölgesinde olmak üzere Yunanlılara karşı harekâta gireceklerdir (Hochwächter, 2015: 6-7; Yiğit, 2008: 86). Osmanlı ve Balkan devletlerinin orduları hakkında bilgi vermek gerekirse; Osmanlı ordusu 303.000 kişi; Balkan devletlerinde Bulgar ordusu 250.000, Sırp Ordusu 200. 000 kişi, Yunan ordusu 120.000 kişi, Karadağ ordusu 40.000 kişiden oluşmaktadır. Toplamda Osmanlı ordusunun 300 bin civarındaki asker sayısına karşılık Balkan İttifak'ının ordusu 600.000 civarında seyretmektedir (Artuç, 1998: 112).[5] Edirne'nin askeri gücünü ise Şükrü Paşa komutasında 17 tabya, 50.000 asker oluşturuyordu (Er, 2012: 76). Ayrıca Edirne Kalesi'nde farklı boyutlarda olmak üzere 480 top ve 130 bin top mermisi mevcuttu. Balkan İttifak ordusu, Avrupa'nın yedinci büyük askeri gücü olarak gösterilmeye başlanmıştı bile (Yiğit, 2008: 81).

Balkan Savaşları dergi ve gazetelerde de bolca işlenen konulardan birisi olmuştur. Genellikle İttihat ve Terakki Partisi yanlı dergi ve gazeteler savaş taraftarı ve galibiyetten emin bir görünüm sergilemişlerdir. Savaş ilan edilmeden bir süre önce *İkdam*da yayımlanan makalelerde, Bulgaristan'da iktidarda olmayan milliyetçilerin savaş yanlısı olduğunu ve savaşı tetikleyen baş unsur olduğunu, iktidarın savaş yanlısı olmadığını şu sözlerle ifade eder: "aklı başında olan her Bulgar, Türkiye'ye harp ilan edilmesi halinde Bulgaristan'ın iktisaden mahvolacağını bilir ve takdir eder." diyerek "Düvel-i Muazzama"nın da savaşa izin vermeyeceği, savaş halinde ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan yana tavır alacakları fikrini beyan eder (Torun, 2014: 661). *Türk Yurdu* Dergisi Balkan Harplerini okuyucusuna "dört bir tarafı sarmış düşman" olarak takdim eder ve bu savaşın Osmanlı İmparatorluğu için "utanç kaynağı" olduğunu söylemekten geri durmaz (Ateş, 2014: 656). *Tanin*'de yayımlanan bir yazıda ise savaşın önlenememesine gerekçe olarak İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarda olmayışı

[5] Her İki Ordunun da İstatistikî Bilgisini Net Olarak Vermek Pek Mümkün Değildir. Fakat Genel Görüş Balkan Devletlerinin Ordusu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun Ordusunun İki Katı Olduğu Yönündedir.

gösterilir. Hükümetin sürdürdüğü politikanın Balkan devletlerinin lehine olduğunu iddia ederek savaş ve olası sonuçlar açısından peşinen faturayı hükümete kesmiştir. *Tanin*'de yayımlanan "Harp" başlıklı yazıda şu ifadeler yer alır (Torun, 2014: 661-662):

> "İttihat ve Terakki'nin bu memlekete getirdiği huzur ve kuvvetten korkarak sükût eden düşmanlarımızın şu anki durumu görerek harekete geçmeleri pek tabii bulunmalıdır. Eğer Balkan Devletleri gerçekten Türkiye'ye harp açmak düşüncesinde iseler çok yanlış bir işe kalkıştıklarını Sofya, Belgrad ve Atina üzerinde Osmanlı bayrakları dalgalanmaya başladığı zaman anlayacaklardır."

Refik Nevzad ise Risalesinde savaşın sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni gösterir (Yolcu, 2014: 381). Kıbrıs'ta çıkartılan *Seyf* Gazetesinde de savaşın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun galip gelerek Balkan devletlerine "ders" vereceğine olan inanç tamdır. Osmanlı askeri kahramanlık motifleriyle yüceltilmiştir (Karakartal, 2014: 772). Balkan devletlerini hayalperest ve şımarık olarak betimleyen gazete, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihindeki başarıları hatırlatarak kendilerinin mağlup olacağını bu yüzden de zavallı olduklarını ifade eder (Karakartal, 2014: 774). Ali Kemal, *İkdam*'da "Harb İstiyorlarsa Harb Ederiz" başlıklı bir yazı yazmıştır. Başlık metnin içeriğine dair tahmin edilmesini sağlamaktadır. Bu yazıda da Osmanlı İmparatorluğu olarak her zaman barıştan yana olduklarını ama savaştan da kaçılmayacağı, Bulgarların pişman olacağı nevi'nden ifadeler yer almaktadır (Torun, 2014: 662). Ermeni gazeteci Diran Kelekyan da Balkan Savaşları ile yakından ilgilenen isimler arasındadır. Osmanlı İmparatorluğu'nu ve askerini överek galibiyetten emin ve tehditvari cümleler sarf etmiştir: "Bugün Sofya sokaklarında kahramanlık satan pehlivanların sesi birdenbire kesilir. Onlar kesmeyecek olursa Türk süngüleri o sesleri onların göğüslerinde boğar. Yaşasın harb!" (Hanilçe, 2014: 450). Kelekyan savaşın İmparatorluğu'nun yararına olduğunu şu sözlerle ifade eder: "Bugün seferberlik, yarın belki harb. Bin şükür ki nihayet bir şu'le-i ümid göründü. Bu harp bizim için üç seneden beri süren kararsızlığa bir kat müreccahtır." (Torun, 2014: 662). *İkdam*, savaşın Osmanlılık bilincini harekete geçireceğini iddia ederek "Osmanlılarda İntibah" başlıklı bir yazı yayınlarlar ve 'Yaşasın Harp' nidalarıyla halka seslenirler (Torun, 2014: 662). Yerel basının kendinden emin ve ümitli söylemi bir yana dış basında da tam tersi bir söylem vardı. New York Times Gazetesi, Balkan Savaşları'nı, Türkler için sonun başlangıcı olarak görüyor ve "Türkiye'nin Kıyameti Dillendiriliyor" şeklinde başlıklar atmaktan

çekinmiyordu. Balkan devletlerinin savaştan galip ayrılacağından neredeyse emin ifadeler kullanılıyordu (Yavuz, 2013: 159). H. imzalı bir yazar dönemin dergilerinden birisinde askerlerinin Kuran ve Allah için savaştığını Müslüman olmayanların da İslamiyet'le savaştığını ifade eder (H., 1329: 360-362). Bu şekilde dini temellere dayandırılan açıklamalar gerçeklikle örtüşemez, bu devletler ve aralarındaki anlaşmaları, savaş stratejilerini, kendi devlet politikalarını hiçe saymak olur. Aslında askerler de genelde ne için savaştıkları bilmez. Hükümetler de kutsiyet vurgulamasını yineleyerek savaşacak askerlerin motivasyonunu sürekli kılmaya çalışır.

Balkan Savaşları'nda üç şehir Balkan devletlerinin kuşatmasına uğramıştır. Yunanlılar Yanya'yı; Karadağ İşkodra'yı ve Bulgarlar Edirne'yi kuşatmışlardır (Hall, 2003: 1). Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgarlar Doğu Cephesinde savaşmışlardır. Balkan Savaşlarında en şiddetli mücadele Osmanlı ordusu ile Bulgar ordusu arasında yaşanmıştır (Jelavich, 2006: 103-104). Bulgaristan'ın üzerinde en çok durduğu yer ise Edirne olmuştur. Edirne şehri Mehmet Şükrü Paşa komutanlığında 155 gün savunulmuş, fakat birçok etmenden dolayı 26 Mart tarihinde Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir.

3. BALKAN SAVAŞLARI VE EDİRNE

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda savaş öngörmeyerek ve de dış devletlerin teminatına güvenerek yanılgıya kapılmıştır. Savaş başladığı zaman hazırlıksız yakalanmış, seferberliğini tamamlayamamış, ordunun Balkanlar'a ikmalini tam olarak gerçekleştirememiştir. Bu şartlar altında 8 Ekim 1912'de savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu, Doğuda Bulgarlarla, Batıda ise Sırplarla savaşmıştır. 22 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli)'ye, ve 28 Ekim- 3 Kasım 1912'de Lüleburgaz'a kadar ilerleyen Bulgar ordusunu engelleyememiş ve çatışmalarda yenik düşmüştür. Osmanlı ordusu, İstanbul'a çok kısa mesafede bulunan Çatalca Hattı'na kadar geri çekilmiştir. Yunanistan, 8 Kasım'da Selânik'i savaşmadan teslim almıştır. Sırp ordusu ise Osmanlı ordusunu Kumanova'da yenerek Adriyatik Denizi'ne kadar ilerlemişlerdir, 18 Kasım'da ise Manastır Sırpların eline geçmiştir. Aralık ayı itibariyle Rumeli'de Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan topraklar Yanya, İşkodra ve Edirne'den ibaretti. Bu bölgeler de kuşatma altındaydı. Fakat bu kentler de daha fazla direnemedi ve art arda kaybedildi. Yunanlılar 5 Martta Yanya'yı, Bulgarlar 26 Martta Edirne'yi, Karadağ ise 22 Nisan'da İşkodra'yı ele geçirmiştir (Ünalp, 2014: 817-826; Armoğlu, 2010: 938-939).

Edirne, Bulgarlar tarafından işgal edildiği sırada Balkan Savaşları başlayalı yaklaşık bir buçuk yıl olmuştu. 5 Ekim 1912'de başlayan Bulgar Kuşatmasında savaş koşullarını da aşan olaylar gerçekleşmiştir. Savaşın tüm gerçekliklerini yaşayan Edirne, savaş koşullarının yanı sıra, hastalık, kıtlık, cephane yetersizliği ve günlük hayatta karşılaşılan sorunlarla birlikte daha fazla direnememiş ve 26 Mart 1913'te şehir teslim olmuştur. Savaş sonrasında yapılan Londra Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı sınırı Midye-Enez hattı olarak kabul edilmiş ve Edirne'nin kaybı resmileşmiştir (Küçük, 1992: 24). II. Balkan Savaşlarının başlamasıyla birlikte Osmanlı Ordusu 22 Temmuz 1913'te Edirne ve Kırklareli'ni geri almıştır (Tuncer, 2012: 51).

İstanbul gazeteleri 1 Ekim 1912 tarihinde Bulgar ve Sırpların seferberlik ilanını duyurmuştur (Pertev, 1927: 3). Edirne de seferberlik emrini almış ve hazırlıklara

başlamıştır. Savaşa gerek Edirne özelinden bakıldığında ve gerek de Balkan Savaşları'na bütün olarak bakıldığında Balkan müttefiklerinin savaşa çok daha hazır durumda olduğu görülmektedir. Bu sebeptendir ki Osmanlı İmparatorluğu istediklerini alma konusunda Müttefik Devletler ile boy ölçüşememiştir. Seferberliğin ilanı üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 5 Ekim 1912'de halka hitaben bir bildiri yayınlayarak halktan erzak, yağ, un, hafriyat araçları, silah ve benzeri aletler ile tıbbi malzemelerin toplanmasını istemiştir. Savaşabilecek durumda olanlara savaşa katılma çağrısı yapılarak, Müslim ve gayrimüslim kadınların da Hilal-i Ahmer'de çalışmaları için Belediye'ye müracaat etmeleri istenmiştir (Yüzbaşı Naci, 2012: 1). Seferberlikte şehirde bulunan halk ve 40.000 asker için erzak hesaplaması yapılmış ve ona göre erzak toplanmıştı, ancak savaşın tahmin edilenden uzun sürmesi sebebiyle ileride erzak sıkıntısı baş gösterecekti (Er, 2014: 166). Yaşlı, düşkün ve Edirne'de iki aylık geçimini sağlayamayacak olanların üç gün içinde şehri terk etmeleri gerektiği duyurulmuştur. Bu tarihten sonra Edirne halkının bir kısmı şehirden ayrılmıştır. Şehri terk edenler çoğunlukla İstanbul'a gidiyordu. İstasyonda büyük bir yığılma olduğu için insanlar günlerce beklemek zorunda kalabiliyordu (Yiğit, 2008: 98-99; Cirilli, 2012: 46). Halkın çoğunluğu araba, hayvan ve eşyalarıyla Davut Paşa Mezarlığı'na yığılmıştır. Burada insanlar açlık ve hastalık içerisindeydi. Göçmenlerin bir kısmı cami, fabrika, çiftlik ya da terkedilmiş evlerde barınmaya çalışmış, bir kısmı da Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gitmişlerdir. Fransız gazeteci George Remond, Davut Paşa Mezarlığı'nda şahit olduğu muhacirlerin durumuyla ilgili şöyle der: "Muhacirlerin ölü tabutları taşıdıklarını gördüm. Ne var ki bunların da sıtma ve ishalden dolayı ölüden farkları yoktu." (Remond, 2007: 58-59; Christoff, 2017: 58). Savaşın sivil halk üzerindeki tahribatı düşünüldüğünden daha fazladır. Tarihçi ya da araştırmacılar savaşın ayrıntılarını aktarma uğraşıyla kendi kendilerine mücadele verirlerken sivil halk için genellikle göç ettiklerinden, onlar için kurulan yardım kuruluşlarından bahseder. Savaşılan mekandaki insanlar sayısal bir bütün oluşturduklarında istatistiki veri haline gelirler. Böylelikle sayısal veriler belirtilerek ne kadar insanın göç ettiğinden, bu insanların nerelere göç ettiğinden, göç yolları üzerinde çetecilerin ya da düşman askerlerinin yaptıkları muamelelerden bahsedilir. Oysaki bir insan ya da bir ailenin yaşadıklarını aktarmakta zorlanırız. Birdenbire şehirde duyulan savaş ilanı ve seferberlik insanları çaresizliğe sürükler. İnsanların o güne dair yapacak onca işi varken gündem birdenbire değişir ve

geri kalan her şey önemsizleşir. Gitmek ve kalmak arasındaki o keskin kararı almak şüphesiz ki hiç kimse için kolay olmayacaktır. Çünkü neyle karşılaşacağını bilmeyen bu insanlar zorunlu bir "macera"ya yönlendirilirler. Üstelik gitmek de kalmak da bir maceradır artık bu ortamda. Doğru seçimi yapıp yapmadıklarına sonuçlarını yaşamadan asla karar veremeyecek ve hep "acaba" diyecek olan bu insanlar maddi ve manevi bir sürü zorluğun içerisine bir anda atılıverirler.

Edirnelilerin bir kısmı göç ederken bir kısmı da şehirde yaşamaya devam etmiştir. Herkes tıpkı Kale Komutanlığı gibi kendi evlerine erzak ve gerekli malzemeleri depolamaya çabalamıştır. Seferberliğin ilanından sonra Bulgarlar kendi halkını Bulgaristan yakınındaki köylere çekmişler ve savaş bölgesinden olabildiğince uzaklaştırmaya çalışmışlardır (Bedirhan, 1913: 32). Aynı uygulamayı Osmanlı hükümeti yapmamış halk bir nevi savaş ve zor şartlara maruz kalmıştır. İmkânı olan aileler savaş başlamadan önce şehri terk etmişse de bu herkes için geçerli olmamıştır (Nazmi-Kenan, 2014: 36). 18 Ekim'de Edirne Kale Komutanlığı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşen Balkan devletlerine savaş ilan ettiğini duyurur. Zaten bu tarihlerde artık Edirne ve çevresinde bir hareketlilik başlamış bulunmaktaydı. Öyle ki Bulgarlar sınırı geçerek Mustafapaşa kasabasına kadar gelmişlerdi. Mustafapaşa'da yaşayan halk, Bulgarların buraya gelmesiyle Edirne'ye sığınmaya başlamıştır. Mustafapaşa'dan Edirne'ye gelenler arasında Yahudiler de vardı (The American Jewish Year Book, 1913-1914: 192). Bulgarların taarruz hattında bulunan Mustafapaşa halkı ve memur tayfası Edirne'ye göç etmek zorunda kalmıştı. Bulgar komitacıları da Müslüman kılığında "Bulgarlar geliyor kaçınız" diyerek halkı telaşa sürüklemekteydi; böylece göç etmelerini sağlamaktaydılar (Aydın, 2013: 35). Mustafapaşa'daki halk Edirne'ye sığınmaya çalışırken Edirne halkında da İstanbul'a gidebilmenin uğraşını verenler vardı. Bu hengame içerisinde bir yandan da savaş hazırlıkları devam etmekteydi (Nazmi-Kenan, 2014: 102-108; Yiğit, 2008: 102-108). Yaklaşık on bin kişinin savaş öncesinde Edirne'yi terk ettiğini buna karşılık ise yirmi beş bine yakın insanın da civar köy ve kasabalardan kaçarak Edirne'ye sığındığı belirtilir (Örenç, 2012: 65). Edirne'den ilk gidenler arasında Karaağaçlı zengin Yahudiler vardı (Christoff, 2017: 45). Halide Edib, halkın kaçmak yerine savunmayı tercih ettiğini bu yüzden yüzlerce ailenin şehirde kaldığını ifade eder (Halide Edib, 1926: 342). Edirne Valisi, Fransız Konsolosu Marcel

Cuinet'e Edirne civarında insanların şehre göç etmelerini şöyle açıklar: "Bu hainler zikrettiğim mahallere düşmanların duhulü ihzar ve teshil ettiler, bir takım muteraban-ı islamiyeyi katliam ettikleri gibi kadınların ve kızların ırzlarına geçtiler, telgraf hututunu kestiler ve şimendifer raylarını çıkardılar. Velhasıl Edirne Vilayetinde ne varsa hepsini yağma ve ihrak ettiler. İşte binlerce Müslüman muhacirinin iki günden beri Edirne'ye gelip iltica etmelerinin sebebi budur." Fransız konsolosu ise bu konuşmanın üzerine Validen Müslümanların da Edirne'de yaşayan Hıristiyanlara kötü davranmasını engellemek için bu haberlerin yayılmasını önlemesini ve tedbir almalarını rica eder (Birbudak, 2016: 63). Yüksek rütbeli Bulgar askerlerinin Edirne'yi daha iyi tanıyabilmek için savaştan önce şehirde dikkat çekmeyecek işlerde çalıştıkları görülmüştür. Bir Bulgar albayı altı ay taş kırarak amelelik yapmış bir başka rütbeli Bulgar askeri de senelerce sokaklarda boza satmıştır (Ziya Şakir, 2011: 230). Demek ki Bulgarlar savaşı çok yönlü düşünmeye çalışmışlardır. Savaşın sadece cephede kazanılmadığı bir takım stratejik hamleler gerektiği hususuna önem vermişlerdir. Bulgarların bu şekilde stratejik ve politik tutumuna karşılık olarak, Edirne'deki Bulgar tüccar, öğretmen, yolcu, seyyar satıcı ve öyle görünüyor ki şüpheli görülenler tutuklanmıştı. Edirne Kale Komutanlığı bu tutuklamaların gerekçesi olarak şehrin güvenliği için tedbir amaçlı bir uygulama olduğunu, tutuklananların İstanbul'a gönderileceğini belirtir. Tutuklanmadan kaçmayı başaran bazı Bulgarların ya da Bulgarların işgal ettiği köylerden kaçan Türklerin Fransızlara sığındığı görülmüştür (Christoff, 2017: 46). İşin garibi savaşan iki milletin insanının da birilerinden kaçıyor olması ve resmi olarak savaşın muhatabı olmayan başka milletten insanların merhametine sığınmasıydı. Konsoloslukların savaş konusunda çekindiği bir nokta Hıristiyanların Edirne'de kötü muamele göreceği konusuydu. İlerleyen zamanlarda ise bahsedilen tutuklamalar ve Osmanlı ordusunda görevli üç Bulgar askerinin mevzilerini Bulgarlara bildirdiği için idam edilmesi (Christoff, 2017: 58) dışında bir şiddet görmedikleri için memnundular. Ayrıca bu uygulama sadece Bulgarlar için geçerli değildir. Kartaltepe'deki ilk mücadelede savaşmayı reddeden dört Türk askeri de idam edilerek Gümülcine'de kale duvarlarına asılarak ibret verilmek istenmiştir (Christoff, 2017: 196). Kuşatmadan birkaç gün önce şehir hakkında şu notlar düşülür: "Edirne'de her şey sakin. Sabah akşam top sesleri işitiliyor. Şehirde büyük bir tahribat yok. Yalnız güllelerin patlaması nedeniyle sık sık yangın çıkıyor." (Lauzanne, 1990: 51).

12 Ekim tarihinde ileride Edirne Müdafii olarak anılacak Şükrü Paşa, Edirne'ye gelmiştir. Edirne Kalesi, kuşatma sırasında Mehmet Şükrü Paşa'nın komutası altındadır. Mehmet Şükrü Paşa'ya bu görev verilmeden önce kendisi Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından Birinci Ferikliğe (Orgeneral) yükseltilmiştir (Onur, 2006: 162-163). Bu yükseltmenin amacı Mehmet Şükrü Paşa'nın motivasyonunu üst seviyelere çıkarmak için olmalıdır. Çünkü bu şartlar altında zor bir görev verildiğinin farkındaydılar. Şükrü Paşa'nın Edirne'ye gelişinden on gün sonra, 22 Ekim'de Edirne Kalesi fiilen savaşa girmiştir. Şükrü Paşa neredeyse şehre gelir gelmez savaş başlamıştır. Bu durum yani zamanın sınırlı olması şüphesiz ki planlanan hamleleri askerlere nakletmeye ve hayata geçirmeye yetmemiştir. Edirne savaşa çok erken girmiş ne hazırlık ne de seferberlik istenilen şekilde olmamıştır. Edirneliler şehri terk edememiş ve sağlıklı bir şekilde erzak depolanamamıştır.

Savaşın ayak sesleri ile birlikte propaganda aracı olan beyannameler hemen yetkili merciler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Edirne üzerinde beyannamelere dayalı politikalar yürütülmektedir. Bir yanda halka vaziyetin çok kötü olduğu ve teslim olmaları gerektiğini aşılamaya çalışan Bulgar ordusu vardır. Diğer yanda her şey çok iyi gidiyormuş gibi gösteren ve zafer konusunda neredeyse garanti veren Edirne Kale Komutanlığı vardır. Edirne halkı da zaten hâlihazırda etrafta dolaşan dedikodulardan kafası karışmış haldedir ve neye inanacağını kimse bilememektedir. Beyannameler şehre hareket getiren bir araç olmuştur. Sadece savaşan taraflar, asker ve komutanlar gerçek vaziyeti daha net görebilmektedir. Fakat askerler arasında dâhi bilgi kirliliği mevcuttur. 31 Ekim'de Bulgar uçaklarının Edirne halkına hitaben şehre Türkçe yazılı beyanname dağıttıkları görülür. Bu beyannamede şu ifadeler yer almaktadır (Karabekir, 2009: 89-90; Nazmi-Kenan, 2014: 58):

> "Biz Bulgarlar nefret ve kine yaraşır ve tedbirsiz Osmanlı Hükümeti ile muharebe ediyoruz. Biz, Müslüman ahalisine karşı değiliz. Bilginiz olsun ki bizim arzumuz kan dökmek değildir. Biz, sizi zalim ve gaddar ve merhametsiz Osmanlı hükümet adamlarınızdan kurtarmak istiyoruz. Biz Balkan adasında düzen ve güven içinde yaşamak istiyoruz. Sizin de gördüğünüz gibi sizin hükümet adamlarınız, sizin memleketinizi ne hale getirdiler. Sizin komşularınız dört devlet, dört taraftan sizin memleketinizi istila ettiler. Kırklareli çoktan Bulgar askerlerin elindedir. Babaeski, Lüleburgaz, Dimetoka, Üsküp, Piriştine, Nevrekop, Kumanova, Alason ve daha

> birçok şehir çoktan alındı. Edirne her taraftan kuşatıldı. İstanbul tarafından da kesildi. Edirne'ye hiçbir taraftan yardım gelmeyecek haberiniz olsun. Böyle bir durumda iken kan dökmeye gerek var mı? Bu kan neye yarayacak? Hakkaniyet için mi yoksa sizin haydut ve zalim hükümet adamlarınız için mi? Edirne'ye karşı 1000 top yöneltilmiş bulunuyor. Eğer ki Edirne teslim olmazsa bütün bütün harap ve perişan olacaktır. Ahaliye yazık değil mi?"

Bulgarların bu beyannamesini müteakip, Edirne Kale Komutanlığı da bir beyanname yayımlama ihtiyacı duyar (Yüzbaşı Naci, 2012: 27-28):

> "1. Bulgarların uçak aracılığıyla öteye beriye beyanname attıkları görüldü.
> 2. Bu beyannamedeki yalanlara inanılmaması için Müstahkem Mevki Komutanlığı aşağıdaki bilgileri halka ilan eder:
> 3. Seyyar ordumuz büyük bir düzenle ve kahramanca muharebesine devam etmektedir.
> 4. Ordumuzun Kırklareli-Lüleburgaz bölgesine çekilmesi, sırf askerî planımız gereğincedir.
> 5. Kumanova Bölgesinde perişan olan Sırp ve Bulgar ordusu artık başını kaldıramaz bir haldedir.
> 6. İnâyet-i ilâhî çok geçmeden kahraman ordumuz karşısında, sırtını çevirecek olan düşmanın halini yakında öğrenirsiniz.
> 7. Kalemiz bin top değil, on binlerce topa ve yüzbinlerce askere karşı koyabilecek ve aylarca savunabilecek bir durumdadır.
> 8. Kalemiz taarruz ve hasardan korunmuştur.
> 9. Bulgar beyannamelerine veya diğer kötü haberlere inanarak telaşa gerek yoktur. Zalim Bulgarların yaktıkları İslam köylerinin dumanlarını ve kestikleri kadın ve ihtiyarların kanlarını, ahalinin çoğu gözleriyle görmüştür.
> 10. Kan dökmek isteyenler, bunun ne kadar pahalıya mal olduğunu Hakk'ın iradesiyle az zaman zarfında öğrenecektir.
> 11. Müstahkem Mevki Komutanlığı ahaliden, sakin olmalarını ve sabırla dayanmalarını beklemektedir."

Beyannamelerin bu kadar çelişkili olması halk ve askerler arasında da ihtilafa yol açar. İnsanlar neye inanacaklarını şaşırır ya da inanmak istediklerine inanırlar. Bulgarların amacı, Edirnelilerin şehirde yaşadıkları imkansızlıklar giderek artmaktayken onları manevi açıdan zayıflatarak gardını düşürmek; aynı şekilde askerlerin de savaşırken daha ürkek ve geri çekilmeye meyilli bir hareket içerisinde olmalarını beklemekti. Bu sayede ordunun gücü kırılacaktı. Edirne Kale Komutanlığı da buna mahal vermemek için karşı beyanname yayınlayarak şehirde kaos oluşumunu engellemek istemişlerdir.

Şükrü Paşa Komutasındaki askerler Bulgarlarla savaşırken Sırp ordusu, 15 Kasım 1912'de, Edirne'nin alınabilmesi için Bulgar ordusuna destek vermiştir. Askeri kuvvet göndermenin yanı sıra Niş ve Prut'taki ağır toplarını Edirne'ye sevk etmişlerdir. Sırp ve Bulgar kuvvetleri zapt ettikleri yerlerdeki Hıristiyanlardan da destek alıyorlardı.

(Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 359-360) Bu durum Edirne'de işleri zorlaştıran belki de ilk hamle olmuştur. Artık sayıca artan ve teknik açıdan da güçlenen bir düşmanla savaşıyorlardı. Ancak Bulgarlar açısından savaş şimdiye dek isteklerinin gerisinde kalmıştı. Edirne konusunda bir gelişme kaydedememeleri sabırsızlanmalarına yol açıyordu. 21 Kasım 1912'de Bulgarlar, Edirne Kalesini ele geçirememenin verdiği gerginlikle toplarını şehre yöneltirler ve şehri bombalamaya başlarlar. Bu bombalama ile evler, cami, konak, kamu binaları ve konsolosluklar zarar görmüştür. Yeterince tedirgin olan halkı korku ve panik kaplamıştır (Cirilli, 2012: 90). Bulgar bombardımanında en büyük hasarları sağlık kuruluşları almıştır. İngiliz Konsolosu Binbaşı Samson, sağlık kuruluşlarının bu kadar hasar almasının sebebi olarak yakınlarındaki piyade kışlası ve un-bisküvi fabrikasının bulunmasını gösteriyordu (Örenç, 2012: 60). Halkı ve "savaşmayan" kesimi hedef alan bu saldırı tepkiyle karşılanmıştır.

Bulgar ordusu 21 Ekim'de Edirne'yi kuşatır ve 15 Kasım'da kuşatma tamamlanır. 1 Aralık tarihinde Sadaretten Başkumandan Vekili Nazım Paşa'ya gönderilen telgrafta, Bulgar ordusunun Edirne'nin birkaç gün içerisinde düşmesini umduğunu bu sebeple de var güçleriyle şehri bombardımana tuttukları istihbaratını aldıklarını söyler. Bombardıman şehirde çoğu kez yangınların çıkmasına da sebebiyet vermiştir. Bulgarların top ateşi herkese isabet ediyordu; öyle ki Rus konsolosluğu yönetici ve çalışanları da zarar görenler arasındaydı. Bu da Bulgarların hedef gözetmeden, rastgele, gözdağı vermek amaçlı hasarlar bıraktıklarını gösterir. Genel olarak bombardımanda can ve mal kaybı oldukça azdı. Başkomutanlık Vekâleti'ne gelen telgrafta, Bulgarların şehrin düşmesini ümit ettikleri ve bu yüzden şehri sürekli bombaladıkları, ancak ateşkes imzalanmak üzere olunduğu ve bu yüzden ateşkes imzalanana kadar direnmeye devam etmeleri emredilir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 415). Şüphesiz ki, ateşkes imzalanmadan önce kötü bir konuma düşmek istenmemişti. 3-4 Aralık 1912'de Başkomutanlık Vekâleti tarafından Batı Ordusu Komutanlığı'na ateşkes imzalandığı bilgisini içeren bir telgraf gelir. Telgrafta Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ordularıyla ateşkes imzalandığı bildirilirken, barış görüşmeleri bitene kadar ateşkesin devam edeceği bilgisi verilir. Edirne'ye Bulgar; Batı Ordusu'na Sırp; İşkodra'ya Karadağ milletvekili geleceği ve bu milletvekilleri ile karşılıklı olarak tarafsız bölge sınırının

çizileceği söylenir (Çakmak, 2011: 439) 5 Aralık itibarıyla da ateşkes başlamıştır. Fakat ateşkes başladığı halde Bulgar ordusu bir süre daha şehri bombalamaya devam etmiştir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 570). Edirne dış dünyaya kapalı hale gelir. 21 Kasım'dan 4 Aralık'a kadar bombalamalar sürer, ki bu bombalar sadece askere değil halka da yönelmiştir (Cirilli, 2012: 107). Bulgarlar mütarekeden önce şartlarını iyileştirmek adına olsa gerek var güçleriyle saldırmışlardır (Cirilli, 2012: 104-105). Ayrıca Edirne'ye şu bildiriyi ilân etmekten de geri durmamışlardır. Bulgarlar şehrin teslim olunması ya da bombardıman yapılacağı konusunda bildiri yayınlayarak Edirnelileri tehdit etmiştir (Paris, 1991: 101). Bu seferki bildiri bir öncekine göre daha sert, meydan okurcasına ve özgüvenli bir ifade taşımaktadır (Yüzbaşı Naci, 2012: 79):

> "Malum olsun ki Bulgaristan ordusu artık İstanbul önünde bulunuyor. Bütün Rumeli, Arnavutluk ve bütün Akdeniz adaları, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ eline düşmüştür. Rumeli'de bir fırka bile Osmanlı askerine kalmadı ve İstanbul'da bulunan ordu mevcudundan her gün binlerce asker koleradan vefat ediyor. Şöyle ki, Edirne'ye hiçbir yerden yardım gelemez ve bundan dolayı sizin tarafınızdan yapılan müdafaanın nafile kan dökülmesinden başka hiçbir faydası yoktur. Fakat biz kan dökmek istemiyoruz. Hepinize malum olduğuna göre biz Müslümanlara karşı muharebe yapmıyoruz. Bulgaristan'da beş yüz bin Müslüman var ve sizden iyi durumda. Sizden rahat yaşıyorlar ve şimdi fethettiğimiz Osmanlı toprağında ikamet eden İslamların burnu bile kanamadı. Eğer siz de çektiğiniz felaketten kurtulmak ve rahat yaşamak isterseniz Edirne'yi teslim edin. Son defa size ihtar ederiz."

Bulgarlar her ne kadar şehri bombalamış ve bildirilerle Edirnelilere ulaşmaya çalışmışsa da ateşkes öncesinde daha iyi bir konuma gelememiştir. Bulgarlarla imzalanan ateşkes anlaşmasının maddeleri şöyledir: Her iki tarafın ileri karakolları ateşkesin imzalandığı zamandaki yerlerde kalacaklardır; her iki taraf ileri karakolları arasındaki mıntıka tarafsız olacak ve buralara girilmeyecektir; iki taraf arasında gidip gelme olmayacaktır. Buluşma yeri Mustafapaşa üzerindeki Papazçeşmesidir; her türlü vesait-i keşfiyenin kullanılması yasaktır; her iki taraf da savaşa başlamadan dört saat önce diğerine bildirecektir; her iki taraf imzaladıkları bu maddelere uyacaktır. Bir tarafın bu maddelere uymaması mütarekenin ihlaline sebep olacaktır (Ziya Şakir, 2011: 181-182; Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 423-425). Mütareke şartlarına göre ordular bulundukları yerlerinde kalacak, hiçbir ikmal maddesi alamayacaktı. 13 Aralıktan itibaren, Osmanlılar Bulgarların erzak ve yiyecek taşıyan trenlerinin Edirne'den geçmesine izin verecekti. (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013:

445) Ateşkes anlaşmasının imzalanmasının ardından 16 Aralık'ta Londra Barış Konferansı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Balkan devletlerinin temsilcileri bir araya gelerek anlaşma yoluna gitmeye çalışmışlardır. St. James Sarayı'nda gerçekleşen konferansta; Osmanlı İmparatorluğu'nu Paris'teki Osmanlı büyükelçisi Mustafa Reşid Paşa, Bulgarları Bulgar Baş temsilcisi Dr. Danev, Yunanlıları Yunan Başbakanı Eleutherios Venizelos, Karadağlıları eski Başbakanları Lazar Mijuskiviç, Sırpları ise eski Başbakanları Stojan Novakoviç temsil etmekteydi (Hall, 2003: 92-93). Konferansın onursal başkanlığını ise İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey yürütmektedir (Hayta, 2008: 9). Barış görüşmelerinin nihayete erememesindeki en büyük etmen Edirne'ydi. Bulgarların Edirne'nin kendilerine bırakılması konusundaki ısrarları kadar Osmanlı İmparatorluğu da Edirne'yi teslim etmemekte bir o kadar kararlıydı. Bu anlaşmazlık aynı zamanda Balkan Savaşlarının da uzamasına sebep olmaktaydı. Ateşkes döneminde Viyana Elçisi Hilmi Bey ile Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold arasında Edirne'nin vaziyeti hakkında görüş alışverişi olmuştur. Hilmi Bey'in Bulgarlarla uzlaşamazlarsa Düvel-i Muazzamanın araya girmesi durumunda Avusturya'nın nasıl bir tavır takınacağı sorusuna Berchtold, Bulgar nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerin Bulgarlara, Türk nüfusunun daha fazla olduğu toprakların Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılacağını bu durumda Edirne'nin Türklerde kalacağını ifade eder (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 479-480). [6] Osmanlı İmparatorluğu, 1 Ocak 1913'te Edirne'nin batısında kalan tüm toprakları kaybetmeyi göze almıştır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu, görüşmelerin devam edebilmesi adına, 7 Ocak'ta Grey'e Edirne'den kati surette vazgeçmeyeceklerini, Edirne ve Ege Adalarının kendilerinde kalması durumunda Girit'i kaybetmeyi kabulleneceklerini bildirir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 494). Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'den vazgeçmemesi ve Bulgarların buradaki keskin ve kararlı tavırları üzerine anlaşma hiçbir şekilde sağlanamamıştır (Hall, 2003: 93-94). 17 Ocak'ta Avrupa Devletleri ortak bir notayla Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'yi Bulgaristan'a bırakmasını, Ege Adaları sorununun çözümünü de kendilerine bırakmasını bildirirler (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 500). Fransa, Balkan Savaşı'nı Almanya'nın Krupp ve Fransa'nın Creusat toplarının düellosu olarak görmekteydi.

[6] Belgede Ayrıca Çeşitli Fikirler De Üretilerek Tartışılmıştır: Mübadele, Savaş Tazminatı İle Şehrin Bırakılması, İstanbul'un İşgaline Karşı Oluşabilecek Tehlikeler Gibi.

Fransız toplarının üstünlüğünün kanıtlanması ve güç gösterisi amacıyla savaşın barış görüşmeleriyle bitmesini istemiyordu. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçisi Wangenheim ise Edirne ne kadar erken teslim edilirse o kadar çabuk Türklerle galiplerin pazarlık yapacağını ve "büyük güç"lerin Türkleri kurtaracağını düşünüyordu. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa da Wangenheim ile benzer düşünceler taşımaktaydı. Cephede Edirne'nin beklenmedik bir güçle direnmesi ve Şükrü Paşa'nın pes etmemesi Bab-ı Âli'nin elini güçsüzleştirmekteydi. Çünkü hiçbir hükümet direnen Edirne'yi masada kaybetmeyi göze alamazdı (Kutlu, 2007: 374-375). Osmanlı ordusunda görevli bir subay olan Miralay Cemal: "Hiç olmazsa namus ve şerefimizi kurtarmış oluruz. Eğer böyle henüz hırpalanmamış üç yüz bin kişilik bir orduyla bu hakaret içeren isteklere boyun eğersek, büsbütün namusumuzu berbat ederiz…" (Remond, 2007: 146) demiştir. "Savaş yapanlar" ile "Savaşı yaptıranlar" arasındaki fark burada dikkat çekicidir. Edirne'yi savaş başlayınca "özel" ve "önemli" hale getiren devlet, savaşın gidişatıyla şehri gözden çıkarmış gibidir. Fakat "savaşı yapanlar" vazgeçmemiştir. Osmanlı hükümeti, Edirne direnmeye devam ettikçe şehri teslim edemeyeceklerini anlasalar da sonuçtan ümitsizdirler. Bu yüzden tedbir olarak eğer Edirne düşerse Selimiye Camii'nin Bulgarlara geçmesini engellemek için dinamitlenmesi konusunda aralarında müzakerede bulunmuşlardır (Kutlu, 2007: 374). Konferansta uzlaşmaya varılamayınca savaş tekrar başlamıştır.

3.1. KUŞATMANIN GÖLGESİNDEKİ ŞEHİR

Savaş boyunca şehirde yaşayan ve kuşatmanın zorluklarına bizzat tanık olan isimlerden Rakım Ertür, anısında kale kuşatmasının nasıl bir şey olduğunu şu şekilde ifade eder (Gökçe, Yaprak, 2012: 440):

> "Kale kuşatması öyle bir şeydir ki ne hapisliğe ne de kalebentliğe, velhasıl dünyada hiçbir şeye benzemez. Gazete, mektup gelmez. Telgraf işlemez. Resmi yazışmalar, askeri haberleşmeler gayet gizlidir. Telgraf memurları alıp verdikleri halde bir şey bilmezler. Çünkü bunlar bütünü ile şifreden ibarettir. Kale lüzum gördükçe bildiri yayınlar. Vatandaşlar bu bildirileri kahvehanelerde okutarak her kelimesine ayrı ayrı anlam verirler. Bu toplum için bir sermayedir. Nereye gitsen siyasetten bahsedilir. Günde bin türlü yalan çıkar. Eğer bu gibi şeyler olmasa insan için deli olmak işten bile değildir. Şehrin dışına çıkmak olanaksızdır. Gece gündüz gördüğümüz sadece gökyüzü. Gözler ufuklarda herkes bir şey bekliyor. Kuşatma olarak kalede bulunan insanların psikolojik durumlarını anlamak, o hali görmek,

> kuşatmada bulunmakla anlaşılır. Bunlar ne kadar yazılsa ve anlatılsa kanımca noksan, yine noksan olur."

Edirne'de yaşananlar Rakım Ertür'ün tespitini doğrular nitelikteydi. Şehirdeki okullar kapatılmıştı. Lise, askeri îdâdi, sanayi ve Bulgar okulları askerî hastaneye dönüştürülmüştü (Tosyavizade, 1994: 78). Fransa Konsolosu M. Cuinet, başlangıçtan itibaren Assomption rahibeleri tarafından kullanılan Fransız hastanesini ve aynı tarikattan rahipler tarafından kullanılan Karaağaçtaki Saint-Basil okulunu askeri yetkililerin emrine tahsis etti (Cirilli, 2012: 40). Bu uygulama savaş dönemi sık sık rastlanan bir durumdur.

Edirne halkının savaşı geç duymasının getirdiği problemlerin başında belki de gıda gelmekteydi. Şehirden ayrılmaya imkânı olmayan ya da vakit bulamayan Edirneliler için yiyecek sıkıntısı, kuşatma ile birlikte hayatlarına girmiş ve onlara adeta kâbusu yaşatmıştır. Hanelerdeki ölüm oldukça yüksektir. Özellikle kuşatmanın ilk günlerinde koleranın görüldüğü belirtilir ve ölüm sayıları hakkında farklı tahminlerde bulunulur. Bulgar ordusunda görevli Binbaşı Mitov, savaştan sonra Carnegie komisyonuna verdiği ifadede günde otuz kişinin öldüğünü belirtirken Şükrü Paşa yüz ölüden bahseder. General Vasov ise yüz veya iki yüz kişiye yakın ölüm gerçekleştiğini ifade eder (Carnegie Endowment For International Peace Division of Intercourse and Education, 1914: 112). Un, tuz ve şeker Edirnelilerin neredeyse unuttukları temel besin maddeleri haline gelmiştir. Duyun-ı Umumiye İdaresi bir süre insanlara günlük "bir avucu dolduracak kadar" tuz vermiştir (Birbudak, 2016: 67). Fakat zamanla o da tükenmiştir. İnsanlar bir süre tuz yerine peynir suyunu kullanmıştır. Daha sonraları alternatif olarak doktorların yaptığı sun'i tuz ya da bazı toprakların yıkanmasıyla tuz elde edilmiştir (Çağan, 1965: 202). Tüccarların tekelinde olan bu maddeler gizlice ve fahiş fiyatlara satılmaktaydı.

Edirne kuşatmasında yerleşik halk çok büyük bir açlık ve hastalık mücadelesi vermiştir. Kuşatmanın sonlarına doğru ölümler de artmıştır. Bu insanları, savaş değil savaşın doğurduğu açlık öldürmüştür. Yiyecek bir şey bulamayanlar hayvanların beslenmeye çalıştığı otları yiyerek açlığını bastırmaya çalışıyordu. Tabi ki böyle bir ortamda sağlıklı kalmak da imkânsız gibi bir şeydi. Diğer yandan da her gün sokakta dilenenlerin sayısı

artmaktaydı. Fakat aslında bu ümitsizlik içerisinde bir çırpınıştan ibarettir. Çünkü birinin diğerine verecek bir yiyeceği ya da parası var mıydı şüphelidir. Besin maddeleri arasında en bol ürün etti. Bunun sebebi ise hayvan sahiplerinin hayvanlarını besleyememeleriydi. Fakat burada da şöyle bir sıkıntı vardır; bu hayvanlar açlıktan zayıf düşmüştür ve birçoğu da hasta vaziyettedir. Bu hayvanların etleri de yenecek gibi değildi. Savaş başlamadan evvel kasaplar ise et stoklamıştır. Bu bile o dönemde zenginleşmek için yeterliydi (Bali, 2000: 34). Diğer taraftan savaşın sonlarına doğru yük hayvanları bakılamadığı için her taburda yirmi yedi yük hayvanı bırakılarak geri kalanların itlaf edilmesi emri verilmişti (Ziya Şakir, 2011: 331). Kendilerine yiyecek bulmakta zorlanan askerler bu hayvanların yiyeceğini de temin edememişlerdir ve mecburen böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Bu emrin ardından yeni bir emir çıkarılarak hayvanların derin çukurlara gömülmesi istenmiştir. Sebebi ise sürekli açlık çeken askerlerin telef olan hayvanların etlerinden yemeleri ve zehirlenmeleridir (Ziya Şakir, 2011: 404).

Edirne halkı ilk olarak ekmeğin sıkıntısını çekmeye başlamıştır. Şark Ordusu, şehrin ekmek ihtiyacının İstanbul fırınlarından temin edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine İstanbul'daki fırınların üretim kapasitelerini arttırmaları konusunda İstanbul şehremini uyarılmıştır (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 258). İnsanlar, henüz savaşın başındayken (4 Kasım) bile uzun ekmek sırasına girip verilen miktara razı oluyorlardı (Cirilli, 2012: 65). Savaşın ilerleyen zamanlarında ise bambaşka bir hal alır ekmek sıraları. Ekmek sıkıntısı arttıkça fırınların önünde izdihama varan bir yığılma olmaya başlamıştır. Ekmek fırından çıkar çıkmaz yağmalanmaktaydı. Bunun üzerine fırınlar askerler tarafından korunmaya alınmıştır (Hayta, Birbudak, 2010: 77). Ekmek alabilmek için uğraş veren Edirne halkında sinirlerin yıprandığı görülmekteydi. Ekmek fırınında nöbet tutarak asayişi sağlamakla görevli bir polis memuru halk tarafından linç edilmişti (Christoff, 2017: 128). Ekmek sorunu büyüdükçe birtakım uygulamalara gidilmiştir; öncelikle ekmek gramı küçültülmüştür, (Durukan, 2013: 383) daha sonra ekmeğe mısır ve arpa karıştırılmıştır. Fakat zaman geçtikçe tüm bunlar yine yetersiz kalmıştır ve ekmeğin içine kuş yemi, süpürge tohumu ve kum karıştırılmıştır (Karabekir, 2009: 176). Şehirde anlatılanlara göre tüm erkekleri savaşa alınmış bir aileye günde 3 ekmek verilmekteydi (Christoff, 2017: 175). Erzak yetersizliği doruk

noktalara ulaşınca ve halka ekmek dahi yetiştirilemeyecek duruma gelince belediye una yüzde on miktarında kum katılmasını kararlaştırmış, sağlık heyetinin itirazına rağmen bu uygulama hayata geçirilmiştir. Ekmek sıkıntısı bir yana şehirdeki açlık öyle boyutlara ulaşmıştı ki levazım amirliği ordudaki atların kesilmesini emretmişti. Atların kesilmesiyle Müslüman ahali İslam inancına göre mekruh sayılan bu etin yenilip yenilemeyeceği hususunu görüşmek üzere camilerde toplanmış ve yenilebileceği yönünde karar alınmıştır (Christoff, 2017: 181). Böylelikle ordu etlerin bir kısmını muhacirlere dağıtmış kalan kısımlarını köpeklere atmıştı. Çingeneler için ise durum daha vahimdi çünkü atların bu etlerinden kalanları köpeklerle paylaşmak zorunda kalmışlardı. Diğer taraftan ise insanlar yiyecek bulabilmek ümidiyle terk edilmiş evlere giriyordu ve hırsızlıklar vakaları gerçekleşiyordu (Bali, 1999: 27-30). Açlık ve çaresizlikten cinnet geçiren ailelerin çocuklarını ya da kendilerini nehre atarak intihar etmeleri olağan bir durum haline gelmiştir (Çağan, 1965: 202). Bulgar ordusundan kaçan göçmen kadınlar çocuklarını şehirde rastladıkları bir Fransız kadına vermek için yalvarıyorlardı. Çocuklarını vermek için gösterdikleri gerekçe ise onları besleyememeleridir. Kadınlar gidiyor bu sefer yiyecek arayan askerler kapılara dayanıyordu (Remond, 2007: 107-108). Açlık ordudaki itaat düzenini de bozmuş askerler üstlerinin emirlerini yerine getirmek için yemek yemeyi şart koşmuştu (Christoff, 2017: 178).

Sürekli kuru ekmek ve peynir yemekten bıkan askerlerden bazıları peynir suyundan kavurma pişirmişler ancak istisnasız hepsi zehirlenmişti. Çünkü peynir suyu da kavurmanın temeli olan at eti de uzun süre paslı tenekelerde kalmış ve küflenmişti (Ziya Şakir, 2011: 302). Savaşın verdiği uzun süreli açlık sonrasında askerler arasında buhran baş göstermişti. Dilenen askerler (Durukan, 2013: 365), birbirini yaralama, firar ve intiharlar görülmeye başlanmıştı (Ziya Şakir, 2011: 365).

Göçmenler, cami, medrese, harabe, sokakları doldurmuş açlık ve sefaletin birer timsali haline gelmiştir. Muhacirlerin en büyük mal varlıkları hayvanlarıydı. Hayvanlar da sahipleri gibi zayıflamış ve perişan haldeyken muhacirler bu hayvanları satabilmek için yalvarır hale gelmişlerdi. Amaçları ise yiyecek bir şeyler alabilmekti. Hayvanlarını satabilenler bu sefer de yiyecek arayışına giriyorlardı. Çünkü artık yiyecek bulabilmek

çok zordu, neredeyse tüm dükkanlar boşalmıştı. Satılan ürünler de oldukça sınırlıydı (Ziya Şakir, 2011: 253). Çok geçmeden tüm bu gıda ve malzeme eksikliğine tütün de eklenmiştir. Bu özellikle askerler için büyük bir eksiklik olarak görülmekteydi. Tütün bulunsa da onları içilebilecek hale getiren makineler yetersizdi ayrıca tütün kâğıdı bulmak da zorlaşmıştı. Bunun üzerine Tekel yetkilileri, tütün kaçakçılarıyla iş birliği yoluna gider. Sokaklara ilanlar asarak kaçak tütün satanlara ceza verilmeyeceğini duyurur. Kaçakçılarla ortak çalışarak ve onların makinelerinden de faydalanarak tütün üretmeye devam etmişlerdir (Christoff, 2017: 117).

Şehir kuşatma altındayken birçok maddenin tedariki zorlaşmıştır. Çoğu gıda ya da temel gereksinim maddesinin bulunamaması bir yana alım gücü de sınırları zorlamanın ötesindedir. Ürünlerin fiyatları her geçen gün artış göstermiş halk savaşı unutmuş, ihtiyaçlarını gideremememenin zorluğu içerisine düşmüştür. Böyle bir ortamda savaş insanları her anlamda yıpratmıştır.

Tüccarların savaş koşullarını fırsat bilerek temel gereksinim maddelerini fahiş fiyatlara satmalarını engellemek amacıyla belediye tarafından ürün fiyatlarına tedbir koyulmuştur ve esnafın belirlenen fiyatın üzerine çıkması yasaklanmıştır. Bu yöntem bir nebze işe yaramıştır. Fakat satıcılar ürünlerini belirlenen fiyata satmak istemiyor ya daha fazla paraya satıyor veyahut ellerinde olmadığını söyleyerek satmıyorlardı (Cirilli, 2012: 58-65). Esnaf hakkında bir genelleme yapmak doğru bir tespit olmayacağı gibi, bunu doğrulayacak şekilde savaş bittikten sonra, savaş zamanında yardımlarından dolayı Edirne fırıncı ve ekmekçi esnafına madalya verilmesi kararlaştırılmıştır (TİTE, S. 543. K. 200. B.11). Bazı esnafların ürün fiyatını yukarı çekmesi ya da gizlemesi olaylarının yanı sıra bazı esnaflardan da yardım görülmüştür. Belediye'nin bu duruma engel olamayışını George Remond'un sorması üzerine Yüzbaşı İzzet Bey, "eğer biz bu işe müdahale edersek Avrupa Gazetelerinde 'Türk Subayları ellerinde kılıç olduğu halde zavallı bir tüccarın dükkanına girerek, eşyasını pek ucuza sattırdıklarını, karısına tecavüz ettikleri ve çocuklarını dövdükleri' şeklinde haberler okursunuz" demiştir (Remond, 2007: 28). Belediye'nin tedbirler aldığını, ancak askeri güç ile bu durumun engellenmeyişi bu şekilde açıklanmıştır. Öte yandan petrol en gerekli ürünler sırasında başı çekiyor denilebilir. Petrol, çoğunlukla aydınlatma, yemek pişirme ve un

fabrikalarında kullanılmaktaydı. Bu yüzdendir ki en büyük fiyat artışı petrolde uygulanmıştır. Petrole alternatif olabilecek en azından yemek pişirmede kullanılacak kömür petrolden çok daha önce tükendiği için tek seçenek petrol olmuştur. Belediyenin belirlediği petrol fiyatı bidonu 22 kuruştur, fakat bu fiyata almak yine de mümkün değildi. Elinde petrol olanlar bu fiyata satmak istemiyordu. Şehrin aydınlatılması 4 Kasım'da sona ermiştir. Şehir karanlığa gömülmüştür. Edirne halkı artık çatışmaların ışığında geceyi geçirmek zorundadır (Cirilli, 2012: 65). Şehirde mum da tükendiğinden halk alternatif aydınlanma olarak çıra kullanmaya başlamıştır (Yiğitgüden, 2006: 165).

Savaş ve açlığın hüküm sürdüğü şehirde kahvehaneler savaş öncesi dönem gibi işlemeye devam etmiştir. Neredeyse bütün dükkanlar kapanırken kahvehaneler eskisi gibi rağbet görmeye devam etmekteydi. Sosyal açıdan bakıldığında burada mekânın işlevi önemlidir. İnsanlar burada etkileşime geçerek bilgi alışverişinde bulunuyorlardı. Savaşın gidişatına dair iyi ya da kötü havadis bu dönemde Edirne'nin en önemli gündem maddesiydi. Öte yandan bir tarafta cepheden ayrılmayan subay varken diğer tarafta bazı subayların tavla ve iskambil oynayarak savaşla ilgilenmedikleri görülmekteydi (Ziya Şakir, 2011: 154). Ricat eden askerlerin savunusu ise üstlerinin durumlarına şahit olduklarından: "subaylarımız ilk kaçanlar arasında olunca kaçmamak ne mümkün? Bizi düşmanla karşı karşıya getiriyor ve bizi kaderimize terk ederek hemen savaş yerinden uzaklaşıyorlar." (Christoff, 2017: 80) şeklindeydi. Askerler giyecek ayakkabı bulamıyor, eski ve kullanıma elverişsiz ayakkabılar giyiyorlarken; subaylar çizme veya postal giymekteydi (Christoff, 2017: 70). Kuşatma sırasında Edirne'de bulunan Paul Christoff günlüğünde ordu içindeki Türk subaylarının çoğunun eğitimsiz olduğunu iddia eder ve çoğunluğunun alkol ve kadın düşkünü olduğunu yazar. Türkiye'de bilinmeyen genelevlerin Edirne ve Karaağaç'ta bulunduğunu ve yüksek rütbeli askerlerin savaş endişesi taşımadan gönlünce eğlendiğini belirtir (Christoff, 2017: 131). *Cehd Dergisi* de subayların Meşrutiyetin ilanından sonra zorba kesildiğini öne sürerek savaştaki gidişata etkileri olduğunu savunur (A. H., 1913: 1290). Savaşın kişiler üzerindeki bağlayıcılığı ve savaşı algılama biçimleri burada önemlidir. Subay ya da rütbeli askerler hakkında ortaya atılan bu iddialara tamamen doğru ya da yanlıştır denilemez. Subayların tamamının savaşa konsantre olduğu ve dışarıya çıkmadığı, her daim görevinin başında çalıştığını iddia etmek de gerçek dışı bir söylem olacaktır.

Savaş sırasında kan zulüm işkence dışında güzel olaylar da görülebiliyordu. Bir Bulgar askeri kardeş olarak gördüğü Türk askeriyle savaşmayı vicdanen kabul edemediğini söyler ve kanıt olarak hiç kullanmadığı tüfeğini teslim eder. Bulgar askerinin bu davranışı büyük takdir ve saygıyla karşılanmıştır (Cirilli, 2012: 72). Aslında savaşın olmadığı bir dönemde böylesi bir hikâye duyulduğunda etkilenmeyecek onlarca insan varken, savaş zamanı duygusal hassasiyetten dolayı Bulgar askerinin davranışı olağanüstü bir durummuş gibi algılanır.

Bulgarlar tüm bu kuşatma durumuna rağmen stratejik noktaları ele geçirememiştir. Bu da Bulgar-Sırp ordusunun direncini kırmaya başlamıştır (Cirilli, 2012: 107). Kuşatma ordusu Başkumandanı Ayvanof, kuşatma başladığı zaman Edirne'yi üç ayda alacağını ileri sürmüştür, fakat alamayınca intihar etmiştir (Ziya Şakir, 2011: 404). Türk askerleri direnmekten yorulmuş ve açlıktan buhran geçirirken Bulgar tarafı ise karşı taraftaki büyük açlık ve sıkıntıyı bildikleri için burayı bir türlü ele geçirememekten dolayı bunalmışlardır. Bulgarlar şehri bir an önce ele geçirebilmek ve Osmanlı ordusunun moralini bozmak amacıyla şehri sürekli bombalıyordu. Bombardıman şehrin tüm kesimini etkilemiştir. Bombardıman, insanların sosyal hayatını etkilemesinin yanı sıra günlük işlerini de yapamaz hale getirmiştir. Şehirdeki her kesim kendi savaşını veriyordu. Çocuklar da bu savaş ortamında kendi dünyalarında birbirleriyle "bombardımancılık" oynuyordu. Türk ve Yunan çocuklar karşı karşıya gelerek birbirlerine toprak parçası ve taş atıyordu (Christoff, 2017: 76). Bombardımanın sürekli hale gelmesi üzerine insanlar sığınaklarda, bodrumlarda yaşamaya başlamıştı (Christoff, 2017: 88). Yıldırım ve Kıyık semtindeki insanlar da tepelerin yamaçlarını kazarak kendilerine yeraltı sığınakları yapıyordu (Christoff, 2017: 163). Selanikli Abdi Tevfik, "Müdafaa-i Milliye" isimli gazete yazısında, Balkan devletlerinin savaşta halka yönelik şiddet ve mezalim uyguladığını iddia ederek Avrupa Devletlerini "medeniyet perdesi altında saklanarak" çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve yaşananlara göz yumduklarını belirtir (Aks-ı Sada-Anadolu Sesleri: 18 Şubat 1913). *Tasvir-i Efkâr* da benzer bir söylemde bulunarak, Balkan Savaşları'nda sadece göz önünde bulunan düşmanları Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlarla değil, başka devletler özellikle de Rusya ve Fransa ile de savaştıklarını belirterek, Bulgaristan'ın savaşta bu kadar dayanabilmesinin

arkasında onu koruyan devletlerin maddi ve manevi yardımları olduğunu iddia eder (Tasvir-i Efkâr: 28 Mart 1913).

Kuşatma boyunca yaşanan sıkıntıların ardından gündemde mütarekenin olması insanlarda bir ümit doğurmuştur. Ancak mütareke, Edirne'nin yaralarını saramamıştır. Şehirdeki erzak sıkıntısı o dereceye varmıştır ki 10 Aralık'ta Başkomutanlık Vekâleti'ne bir aylık erzak kaldığı bildirilmiştir (Yiğitgüden, 2006: 164). Mütareke sırasında Edirne'ye ihtiyaçlarını karşılama izni verilmemiştir. Edirne halkı bir nev'i açlığa mahkûm edilmiştir. Oysaki gerek halk gerekse askerler mütareke ile birlikte şehre erzak getirilebileceği ve eksiklerin tamamlanacağını ümit etmişlerdi. Her hafta İstanbul'dan erzak dolu trenler geleceği haberleri dolaşması, şehir insanlarının heyecanlanarak umutlanmasına yetiyordu. Fakat her haberin asılsız çıkması, hiçbir şekilde şehre erzak gelmeyişi asker ve halkın maneviyatını kırmıştır. Her şeyden habersiz bekleyiş, mütareke dönemindeyken dahi şehre yardım gelmeyişi, Türklerin aksine Bulgar trenlerinin ivedi bir şekilde geçişi bir takım soru işaretlerine meydan vermiştir. Savaşın kaybedildiği, şehrin teslim edileceğine kadar birçok söylenti dolaşmaya başlamıştır. Söylentilere son noktayı koyabilmek için Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığı, Osmanlı hükümetine trenlerin ne zaman geleceğini sormuştur. Edirne'ye gelecek olarak tren yollarının bozuk olduğu bu sebeple de yardım gönderemedikleri cevabı alınmıştır (Karabekir, 2009: 144-147). Mütareke Edirne'ye yaramamış, ümitlerin yerini gergin bir bekleyiş ve sessizlik almıştır. Üstelik açlık ve yokluk gittikçe şiddetlenmiştir (Kestelli, 2001: 36-40). Paul Christoff, 31 Ocak'a ilişkin notunda, açlığın dayanılmaz bir hal aldığını, şehirde ekmek için ağlayan çocukların ve onlar için üzülen annelerin seslerinden başka bir ses duyulmadığını belirtir. Yıldırım semtinde de bir adamın karısı ve üç çocuğunu öldürdükten sonra intihar ettiğini, bir kadının ise çocuğunu Tunca Nehrine attığını aktarır (Christoff, 2017: 137). Edirne halkı bir umut yardım trenlerini beklediği ateşkes süresince Bulgarlar Edirne'den 3600 vagonlu 120 treni kendi hatlarına götürmüştür (Çağan, 1965: 203). Ateşkes şartları gereği Bulgar trenleri Edirne'den geçerek ordusunun iaşesi için yardım götürüyordu; üstelik Osmanlı askeri, Bulgar geçişini kolaylaştırmak için tahrip olan demiryollarını da tamir etmek zorunda kalmıştı (Hayta, Birbudak, 2010: 75). İki ay kadar süren ateşkes sonrasında 3 Şubat'ta çatışmalar tekrar başlamıştır. Edirne kalesinin düşmesi üzerine en

keskin yorum erzak sıkıntısının baş göstermesi ve idare edilecek cephane olmasına rağmen Edirne'nin adeta kıtlık yaşaması, direnişin devam etmesini engellemiştir şeklinde olacaktır.

Bu süreçte şehirde yaşanan açlık had safhayı bulmuştur. Askerler yerdeki otları yedikleri için zehirlenerek ölüyordu. Ölümler günde 50-60 kişi civarında seyretmekteydi. Bu insanların çoğu ise açlıktan ölüyordu. 12 Martta açlıktan kıvranan askerlerin nişan alması yasaklanmıştır (Carnegie Report, 1914: 111). Aslında şöyle bir sorun vardır. Cephane ve erzak tükenmeseydi ve direniş devam etseydi ne olacaktı? Sadece savunma ve direnme üzerine geçen günler yaşarken belki bir süre daha dayansa bile Edirne'nin düşmesi aslında hiçbir tarafı şaşırtmayacaktı.

3.2.EDİRNE'NİN SUKÛTU

Bulgarların 24 Mart 1913 tarihinden itibaren Çatalca mevzi üzerinden ciddi taarruzları Edirne'de sukût ihtimalini güçlendirmeye başlamıştı (Artuç, 1998: 259). Bu tarihten itibaren Bulgarların şiddetli topçu atışına maruz kalan ileri karakollar bazı bölgelerde çekilmek zorunda kalmışlardır (Alemdar: 26 Mart 1913). Bulgarlar bütün şark istihkamlarına birden hücum ederek bunlardan bazılarını zapt ettiler Şark Cephesinin son istihkâmını da ele geçirince artık Edirne'nin dayanması ihtimali kalmıyordu (Tasvir-i Efkâr: 29 Mart 1913). Sırplar, Edirne'nin alınması için hücuma destek verdiklerini ve hangi istihkamlarda yardım ettiklerini yazarlarken; Bulgar General İvanof, Sırpların hücuma desteklerini inkâr ederek yalnızca Bulgarlar ordusunun savaştığını öne sürer (Tasvir-i Efkâr: 30 Mart 1913). Şükrü Paşa, Edirne'nin mukaddes bir şehir olduğunu söyleyerek onu düşmana teslim edecek kumandanın alçak biri olacağını ve Osmanlı Tarihi'nde görülmediğini söyleyerek: "Ben de bu cinayeti irtikâb etmeyecek ve son neferimi kendi tabancama, kendimi de son kurşunuma tevdi' edeceğim." (İçtihad, 1328: 1154) diyerek şehri savunmayı askerlik vazifesini de aşarak hayat memat meselesi haline getirmiştir. Şükrü Paşa, telgrafla son durumu haber vererek düşmanın şark istihkamlarını ele geçirdiğini, şehri müdafaa edecek güçlerinin kalmadığını belirtir. Şehrin düşeceğini bildirdikten sonra Edirne ahalisini Karaağaç bölgesine sevk eder (Alemdar: 28 Mart 1913; Tasvir-i Efkâr: 28 Mart 1913). Şükrü

Paşa, Bulgarlara bir kasaba değil harabe bırakacaklarını söyler. Bununla orantılı olarak da cephanelik, kışla, pavyon, köprü ve telgrafhaneleri imha ettirir (Bedirhan, 1913: 112-113). Şükrü Paşa'nın ayrıca mektep, camii ve kilise gibi şehre ve insanlara hizmet eden sosyal ve dini mekanları da tahrip ettiği belirtilmiştir (Tasvir-i Efkâr: 28Mart 1913). Şükrü Paşa, şehri içerisinde yaşayan insanlarla birlikte uzun süre savunduktan sonra şehrin kaybedileceğini anlayınca onu harabeye çevirerek aslında Edirne ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait değerleri de farkında olmadan yok etmek istemiştir. Ayrıca şehir orada yaşamaya devam etmek zorunda kalan insanlara da yabancı bir hale getirmiştir.

26 Mart sabahı Müstahkem Mevki Komutanlığı, harekata son vermek amacıyla her cepheden bir kişiyi konuşmak amacıyla Bulgar ve Sırp komutan ve yetkililerin yanına gönderir. Yüzbaşı Eyüp (Durukan), 23. Alay Komutanının yanına giderek ateşi keseceklerini ve teslim olma koşullarını öğrenmek istediğini bildirir. Yüzbaşı Eyüp, anılarında bu süreçten de bahseder. Beyaz bayrak sallamalarına rağmen Bulgarların aralıksız olarak üzerlerine ateş ettiğini, görüşmeye geldiğini belirtmesine rağmen Bulgar askerlerinin kendisine ve yanındaki arkadaşlarına "kaba" davrandığını, üzerinde silah, para, saat ve kıymete değer ne varsa aldıklarını belirtir (Durukan, 2013: 452-453). Muhatap olduğu Bulgar askerleriyle hiçbir şekilde anlaşamadığını belirten Yüzbaşı Eyüp, daha önce teslim olmadıkları için Bulgar askerlerinin kendilerine öfke duyduğunu öğrenir. Türk askerlerin imdadına yetişen Albay Paşinof, kendilerini karşılayan askerlerin Bulgar köylüsü olduklarını ve bu yüzden kaba olduklarını belirterek naçizane "gönül almaya" çalışır (Durukan, 2013: 454-455). 23. Alay Komutanı Albay Paşinof tüm bataryaların ateşi kesmesini ve bayrak çekmelerini, ateş kestiklerine dair rapor verilmesini, Şükrü Paşa'nın Bulgar Kuvvet Komutanının yanına giderek teslim olması gerektiğini bildirir. Bu şartlar kabul edilir ve iki taraf arasındaki ateş kesilir. Böylece, Bulgarlar Edirne'nin Doğu Cephesini tamamen ele geçirmiş olur. Bunun üstüne diğer cephelerde de karşılıklı ateş kesilmeye başlanır (Ertür, 1986: 92-99). Edirne'nin düşmesiyle askerler şehir merkezindeki toplanma yerine doğru giderler. Ellerindeki tüfekleri ya kırmaya çalışır yahut nehre atarlar. P. C.'nin sukût gününe ilişkin ifadesi şöyledir (Carnegie Report, 1914: 111):

> "Sokaklar ve meydanlar, duvar kenarı ve köşelerde teslim havasıyla çökmüş ya da kederle yürüyen bir deri bir kemik, pejmürde askerlerle doluyor. Onların arasında bir düzensizlik yok, aksine fazlasıyla bezginler ve keder resmediyorlar. Türklerin

> ağırbaşlı sakinliğinin aksine Yunan ayaktakımı gittikçe çoğalan bir adilik içindeler. Sadece silahsız efendilerini taciz etmiyorlar, deli gibi talana başladılar."

Esir edilen bu askerler daha sonra Bulgar askerleri tarafından Sarayiçi'ne götürülerek orada bekletilecektir. Edirne merkezine gelirken insanlar yollarda gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun teslim olmadan verdiği zararın izleri gerekse Bulgarların yaptıklarının izlerine tanıklık ederler. Köprüler, telgraf hatları yıkılmış, köy ve kasabalarda yaşam belirtisi kalmamıştı (İçtihad, 1329: 1687). Şükrü Paşa ve askerlerinin şehri tahribi sadece Bulgarlara zarar vermemiş aynı zamanda Edirne sakinleri de mağdur olmuştur. Şöyle ki yiyecek depoları, köprüler, demir yolları da tahrip edilmiştir. Bulgar yönetimi geldiğinde ise yollar tahrip olduğu için şehre yiyecek getirmekte zorlanmışlar ve halk yine açlıkla mücadeleye devam etmek zorunda kalmıştır. Şükrü Paşa, Bulgar yetkililerle görüşürken yiyecek depolarını tahrip etme emrini kendisinin vermediğini bunu radikallerin yapabileceğini söylemiştir (Carnegie Report, 1914: 344).

General Ivanov 26 Mart'ta şehre girmiştir (Birbudak, 2010: 57). General İvanov, sonradan yaptığı açıklamada Şükrü Paşa'nın cepheye Babaeski Redif Fırkasını değil de 10. Nizamiye Fırkasını sürmesi durumunda Edirne'yi zapt edemeyebileceklerini söylemiştir (Bedirhan, 1913: 119). 27 Mart'ta Sadrazam Mahmud Şevket Paşa İstanbul gazetelerine Edirne'nin düştüğü haberini vermelerini ister (Yiğit, 2008: 168). Aynı gün Edirne'de ise Hıristiyan halkın karşılaması ile Saraçhane Mevkii'nde Bulgar Kralı Ferdinand onuruna bir tören düzenlenmiştir (Sakin, 2014: 517). Törene komitacılar ve milisler de katılmıştır (Tağmat, 2017: 221). Ferdinand bu tören sırasında, Şükrü Paşa'nın bir gün önce General İvanov'a teslim ettiği kılıcını kendisine iade eder (Tasvir-i Efkâr: 30 Mart 1913; Çağan, 1965: 207). Hıristiyan halk Edirne'nin alınmasının sevincini "ikinci ba'süba'demevt İsa'nın dilediği gibi Edirne yeniden Hıristiyan oldu" şeklinde ifade ediyorlardı (Ertür, 1986: 92-99). Rus Gazetesi *Moskovskie Vedemosti,* Edirne'nin işgal haberini, "Edirne Emin Ellerde" başlığıyla ile okuyucularına duyurmuştur. Burada Bulgarları ve Sırpları kastetmiştir. *Peterburgskie Vedemosti* gazetesi, Edirne'nin alınmasını adeta fırsat bilerek, Slavların yıllardır zulme uğradığı Türklerden intikam aldığını ve onları önce Avrupa'dan Anadolu'ya hapsedeceğini ve hatta oradan da geldikleri yere (Türkistan Bozkırlarına)

gönderebileceklerini yazar (Demiroğlu, 2016: 263). Japonya Gazeteleri ise Edirne'nin düşmesini siyah çerçeveler içerisinde haber etmişlerdir (Abdürreşid, 1329-1331: 162).

Balkan Savaşları'nda alınan yenilgilerde en büyük ve ortak üzüntü Edirne'nin düşmesi olmuştu. *Alemdar* Gazetesi, bu haberi "Osmanlı Kerbelası" başlığıyla vererek mağlubiyeti felaket olarak göstermiştir (Alemdar: 28 Mart 1913). Edirne'nin düşmesi gazete ve dergilerde gündem konusu olmuştur. *Seyf* Gazetesi, 14 Nisan 1913 tarihinde "Edirne Yanarken" başlıklı yazıyla konuyu ele almıştır (Karakartal, 2014: 774):

> "Fikir nasıl târümâr olmasın ki! Bugün Osmanlılarda ümîd-i kabiliyet kalmadıktan başka imparatorluk tehlikeye düştü, vatanın her cüz'ü sızlamaya başladı. Bir taraftan Rumeli masum kanlarından kefeni, şühedâ kemiklerinden tabutuyla bize acı acı veda eder, diğer taraftan düşman bütün kuvvetiyle, dehşetiyle pây-ı taht kapısına akar, gelir. Gözler niçin yaş akıtmasın ki! Böyle bir belde, öyle bir kumandan-ı askeriyle, şerefiyle kılıcıyla düşmana teslim olmağa mecbur kalıyor. O kalbler öyle mi beklerdi! O gözler böyle günler mi görecekti. Kalbde istikbal korkusuyla, mâhrumiyet acısıyla yerini terk etmek istedi. Fakat yapamadı. Yapamayınca da kemâl-i hürmet ve mahcûbiyetle o büyük kalblerden afv temenni etmeye başladı. Af buyurun en büyük kalpler"

Bazı yazılar ise 'moral yükseltmek' ya da hükümeti eleştirmekten kaçınan bir haldedir. *Büyük Duygu* Dergisi, yaşanan felaketlerin ümitleri perçinlediği ve kendilerine yeni ufuklar açtığını söyleyerek her karanlığın sonunda aydınlık olduğunu ifade etmiş ve gelecekten ümitli olmaya çalışmıştır (Büyük Duygu, 12 Nisan 1913: 23-24). Babanzade İsmail Hakkı, *Tanin* Gazetesi'nde "Edirne sükût etti fakat millet manen yükseldi" başlığıyla bir makale yazarak bu ağır yenilginin Osmanlı İmparatorluğu'na manevi açıdan kazanç getireceğini iddia ederek "teselli" de bulunur[7] (Torun, 2014: 670; Karagöz: 29 Mart 1913). *Alemdar* Gazetesi, Şükrü Paşa'ya ithafen Edirne'nin sukût ettiğini ancak kahramanlığın sukût etmediğini ifade ederek onu yüceltmiştir (Alemdar: 29 Mart 1913). Jön Türkler de Şükrü Paşa'nın Edirne'yi büyük fedakarlıklarla müdafaa ettiğini, bu sayede Selanik'in teslimiyle "namus-ı askeriye"ye sürülen lekeyi de temizlediğini belirtmiştir (Tasvir-i Efkâr: 29 Mart 1913). Diran Kelekyan da *Sabah Gazetesi'*nde "Şükrü Paşa" başlıklı yazısıyla teselli cümleleri kurar (Torun, 2014: 670) :

[7] Aynı İfadeyi *Karagöz* Gazetesi De Kullanarak Şu İfadelere Yer Vermiştir: "..Lakin ne yapalım. Gerçi Edirne maddeten sukut etti. Lakin manen o kadar yükseldi o kadar yükseldi ki tarif kabul etmez."

> "Şükrü Paşa kalenin masuniyetinden başka, belki kalenin masuniyeti fevkinde olmak üzere, Osmanlıların şeref-i askerisini ve an'ane-i besaletini müdafaa ediyordu, kale düştü, çünkü imdaddan mahrum bir mevki-i mahsuri ebediyen mukavemet edemez. Fakat şeref-i askeri ve an'ane-i besalet kurtuldu. Şanlı bir surette kurtuldu. Yalnız kurtulmakla kalmadı, arttı tuğyan etti."

Karagöz de Edirne sukûtunun önemine dikkat çeker. Edirne'nin sukût ederken, Osmanlılığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun şan, şeref ve namusunu, Anadolu'yu kurtardığını ifade ederek, üzülmek yerine Edirne ile iftihar duyulması gerektiğini yazar (Karagöz: 29 Mart 1913).

3661 sayılı ve 26 Nisan 1913 tarihli *İllustration* Dergisinin işgal üzerine yazısı şöyledir (Ertür, 1986: 92-93):

> "Sabahın saat 7'sinden itibaren Bulgar süvarileri Konak meydanını kontrol altına almışlardı. Atlarını Bosnaköy, Kıyık ve İstanbul Yolu üzerinde bir zafer sarhoşluğuyla tırısa kaldırmışlardı. Askeri birliklerin etrafında insan dili ile anlatılması güç bir heyecan ve şirretlik çemberi yaratılmıştı. Musevi, Rum veya Ermeni olsun daha düne kadar Türklerin ayaklarına kapanırlarken, şimdi çığlıklar, feryatlar ve haykırışlarla yeni çarlarını selamlamakta geç kalmak istemiyorlardı…. General Vazof, gayrimüslimlerin heyecanına cevap vermek için kurmay heyetinin ortasında şaşkın tebessümler içinde idi. Çevresindeki askerler, sert yüzlü, sakallı ve aylarca süren başarısızlıklarının bedelini almak istercesine hainane çizgilerle etraflarına bakışıyorlardı. Sıra sıra girdiler Edirne'ye. Sonra bu asker kalabalığını Hıristiyan, Musevi ve Ermeni kafileleri izledi. Onlarda da sanki hakları imişçesine işgali gerçekleştiren fatihlerin gururu vardı. Bunlar arasında komiteciler, milisler ve diğerleri bulunuyordu. Bu geçit resmi bütün bir sabah devam etti. Öğle üzeri dağılan askerler şehre daldılar. Lokantalar, Hıristiyanların devam ettikleri kabareler ve şehir salonları birdenbire ezanın yerini alan Sırp ve Bulgar halk havaları ile doluverdi. İlk gün böyle geçti. Ertesi gün Edirne, tarihi bir gün uyanışına şahit oldu. Tek kelime ile korkunç bir uyanış! Bulgarlar avlarını ellerine geçirmişlerdi. Ama bu 'delice savunma'yı onlara pahalıya ödetmek niyetindeydiler. Tam 3 gün, evet tam 3 gün aralıksız bir şekilde, bu şehri yakalanan avın çantaya atılması misali yok etmeğe savaştılar. Askerin kin ve ihtirasına hedef olan Türk evleri cehennemi gölgede bırakan bir faciayı yaşadılar. Yağma edildiler. Türk evlerinin kafes arkasında kaygı ile bekleşen kadınların gölgelerini sezen askerler tekme ve dizlik darbesi ile içeriye saldırdılar… Yağma edilen evlerin kapılarında birdenbire, tebeşirlerle çizilmiş haç işaretleri belirmişti. Sonradan anlaşıldı ki bu işaretler yağma edilecek evde alınacak mal, ırzına geçilecek genç kadın kalmadığını yeni gelenlere haber veriyordu."

Hasan Cemil, İttihat ve Terakki liderlerinden Talât Bey'in, savaşı kendisine şu şekilde aktardığını belirtir: "Yorgunluktan ve ümitsizlikten o kadar bitap bir haldeydim ki, artık gözümde ne vatan ne millet ne de devlet kalmamıştı. Bütün idealim, arzularım bir tek

noktada toplanmıştı. "Ah! önüme bir köy çıksa da bir samanlığa serilsem ve yatsam! uyusam, uyusam!" diyordum (Cemil, 2011: 108). *Tasvir-i Efkâr*daki bir yazıda Edirne'nin düşmesi haberine farklı bir açıdan bakılarak, mütareke döneminde en büyük problemin Edirne olduğu, artık şehir düştüğü için barış adına "yegâne mani"nin ortadan kalktığı şeklinde yorumlanmıştır (Tasvir-i Efkâr: 29 Mart 1913). Bu tür yorumlar diğer birçok haber kaynağı gibi olumsuz bir durumu olumlamaya yönelik tutumlar içerir. Burada da barış için şartların oluştuğu vurgusu yapılırken Edirne savaşı uzatan tek unsur gibi gösterilir.

28 Martta Müstahkem Mevki Komutanı ve kurmayı, istihkam komutanı ve generaller Sofya'ya nakledilmişti. Hilâl-i Ahmer görevlisi Bahaeddin Şakir Bey de Cenevre sözleşmesine aykırı olarak tutuklanarak Sofya'ya gönderilenler arasındadır (Çapa, 1990: 92). Subayların bir kısmı Karaağaçta, bir kısmı da Yanıkkışla'da toplanmışlardı. Sırplar esirleri Yıldırım mahallesinde tutuyordu. Bulgarlar, Sırplara teslim olan subayların Sırbistan'a götürülmesine izin vermeyerek Karaağaç'a getirilmelerini istemiştir. Böylece Sırplar, askerleri teslim etmek üzere yola çıkarlar. Karaağaç'a yaklaştıkları sırada Bulgarlar tarafından kendilerine ateş edilir. Bu olay sırasında 60 Türk ve 4 Sırp askeri ölür. Bunun üzerine Sırplar, ellerindeki Türk askerlerini Bulgarlara teslim etmeyi reddederler (Carnegie Report, 1914: 342). Ancak bu subaylar da 29 Mart'ta Sofya ve Filibe'ye sevk edilirler. Subaylar, Sofya ve Filibe'ye vardıklarında büyük bir meydanda bekletilerek fotoğrafları çekilmiştir (Hüseyin Cemâl, 2014: 211). Aynı şekilde esir erlerin de Saraçhâne Köprüsünde ve Karaağaç Köprüsünde fotoğrafları alınmıştır (Hüseyin Cemâl, 2014: 221). Bu fotoğraflar esir askerlerin rencide edilmesi yoluyla manevi intikam ve haz duygusunun yanı sıra, yazılı ve görsel basında kullanılmış olmalıdır. Erler ise Bulgaristan'a gönderilmek üzere Sarayiçi'nde toplanmışlardı. On binlerce askerin bataklık olan bu yerde bir ay bekletilmesi hastalık ve ölümleri arttırmıştır. Bu kayıplarda açlığın da etkisi yadsınamaz boyutlardadır. Tutsaklığın birinci gününde sekiz ere bir ekmek, tutsaklığın ikinci günü dört ere bir ekmek, üç-dört-beş ve altıncı günü iki ere bir ekmek verilmiştir. Sonraki günlerde ise her ere bir ekmek ve başka yiyecekler de verilmiştir. Hayatta kalmayı başaran askerler Bulgaristan'da hazırlanmış olan esir kamplarına yaya olarak götürülmüştür (Ertür, 1986: 99). Fransız Miralay Pierron de Mondesire, esir edilen askerlerin yiyecek sıkıntısı çekmelerini tabii

görmekteydi. Şehirde genel bir yiyecek sorunu varken galiplerin önce kendilerini sonra mağlupları düşünmesini savaşın tabiatına bağlamaktadır (Mondesire, 1331: 214). Askerler sadece yiyecek sıkıntısı çekmiyordu aynı zamanda su da eksikti. Askerler su içmek için yirmi dört saatte bir kez yakındaki dereye sevk edilmek suretiyle su içebiliyorlardı (Hüseyin Cemâl, 2014: 222). Esir askerler su almaya giderken kaçmaya yeltendiler bahanesiyle Bulgar askerler tarafından öldürülebiliyordu. Sarayiçi'ndeki askerlerin durumu o kadar vahimdi ki askerlerin açlıktan ayakkabılarının derisini ve ağaçların kabuklarını yedikleri yolunda bir iddia da vardır (Carnegie Report, 1914: 341). Ağaç kabukları ile ilgili iddia bazı kaynaklarda yalanlanırken bazı görüşler de ağaç kabuklarının yemek yapmak için soyulduğu yönündedir. Carnegie Raporunda yer alan ifadeye göre komisyon üyesi Sarayiçi'ni ziyaret eder. Ağaç kabuklarının esirler tarafından bir insanın yetişebileceği yere kadar soyulduğunu ve bunları yediklerini ifade eder. Hatta küçük bir çocuğun kendisine askerlerin yerdeki otları yediğini anlatır. General Vasov bu askerleri burada tutmaya mecbur olduklarını, işgalin ilk günlerinde bulaşıcı hastalıklar görüldüğünü ve Şükrü Paşa'dan aldıkları bilgiye göre de 3 Mart'tan itibaren de kolera vakaları görüldüğünü belirtir. Hastalığın yayılmasını önlemek için askerleri Sarayiçi'nde toplayarak tedbir aldıklarını ve buraya Türk doktorlar gönderdiklerini ifade eder. Türk askerleri için çok fazla bir şey yapamadıklarını kabul ederek, kendi askerlerinin durumunun da Türklere göre çok iyi olmadığını, onlara sıcak yemek veremeseler de açlıktan ölmemeleri için yeterli yiyeceği verdiklerini söyler. Askerlerin ağaç kabuklarını yiyerek zehirlenmeleri hakkında ise askerlere ateş yakmaları için bu kabukları soymalarına izin verdiklerini ifade ederek öne sürülen iddiaları 'efsane' olarak niteler (Carnegie Report, 1914: 345). Binbaşı Mitov da bölgede yağmur yağdığını ve sel oluştuğunu askerlerin ateş yaktığını gözleriyle gördüğünü belirtir (Carnegie Report, 1914: 351). Rıfat Osman'ın bu konudaki görüşleri ise şöyledir (Tosyavizade, 1994: 81)

> *"..Siz işittiniz; fakat ben gördüm. Ben, o ağaçların altında bir asker tabibi olduğum halde 4 gün ekmek görmedim ve yalnız içinde cesetler geçen Tunca suyundan içtim. Sarayiçi'ndeki tutsak erlere değil, subaylara bile bir şey verilmedi… Tutsak erler dediğiniz gibi ağaç kabuklarını ateş yakmak için değil, yemek için kopardılar. Yediler ve öldüler."*

Bu durum Edirne'de büyük bir etki oluşturmuş ve bu bölge de askerlerin anısına 1994 yılında "Sarayiçi Balkan Şehitliği" yaptırılmıştır (Hayta, Birbudak, 2010: 102).

Askerlerin ağaç kabuğu yiyerek zehirlenmeleri konusunda birçok ihtilaflı görüş vardır. Bunlardan birisi de Pierron de Mondesire'dir. Bu iddiaya kesinlikle karşı çıkarak askerlerin bu kabukları ateş yakmak veya torbalarında kalan yiyecekleri pişirmek için kullandıklarını belirtir (Mondesire, 1331: 214). Esir alınan askerlere yapılan kötü muamele ve şiddet uygulandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bulgar askerinin gözüyle olaya bakıldığı zaman zaten daha savaş başlamadan önce Bulgar kamuoyunda bir nefret propagandası oluştuğu aşikardır. Zafer parolasıyla savaşa giren Bulgar askeri aylarca Edirne'yi ele geçirmek için yoğun çaba göstermiştir ve kendilerini bu kadar uğraştıran Türk askerlerinden de bunun acısını çıkarmaya çalışmışlardır. Üstelik Edirne'de yaşayan Hıristiyanlar savaşın tüm acısını, şiddetini, açlığını, hastalığını çektikleri halde Edirne'nin alınmasına bu kadar büyük bir sevinç gösteriyorken Bulgar Askeri de her türlü muamelede bulunma hakkını kendinde görebilmektedir. Sofya esir kampına gönderilen Hüseyin Cemâl, aylarca savaştıkları Bulgarlar hakkında savaş sırasında ortalıkta çıkan Bulgarların da kendileri gibi açlık ve kıtlık çektiğini, artık daha fazla dayanamayacağı yönündeki haberlerin meğer asılsız olduğunu esir düştükten sonra bizzat görür. Bulgarların ovalarının ekin dolu olduğu, kadın, çocuk, yaşlı herkesin çalıştığını ve Bulgar askerine gönderdiklerini öğrenir (Hüseyin Cemâl, 2014: 205). Hüseyin Cemâl'in şahit olduğu bu haber savaş öncesi ve sonrası çıkan haberlerin çoğunun kaynağı belirsiz ve genellikle dedikodudan ibaret olduğunun kanıtıdır.

3.3.EDİRNE'NİN GERİ ALINMASI

Balkan İttifak Devletleri kısa süre içerisinde büyük bir başarı göstermiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını ele geçirmişlerdir. Elde edilen bu başarı birtakım anlaşmazlıklara da yol açmıştır. Toprakların paylaşımı üzerine yaşanan sorunlar Balkan devletlerinin kendi aralarında savaşmalarına sebep olacaktır. Balkan Savaşları'nda en büyük kazancı Sırbistan ve Yunanistan elde etmiş, bu sayede geniş topraklar elde etmişlerdir (Mazower, 2014: 152). En çok güçlenen devlet ise hiç kuşkusuz Bulgaristan olmuştur. Yeni kurulmuş bir devlet olmasına rağmen elde ettikleri ilk önemli başarı başlarını döndürmeye yetmiştir. Bulgaristan'ın savaşa girmeden önceki hedefi Makedonya'yı kısmen ya da mümkün olabilirse tamamen ele geçirmek iken, Edirne'yi almaları ve İstanbul'u dahi alabilecekleri fikrine kapılmaları yüzünden

elde ettikleri kazançları yetersiz bulmaya başlamışlardır. Bulgarların Edirne'yi ele geçirmeleri onları ileride İstanbul'a saldırma ihtimaline yaklaştırmıştı (Silberstein, 1967: 66). Bu durum da Bulgaristan'ın bir anda bu kadar güçlenmesi de diğer Avrupa Devletleri tarafından da onaylanmıyordu. Bulgaristan, Yunanistan ile Selanik konusunda (Hayta, Birbudak, 2010: 113), Sırbistan ile de Makedonya'nın paylaşımı üzerinde anlaşmazlığa düşmüştü. Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ise Bulgaristan'ın Edirne'yi almak uğruna savaşı yok yere uzattığını düşünüyorlardı. Balkan devletlerinin arasındaki gerginliğin bilincinde olan Çar II. Nikola, savaş öncesinde kendisinin hakem tayin edildiğini hatırlatarak Sırp, Bulgar ve Yunan krallarını 17 Haziran'da Petersburg'da toplantıya davet eder. Ancak Yunanistan anlaşmaya taraf olmadığı gerekçesiyle; Bulgaristan ve Sırbistan ise şartların bir yıl öncekine göre değiştiğini söyleyerek toplantıya gitmezler. Rusya, Bulgaristan'ın potansiyel gücü ve özgüveninin tehlike oluşturmasını önlemek amacıyla Sırbistan ile Romanya arasında ittifak kurmaya çalışır. Böylece Bulgaristan'ın yalnızlaştırılması hedeflenmiştir (Kutlu, 2007: 391). Bunun üzerine Sırbistan ile Yunanistan da aralarında bir ittifak kurmuşlardır. Bulgaristan'ın bu duruma tepki olarak, 29-30 Haziran'da Çar Ferdinand'ın emriyle, Bulgar Generali Savov Bulgar ordusuna Yunanistan-Sırbistan hattını geçme emrini verir (Hayta, Birbudak, 2010: 115). Bulgaristan'ın bu aşamada amacı, Rusya'nın kendi lehlerine karar almasını sağlamaktır. Bulgaristan Başbakanı Danev'in savaşı önleme çabasına rağmen Çar Ferdinand'ın savaş taraftarı olması Bulgar ordusunda bir ikilem ve kargaşaya yol açar (Kutlu, 2007: 392). Bulgaristan'ın bu hücumuna karşı Sırbistan ve Yunanistan savaş ilanıyla karşılık verir. Edirne Mebusu Mehmed Şeref (Aykut) Bey, İzmir Mebusu Amanolidi Efendiye ithafen Birinci Balkan Savaşı'nın Türklüğü ve Müslümanlığı; İkinci Balkan Savaşı'nın ise Rumluğun Bulgarlığı ezmek üzere ortaya çıkmış bir savaş ve ittifaklar dizisi olduğunu belirterek Rumlara yönelik eleştirilerde bulunur (Mehmed Şeref, 1330: 15). Karadağ ile Romanya da Bulgaristan'a karşı Sırbistan ve Yunanistan'ın yanında yer alır. Romanya, 10 Temmuz'da Bulgaristan'a savaş ilan eder (The American Jewish Year Book, 1913-1914: 189; Hall, 2003: 156). Bulgaristan'ın üç cephede birden savaşmasını fırsat bilen Osmanlı İmparatorluğu da saldırıya geçmeyi hedefler. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Osmanlı elçisini "Edirne'ye gittiğiniz takdirde İstanbul'u da kaybedersiniz" diyerek tehdit etmiştir (Talât Paşa, 2015: 22). Osmanlı İmparatorluğu bu tehdide rağmen 12 Temmuz'da öncelik

Edirne olmak üzere ve eğer mümkünse kaybettiği toprakların bir kısmını geri alabilmek amacıyla Midye-Enez hattını geçer. Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'nun da saldırıya dahil olmasıyla diğer cephelere yetişemez hale gelir. Bu sebeple Edirne'den askerlerini boşaltmak zorunda kalır (Kutlu, 2007: 392). Böylelikle Enver Bey komutasındaki Osmanlı ordusu savaşmadan Edirne'yi ele geçirmiştir. Edirne'nin geri alınışıyla Enver Bey kendisini "Edirne'nin ikinci Fatihi" olarak takdim etmiştir (Hall, 2003: 157). Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan devletleri arasındaki gerilimi iyi takip etmesi sayesinde altı ay süren açlık, binlerce askerin ölümü ve yaşanan sıkıntılarla kaybedilen şehir kolaylıkla geri alınmıştır.

Avrupalı Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'na sınırın Midye-Enez Hattı olduğunu hatırlatarak Edirne'nin Bulgarlara geri verilmesi gerektiğini söylerler (Kutlu, 2007: 393). Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris elçisi de Fransa hükümetinin hoşnutsuzluğunu dile getirerek, Edirne'ye giriş sebebi olarak Türk ve Rumlara yapılan mezalim üzerinden siyaset yapılmasını önerir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve Rumları, Bulgarlara karşı korumak ve kurtarmak söylemiyle hareket etmesi gerektiği ve Edirne'ye yerleştikten sonra Avrupa Devletlerinin aralarında uzlaşma sağlamakta zorlanacağı bildirilir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 63). Milliyeti, dini her ne olursa olsun her devletin kandan beslendiğini gösteren bir tablodur bu ifade. Osmanlı İmparatorluğu, Edirne'yi alabilmek için "kurtarıcı" hüviyetine sığınır. Bu söylemi destekleyen bir ifade de Avusturya elçisinden gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya elçisi ise Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'a (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 72):

> "Bulgaristan'ın orada tarihî ve neslî bir alâkası yok iken bu hakiki Müslüman Vilâyetini Bulgarlara terk etdirdiniz. İcra etdikleri mezâlimi işidiyorsunuz. Hükûmet-i metbû'amın niyyâtına henüz vâkıf değil isem de muhalefet-i şedîde karşısında bulunmayacağımızdan emin olsam biz oralarını işgal etmeliyiz fikrinde bulunuyorum."

Şeklinde fikrini beyan eder. Rusya ise bu durum karşısında memnuniyetsizliğini ifade etmekle kalmayarak savaş tehdidinde de bulunur (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 76). Avrupa Devletleri'nin bu tepkisinin yanı sıra tebrikler de gelmekteydi. Dağıstan ve Azerbaycan (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 105), Tahran, Bombay, Batavya ve Habeşistan (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları

II, 2013: 192-195) Osmanlı hükümetini tebrik ederek şehrin geri alınışı üzerine duydukları memnuniyeti dile getirmekteydiler. Hatta Edirne'yi alabilmek için Bulgaristan'a her türlü desteği veren, şehir düştüğünde buraya ilk girenler arasında yer alan Sırbistan da Bulgaristan'la ters düştükleri için bu durumdan oldukça memnundur (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 108-109). Yunanistan da Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasını tercih ettiğini belirtir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 143). Osmanlı İmparatorluğu da bu belirsizlikte boş durmayarak Avrupa başkentlerini gezerek görüşlerini almak için bir heyet gönderir. Roma'ya giden heyet olumlu karşılanır (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 158-159). Edirne, Türklerin olmadıkça bölgede güvenlik ve huzuru sağlamanın zorluğu üzerinde durulmuştur.

Bu arada Edirne'nin kasabalarının müftü, ulema ve eşrafından oluşan 213 kişilik bir imza ile bir beyanname yayınlanır ve hükümete, matbaalara, konsoloslara iletilir. Bu beyannamede kendilerini Trakya'nın Müslüman ahalisi olarak takdim ederek "Hukuk-ı medeniye ve diniyyemizi dünyaya tanıtmaya ve en son ferdimiz kırılsa bile Bulgar boyunduruğu altına girmemeye katiyen ahd ve peyman eyledik" (Sebilü'r-Reşad, 1329: 15) diyerek Bulgarların kendilerine uyguladığı şiddetten bahsederler. Edirne'nin belirsizliğinin sürmesi Osmanlı halkının da gündemine oturur ve herkeste tedirginlik yaratır. Bu belirsizliğin sebebi olarak Avrupa Devletleri'nin belirleyici olması gösterilir ve Avrupa Devletleri bu konuda eleştirilir (Abdürreşid, 1329-1331: 193-194). *Servet-i Fünun*, Balkan devletlerine "şımarık bir çocuk"; Avrupa Devletlerine ise Balkan devletlerinin "dayıları" benzetmesi yaparak bu devletlerin Avrupa tarafından korunduğu ve onlara ayrıcalık tanındığını ileri sürer (Servet-i Fünun: 3 Nisan 1913: 472). İngiliz Elçisi Sir G. Buchanan, İngiliz Dışişleri Bakanı E. Grey'e, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dedeağaç'a doğru ilerlediğini, Avrupa olarak Türklerin ilerlemesine seyirci kalamayacaklarını söyleyerek, Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu'na verilmesini kabul etmelerini söyler (Ulubelen, 1982: 140).

Edirne konusundaki belirsizlik devam etmekle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun elini güçlendiren konu Kavalaydı. Kavala Yunanistan'a verilmişti. Bulgaristan da Dedeağaç'a sahipti. Edirne'nin Bulgaristan'da kalması Yunanistan'a çok rahat bir

hücum imkânı vermek demekti. Bu sebeple Edirne'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasına göz yumuldu. Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan İstanbul Antlaşması da savaşı bitiren ve verilen kararları içeren anlaşma olarak 29 Eylül'de imzalanır (Wasti, 2004: 71). Antlaşmaya göre Meriç Nehri sınır sayılarak, Gümülcine ve Dedeağaç Bulgaristan'a verilir (Kutlu, 2007: 400). Aynı antlaşmaya göre, Türk unsurlar dört yıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebilecek; Bulgaristan'da yaşamaya devam ederlerse dini özgürlük tanınacaktı. Bu bağlamda da müftüler ve din adamlarıyla iş birliği içerisinde olacaklardı. Bulgaristan'da yaşayan Türkler için özel mülkiyet hakkı tanınacak ayrıca okullar açılacaktı (Toprak, 2002: 9). Osmanlı hükümeti, Bulgar zulmü ve İstanbul'un güvenliği için bir sınır şehrine ihtiyacı olduğu şeklinde açıklama yaparak Edirne'yi aldığını ilan eder. Halka hitaben de silah veya cephaneleri varsa Edirne Belediyesine teslim etmelerini aynı zamanda zayiatları varsa bunları da bildirmelerini, saat bir buçuktan sonra sokağa çıkma yasağı bulunduğunu ilan eder. Ayrıca, her ırk ve mezhebe mensup insanların can ve mal güvenliğinin artık hükümetçe korunacağını, esnafın dükkanlarını açabileceğini duyururlar (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 84-86).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'yi geri almak için şehre girmesi üzerine Bulgar Komiteciler ve çeteleri de Osmanlı ordusuyla çatışmış ve geri çekilirken Müslüman halk ve evlere zararlar vermiştir (Yıldırım, 2014: 151). Bulgar ordusunun da çekilirken Rum ve Müslümanlara şiddet uyguladığı tespit edilmiştir. Osmanlı hükümeti de Bulgarların çekilirken şehre ve civar köylere verdikleri zararın gazetelerde haber yapılmasını istemiştir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 365). Osmanlı hükümetinin bu isteğine benzer bir davranışı da Edirne'deki cemaatlerin dini liderleri sergiler. İslam, Rum, Ermeni ve Musevi cemaatinin dini önderleri ortak bir telgraf kaleme alarak Bulgarların Edirne ve civarında işgalin ilk gününden beri neler yaptığını, tanık oldukları olaylara dair örnekler vererek bunun Osmanlı gazeteleri ve yabancı gazetelerinde haber yapılmasını talebinde bulunurlar (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 374-375):

> "Bulgar ordusuyla Bulgar memurları bütün kavâ'id-i insaniyeti ayaklar altına alarak sırf arzu-yı hûn-hârânelerini tatmin için binlerce milletdaşlarımızı su gibi kesdiler. Kadınlarımızın namusuna taarruz etdiler… Hânelerimize zorla girerek mallarımızı yağma etdiler. Köylerimizi yakdılar. Dört yüz seneden beri ma'mûr ve

> âbâdân olan memleketimizi dört ay zarfında harâbe-zâra döndürdüler…Osmanlı ordusunun cümlemizi bunca mezâlimden tahlîs ile memleketimizi yed-i zâlimânelerinden behemehâl kurtaracaklarını anladıkları gün son bir hatıra-i hûnîn bırakmak üzere nefs-i Edirne ahalisinden kırk sekiz Rum'u kollarından dörder bağlayarak Meriç'e atdılar. Şimendifer istasyonuna ateş verdikleri vakit kezâ üç-dört tane Rum'u bodruma tıkarak beraber yakdılar…Bu cihetdendir ki kalbimizden kopup gelen hissiyât-ı minnetdârîmizin atebe-i ulyâ-yı hazret-i Padişahî'ye tebliğini yukarıdaki beyânât ve hissiyâtımızın bi'l-cümle Osmanlı ve ecnebi gazeteleriyle ilânını istirhâm ederiz..."

Balkan Harbi'nden İstanbul'da canlı bir hatıra kalmıştı: Edirne! Onu geri almak ve Bulgaristan'ın yenildiğini görmekle, kalp acılarını dindirmiştik (Atay, 2012: 34). Edirne'nin geri alınmasını *Sabah Gazetesi,* "Trakya için Hâkimiyet-i Osmaniye haricinde hiçbir sûret-i emare mümkün değildir" ifadesiyle sunar (Torun, 2014: 672). *Türk Yurdu* Dergisi: "Türklüğe yakışacak bir surette müdafaasına muvaffak olamadığımız Edirne'yi, Tanrının lütfu sayesinde yeniden istirdad ettik" der ve "Allah, tekrar bize bağışladığı Edirne'nin muhafazasına muvaffakiyet ihsan buyursun" (Ş.Y., 1329: 735) diyerek Edirne'nin geri alındığını belirtir. Her ne kadar Enver Bey kendisini şehrin ikinci fatihi ilan etse de basın Edirne'nin tekrar ülke topraklarına katılmasındaki dış faktörlerin farkındadır.

Fevzi Bey (Çakmak), Edirne'nin geri alınmasını ve Balkan Savaşları'nı kısa bir şekilde özetler: "Yapılan bunca uygunsuzluklardan ve yanlış harekâttan sonra, önemli bir arazi parçasını kaybettik ancak yine kararlı bir şekilde Edirne'yi, şerefimizi ve hatta hayatımızı kurtarabildik." (Çakmak, 2011: 653). Hamdullah Suphi, Balkan devletlerinin milliyetçilik anlayışlarını "yırtıcı" ve "vahşi" olarak nitelendirir (Tanrıöver, 2000: 175). Bu durum onların yumuşak karnıdır, istediklerini alamadıkları zaman kendilerini birbirleriyle savaşır vaziyette bulmuşlardır. Bulgaristan Başbakanı Radoslavof ise, Edirne'nin kaybını değerlendirirken sebep olarak kendi diplomatlarının yetersizliğini öne sürer (Tanin, 29 Teşrin-i Sani 1913: 3). 1932 tarihinde Balkan Savaşının yıldönümünde Edirne'de ölen Bulgar askerlerinin anısını yaşatmak adına St. Nikola kilisesinin önüne bir abide dikilmiştir. Sofya Metropoliti Stefan da açılıştaki konuşmasında Bulgar askerinin kahramanlığıyla kazanılan zaferin bazı politikacıların "hafif meşrepliği" sonucu kaybedildiğini (BCA: Fon Kodu: 30-10-0-0/ Yer Nu: 240.625.8.) ifade ederek başarısızlığı siyaset arenasına yansıtmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Edirne'yi geri aldığı zaman Müslüman ve gayrimüslim oluşan büyük bir grup Edirne'de yaşanan "mezalim"i duyurmak ve işgal altındaki bölgelerde hassasiyet oluşturmak amacıyla bir miting düzenlemiş ve bu mitinge kırk bin civarında bir katılım gerçekleşmiştir (Halaçoğlu, 1994: 34). Mitingde, Padişah, Osmanlı ordusu ve Osmanlı Halkına fedakârlık ve duyarlılıkları için şükran ve teşekkürde bulunulmuştur (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 111). İşgalden sonra Edirne'nin geri alınması şerefine, jandarma, polis, belediye memurları, sancak taşıyan küçük çocuklar ve yetişkin insanlar, İstanbul-Edirne meşâyih-i kiramından oluşan yüz kişilik bir heyet Edirne'yi ziyaret eder. Burada Selimiye Camii'nde ibadet ederler ve şereflerine verilen yemeğe katılırlar (Ceride-i Sufiyye, 9 Ekim 1913: 189). Ayrıca Edirne'nin geri alınması üzerine hatıra pullar da çıkarılmıştır (TİTE: S. 350. K. 276. B. 1.). 5 Ağustos'ta Milli Savunma Komitesi tarafından Edirne'deki tüm memurlara "vatana iyi hizmet" karşılığı para dağıtılmıştır (The National Archives, FO. 195/2454.). Şehrin geri alınmasının önemi her fırsatta vurgulanmak istenmiştir.

29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması gereğince, Şükrü Paşa ve esir askerler Sofya'dan yurda dönmüşlerdir. Şükrü Paşa'nın İstanbul'a gelişi, iktidar tarafından halktan saklanmıştır. Şükrü Paşa, İstanbul'a geldiğinde kendisini Cemal Paşa karşılamış ve eve götürülmüştür. Şükrü Paşa, iktidarın bu tutumuna sitemini İsmail Hami Danışmend'e anlatmıştır (Sakin, 2014: 519):

> "Harbin bidayetinde hükümet benden Edirne'nin bir ay müdafaasını istedi. Elimde bu noktaya ait bir vesika da var; ben her türlü mahrumiyete rağmen taahhüdümün beş misli dayanarak 155 gün mukavemet ettim. İşte buna rağmen esaretten avdetimde İttihat ve Terakki Hükümeti beni tekaüde sevk edip menkûb yaşattı."

İttihat ve Terakki, bu tutumuyla Cemal Paşa temsilciliğinde "Edirne'yi geri kazanan", "galip"; Şükrü Paşa'yı ise, Edirne'yi "kaybeden" ve "mağlup komutan" olarak görmüşe benziyor. Buna karşıt olarak ise Şükrü Paşa'nın Alman silah arkadaşları Almanya'da "Edirne kahramanı Şükrü Paşa'nın şerefine" isimli bir anıt yaptırmışlardır (Çağan, 1965: 210). Alman Basını da Şükrü Paşa'yı "Demirbaş" unvanına layık görmüşlerdir (Alemdar: 27 Mart 1913). Ayrıca Fransa âyan ve mebusan meclisi azaları ve dönemin önemli yazarlarından Pierre Loti ve Claude Farrére, Şükrü Paşa onuruna "Altın Kitap"

isimli bir eser meydana getirmiş ve kendisine bir kılıç takdim etmişlerdir (Çağan, 1965: 210).

4. SAVAŞ SONU MUHASEBESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda kaybettiği topraklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem sahip olduğu topraklar arasında en gelişmiş, en zengin ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu topraklardandı (Zürcher, 2015: 88). Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesinin başlıca sebepleri arasında; Rumeli'deki ordunun terhis edilmesi, savaşta Balkan devletleri ordusunun Osmanlı ordusundan sayıca üstünlüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Trablusgarp'ta İtalya ile savaşıyor olması, seferberlik konusunda geç kalınması ve askerlerin savaş şartlarının çok kötü olması sayılabilir. Üstelik Edirne kalesinin savunulmasında en önemli etken olacak olan seri ateşli ağır sahra ve obüs bataryaları Trablusgarp Savaşı sebebiyle Selanik, İzmir ve Çanakkale gibi çeşitli mevkilere sevk edilmişti (Abdullah Paşa, 2012: 23). *Cehd* Dergisi de yenilginin sebeplerini sıralayarak en önemli sebebi hükümetin politikalarındaki yanlışlıklar olarak gösterir. Askerî açıdan ise, savaşan askerlerin bir yarısını düşmanları kendilerinden çok üstün diğer yarısı da çok aşağı gördüğü için her iki anlamda da abartılı davranışlar sergileyerek hatalar zinciri oluşturduğunu ifade eder (A.H., 1913: 1290-1291). Balkan Savaşları üzerine yazılmış hatıratlara bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı öngörmekteki eksikliği sıkça eleştiri konusu olmuştur. Bu hususta hatırat sahipleri neredeyse hemfikirdir. Zeki Paşa, Osmanlı siyasetinin, Balkan İttifakını fark edemediği ve bu sebeple bir strateji geliştiremediğini belirtirken ordunun savaşamayacak halde olduğu bilindiği halde savaşı engelleyici barış girişimlerinden uzak durulmasına dikkat çekmektedir (Zeki Paşa, 2012: 121-122; Peremeci, 1940: 35). Mebusan Meclisi Başkanı Halil Menteşe, "Balkan Devletleri bizi tam bir anarşi içinde yakaladılar." diyerek savaşın kaybedilmesinin gerekçesi olarak iç siyasetteki karışıklıkları gösterir (Abdullah Paşa, 2012: 22). Tabii ki bunlar genel anlamda ele aldığımız sebeplerdir. Bunların dışında savaşın seyri bağlamında ele alınabilecek özel sebepler de kuşkusuz vardır. Edirne'deki savaşta Bulgarlar ağırlıklı olarak topçu atışıyla saldırıda bulunmuş; Türkler de kuşatmayı yarmak amacıyla huruç (çıkış) harekâtı yapmışlardır (Birbudak, 2016: 57). Sofya Fransız Askeri Ataşesi Binbaşı Marthal da "Edirne'nin nihaî zaptı, bir silah olarak topların zaferidir" (Ericson, 2013: 357) diyerek bu savaşta topların önemini bir kez daha vurgulamıştır. S H.C. Seppings-Wright,

tayyarelerin savaşta çok önemli bir etken olduğunu ve Bulgarların daha tesirli ve geniş kapsamlı kullandıklarını, böylelikle Türklerin hareketlerini ve hatlarındaki zayıf noktaları keşfedebildiklerini söyler (Wright, 2013: 255). Balkan Savaşı'nda Osmanlı askerinin durumu da savaşın kaybedilmesinin bir gerekçesi olarak gösterilmekteydi. H. Cemil Çambel, anısında Yusuf İzzettin Paşa'nın Balkan Savaşı'nı işaret ederek "Ne yapalım, yapalım şu düşmanı hudutlardan atalım." sözüne karşılık olarak Nazım Paşa'nın "İşte ordu, düşmanı bu orduyla mı hudutlardan atacağız." (Çambel, 1964: 109-110) cevabını verdiği diyalog, Nazım Paşa'nın orduya olan güvensizliğini ve başarı ümidi olmadığını gösterir. Mahmut Muhtar Paşa, "Askerlik Avrupa memleketlerinde fikren, bedenen teali ve tekâmülü mucip bir müessese halini almış iken biz de makûs ve acı neticeler veriyordu." (Çağ, Sarıbal, 2015: 90) diyerek ordunun çok yönlü olarak Avrupa'dan geri kaldığını ifade etmiştir. Yarbay Nihat, Kumanda Heyetini "Kitapsız" (Çağ, Sarıbal, 2015: 91) olarak tanımlayarak, orduda kriz yönetimi kabiliyetine sahip, hızlı kararlar alarak uygulayabilecek askerlerin çok az olduğunu ve durumun yarattığı olumsuzluğu dile getirmiştir. "Balkan harbinde 87. alay gönüllüleri" adlı hatıratta eğitimsiz Osmanlı askerlerinin durumu şöyle anlatılmaktaydı (Çağ, Sarıbal, 2015: 93):

> "Zaten bu birliklerden daha fazla ne beklenebilirdi ki? Bu birlikleri oluşturan gençlerden çoğu eğitimsiz ve toplama oldukları için buralara verilmiş, bir kısmı da yaşlı insanlardan oluşmuştu. İşte bu durumda olan bir birlikten kimin ne isteme hakkı olabilirdi ki... Hiç kimsenin, vatanın böyle yenilgiler yaşamasını kalpten isteyeceğini söylemek olanaksızdır. Her subay ve her asker o dakikalarda hiç kuşkusuz ölüme koşmak istemiştir. Ancak şunu açıkça belirtmeliyiz ki savaşmayı öğrenememişiz. Çok değil birazcık öğrenebilseymişiz, bu eğitimsiz askerlerle bile düşmana karşı önemli başarılar elde edebilecekmişiz. Yapılan o yanlışlıklar aklımıza gelince insanın tüyleri ürperiyor. O neydi ya rab.. O nasıl savaştı.."

Selanikli Bahri de savaşan taraflar arasındaki eğitim seviyesine dikkat çekerek düşmanın okuryazar oranının yüksek olduğunu, hatta zor durumda bile gazete okuyan askerleri görünce şaşırdığını, böyle bir olayı kendi askerlerinde görmelerinin neredeyse imkânsız olduğunu söyler. Gazete okumaktan ya da okur yazarlığın yaygın olmasından ziyade Balkan devletlerinde bir amaç, ülkü vardı. Askerler niçin savaştıklarının farkındaydı ve bu bilinçlilik hali onların savaşma gücünü perçinliyordu (Çağ, Sarıbal, 2015: 92). İkinci Sınıf Redif Alayı Komutanı Cemil Conk da görev yaptığı Edirne'de emrindeki askerler için "kadrosu noksan bir kalabalıktan ibaret" der. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan ordusu hem nitelik hem nicelik olarak oldukça zayıf bir tablo

sunmaktadır (Beşikçi, 2012: 43). Askerlerin eğitimsizliğinin olumsuzluklarının yanı sıra savaşta askerin psikolojisi ve maneviyatı sonuçlar üzerinde oldukça büyük etkiye sahiptir. Askerlerin en önem verdikleri iki noktadan birisi kumandan diğeri ise geri çekilme mevzusudur. Asker ne olursa olsun geri çekilmek istememektedir ve bu emri veren kumandanları varsa ona karşı itimatları ister istemez zayıflamaktadır. Geri çekilme emrini alan bir askerin: "Biz düşmanla harp ettik, ricat ettirdik (geri çektirdik). Hududu atlayacaktık. Fakat bizi bilâ sebep geri çektiler" sözü sitem doludur (Ziya Şakir, 2011: 120-121). Bu durumda başarısızlığı tek bir çatı altında ifade etmek yanlış bir söylem olur. Subaylar ve rütbeli askerler erlerin başarısızlıkta kilit rol olduğunu düşünürken, erler de kumandanlarını suçlayabilmektedir.

Lectures Pour Tous Dergisi de Balkan Savaşları üzerine "Fransız gözüyle savaştan çıkarılacak dersler" isimli bir yazı yayımlayarak, savaşı Osmanlı İmparatorluğu üzerinden değerlendirmiştir. Yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nun rakipleri gibi güçlü bir doktrin anlayışı olmadığı, eğer olsaydı Napolyon'un uyguladığı "Herhangi bir noktada güçlü olmak için belli bir noktada ikincil noktaları ihmal edebilirsiniz" taktiğini göz önünde bulunduracağını belirtir. Düşmanları arasında en zayıf ve en uzakta olanı geride durdurarak, asıl güçlerini Edirne civarında ve Bulgarlara karşı kitlesel ve güçlü şekilde toplaması gerektiğini söyler. Bu sayede en güçlü rakibini saf dışı bırakarak, diğerleriyle daha rahat mücadele ederek kazanabileceğini iddia eder (Tufan, Çalışlar, 2014: 51-52). Bulgar Albayı Azmanof ise savaşı değerlendirirken başarılarındaki en büyük etkenin Fransız Harp Okulunda öğretilen teknikler olduğunu, düşman kanatlarına taarruz yerine cepheden saldırı yöntemiyle zafer kazandıklarını ifade eder (Lauzanne, 1990: 53). Osmanlı ordusuna gelen eleştiri ise en müsait durumda bile taarruz için yeterli teçhizat yokken tüm önlem ve yığınakların taarruz esasına göre yapılmasıdır (Abdullah Paşa, 2012: 322).

Joseph K. Greene, savaşı değerlendirirken askeri noktalara değinmeyerek ideolojik bir yorumda bulunur (İskefiyeli, 2013: 148):

> "İstanbul'dan bir gözlemci arkadaş olarak bunun anlamı, Avrupa topraklarında geçen 500 yıllık hayat Asyalıları medeniyet ölçeğinde fark edilebilecek bir seviyede bile etkilememişti. Onlar Avrupa'daydılar ama onun bir parçası

> değillerdi, Trakya'daki Bulgar ordusunun baskısıyla dünyevi eşyalarını da alarak Asya'ya geri döndüler."

Ve şu eklemeyi de yapmaktan geri durmaz (İskefiyeli, 2013: 151):

> "Avrupa'daki bütün topraklarını kaybederek küçük düşmek, kaynaklarının büyük bir çoğunluğundan mahrum kalmak, anayasal bir hükümet düzenine geçme ümitlerindeki artış gibi bu mühim değişikliklerden hangisi Türkleri etkileyebilecekti? Ben inanıyorum ki sonuç iyi olacak. Bir Türk atasözü der ki: 'Bükemediğin eli öpüp başına koyacaksın', bunun adı kısmete, kadere, Tanrının iradesine boyun eğmektir. Bu azap şiddetli oldu, fakat Türkler bunu hak ettiklerini iyi biliyorlardı."

Greene, savaştan evlerine dönecek olan Türklerin, evine köyüne döndüğü için mutlu olacaklarını ifade ederek, "yenilgiden aklı başına gelmiş ve gâvur olarak küçümsedikleri Balkan Hıristiyanlarına saygı duyarak geri döneceklerdir" der (İskefiyeli, 2013: 152). Greene, her ifadesinde Balkan devletlerinin zaferinden duyduğu mutluluğu belirtmekten kaçınmamıştır. Türkleri, Balkan devletlerini küçümsemekle suçlarken içten içe bile değil alenen kendisi Türkleri küçümsemektedir.

Mustafa Kemal, 1918 yılında Balkan Harbi ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur (Ünalp, 2014: 828):

> "Balkan Harbi, Türk ordusunun katıldığı bir harp bozgunu değildi. Hayır, hiç değil. Bu, Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk Ordusunun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri, bu harbin sonuçlarını o dönemde Türkiye'ye hâkim olan şahısların bilgisizliğine borçludur. Denilebilir ki bu harp de Türkiye için bir sürprizdi. Ordu birleşebilmek ve bir plana göre toparlanabilmek için yeterli zaman bulamamıştı. Öncü birlikleriyle düşman birlikleri karşılanmıştı."

Şehir 155 gün direnmenin sonunda teslim olmuştur ve bu haliyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ndeki Plevne müdafaasından daha uzun süre dayanmıştır. Edirne'nin savunulması o dönemlerde Plevne'yi anımsatmıştır (Sabah Gazetesi: 2 Nisan 1913; Artuç, 1998: 260). Plevne müdafisi Osman Paşa ile Edirne müdafisi Şükrü Paşa karşılaştırılarak Şükrü Paşa'nın Edirne'yi daha uzun süre müdafaa ettiği belirtilmiştir (The Siege of Adrianople, 1913: 362). Bu haliyle Strasburg, Sivastopol, Paris ve Port Arthur'un müdafaaları ile eşdeğer bir savunma olarak nitelendirilmiştir (Wright, 2013: 268).

Konuyu Bulgarlar açısından ele aldığımız zaman henüz bir devletleşme geçmişine ve tecrübesine sahip olmayan bir devletin büyük bir başarısı söz konusudur. Yenilikçi ve eğitime dayalı bir anlayış benimsemenin yanı sıra dini ve tarihi figürler, psikolojik altyapı ve askeri disiplini sanatla da harmanladığı görülmektedir. Bulgarların savaş öncesi ve süresi boyunca yaptığı doğru şeylere değinmek gerekmektedir. Bulgarlar ilk olarak seferberlikte doğru plan yapmış ve tatbik edebilmiştir. Seferberliğin ilanıyla birlikte her köyün, kasabanın nüfusu belirlenmiş ve her kişiden gücü yettiğine inanıldığı kadar erzak toplanmıştır. Ayrıca bir de göç eden Edirnelilerin mallarına el konarak erzak sıkıntısı uzun vadeye taşınmış olur (Hüseyin Cemâl, 2014: 237-238). Bulgar neferlerinin söylediğine göre "Bizde ileride ölüm yüzde birdir. Fakat geride yüzde yüz ölüm muhakkaktır." (Hüseyin Cemâl, 2014: 224). Yani Bulgar askerleri çok zorunlu olmadıkça ricat etmek ya da firar etmek fikrinden uzaktırlar. Bunda ise kumandanlarının askerlere verdiği motivasyon ve cezai caydırıcılık etkilidir. Kral Ferdinand ve Kraliçe de savaşı yakından takip etmiştir. Hatta Kraliçe kendi isteğiyle Kızılhaç'ta çalışmıştır (Hüseyin Cemâl, 2014: 268). Kral ve Kraliçe'yi yanında hisseden halk ve askerin de milli duygulara daha bağlı olması kaçınılmaz olacaktı. Ayrıca Bulgarlar eğitimi belli bir sınıfa atfetmemiştir. Herkesin okuma yazma öğrenmesi yolunda adete seferber olmuşlardır. Özellikle de askerlerin okuma yazma bilmeleri zorunlu olmakla birlikte; kiliselerde de dini motiflerden çok milli duygular, vatanperverlik ve savaşa yönelik konuşmalar yapılmaktaydı (Hüseyin Cemâl, 2014: 250). Hüseyin Cemâl, bir askerin kendisine anlattığı hikâyeyi aynen aktarır: "Efendim, biz harbe gelirken kasabadaki hoca efendi dedi ki: 'Bu din muhârebesi değil, vatan harbidir. Ölen, şehid ölmez" Bunun için çekiniyorum efendim." (Hüseyin Cemâl, 2014: 250;265) ifadesiyle eleştiride bulunur. Bu, tamamen eğitimsiz hocaların çoğunluğu etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa ki, askerler şehitlik mertebesi ile motive olmaktadır. Bulgarların kiliseden, dini inançtan ziyade eğitime önem vermeleri kısa sürede eğitim seviyesini üst seviyelere çıkarmıştır. Burada söz konusu Bulgarların dini görmezden gelmesi, dışlaması şeklinde bir durum yoktur, aksine yeri geldiğinde Hıristiyanlık temasını işleyerek başarı elde etmeye çalışmışlardır. Fakat her millette olduğu gibi Bulgarlar da eğitime ağırlık vererek çabuk bir şekilde bunun meyvesini toplamıştır. Halk bilinçlenmiştir. Bir Bulgar Gazetecisinin kullandığı cümleler de bu konuyu desteklemektedir: "Bizde, kat'iyyen asabiyyet-i dîniyye yokdur. Sofya'da üç

Bulgar kilisesi vardır, bunlardan iki tanesini Ruslar yapdırmıştır. Fakat Sofya'da kırktan fazla mektebimiz var... Bizim muvaffakiyetimizi te'min eden kiliseler değil, mekteblerdir." (Hüseyin Cemâl, 2014: 283). Osmanlı Kumandanının söylediğine göre de Bulgarlar vatana olduğu kadar eğitime de önem vermekteydi. Geceleri papazların evlerinde ya da ormanlarda mektepler yaparak Bulgar köylülerine eğitim verirlerdi (Remond, 2007: 203). *Babalık* Gazetesine göre ise Bulgarlar çocuklarına "milli bilinç" aşılayarak "Büyük Bulgaristan" ülküsü yaratmışlardır. (Terbiye-i Vataniye ve Milliye, 16 Nisan 1913: 2-3). Bulgarların bu yüzyılda uyguladığı eğitim atılımı ile halk bilinçlenmiş, asker yetiştirilmesi buna göre yapılmıştır. Bulgar Askeri savaştayken psikolojik olarak da hazırlanmış ve ülkesinin tarihsel emellerinin olduğu bilinciyle hareket etmiştir.

Balkan Savaşları tarihsel açıdan pek çok ilke sahiptir. Osmanlı ordusunda gayrimüslimler ilk kez bu savaşta askere alınmışlardır. Bazı sancaklarda (Prizren, İpek, Piriştine) gayrimüslimlerin askere alınma işlemi yapılmamıştır. Askere çağırılan çoğu Rum, Bulgar ve Sırp savaşa katılmayı reddetmişlerdir. Bazı vatandaşlar şehirden kaçmış bazıları ise bedel ödemek için bankalardan kredi almışlardır. Bir kısım Ermeni, Bulgar ve Sırp ise gönüllü olarak çetelere katılmış ya da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ordularda yer almışlardır (Kutlu, 2014b: 1222-1223). Balkan Savaşları'nda yine bir ilk teşkil edecek şekilde savaş tüm boyutlarıyla ve dünya çapında izlenmiş, yaşanılan gelişmeler kamuoyuyla neredeyse eşzamanlı olarak paylaşılmıştır (Korkmaz, 2014: 724). Balkan Savaşları, 20. yüzyılda birçok savaş taktiğinin ilk kez uygulandığı bir savaş olmuştur. Almanya ve Fransa'nın ürettiği şarjörlü tüfek ve seri atış topları Balkan Savaşları'nda denenmiş; siper harbi sistemi de bu savaşta uygulanmıştır. Osmanlı ve Bulgar ordusu ilk kez Balkan Harbi'nde savaş uçaklarıyla havadan bombardıman yapmıştır. Osmanlı ordusunun Şarköy Çıkarmasında uyguladığı eş zamanlı deniz-kara-hava saldırısı bir arada kullanılan kuvvetler açısından bir ilki teşkil etmiştir. Balkan Harbi'nde ilk kez Türk-Müslüman kadınlar hemşirelik mesleğini icra etmeye başlamışlardır. Bu zamana kadar bu görevi gayrimüslim hemşireler sürdürmekteydi. Savaşta devletlerarası sağlık hizmetlerinde ırk ve din ayrımı yapılmaksızın büyük ölçüde iş birliği yapılmıştır (Kutlu, 2007: 403-408). Savaş sırasında yaralı hastaların hızla artması üzerine hastane sayısı yetersiz kalmıştır. Bu sebeple okullar, bazı devlet

kurumları ve konsolosluklar da hastaneye çevrilmiş, otellere el konulmuştur. Karaağaç Bölgesi'nde Dr. Bahattin Şakir Bey tarafından Hilal-i Ahmer kurulmuştur. Hastaneye gerekli olan malzemelerin tedarikinde Bulgar ordusunun sürekli engellemelerine maruz kalınmıştır (Balkan, 2014: 841). Sadece Edirne değil İstanbul'daki cami, hastane ve resmi daireler yaralılarla dolmuş, her yerde mülteci kampları oluşturulmuştur. Bu olumsuz şartlarda kolera ve tifo gibi salgın hastalıklar meydana gelerek insan kayıpları yaşanmaya devam etmiştir (Sunata, 2006: 362). Salgın hastalıkların artmasıyla yaralı ve hastalıklı askerler İstanbul'a Gülhane Askeri Hastanesi'ne taşınmaya başlanır. Daha sonra İstanbul'daki çok sayıda hastaneden de faydalanılmıştır. Sayının sürekli artmasıyla Gülhane Askeri Hastanesi'nin etrafındaki boş arazilere barakadan hastane ya da çadır kurularak hizmet verilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara rağmen yine de yaralılar açıkta kalıyordu. Bunun üzerine Şehremini Cemil Paşa (Topuzlu) hastaların bazı camilerde karantina altına alınmasını ister. Fakat Evkaf Nazırı Ziya Paşa böyle bir uygulamanın mümkün olamayacağını belirtir. Bunun üzerine Şeyhülislam Cemaleddin Efendi "acil ve zorunlu durumlarda" camilerin Müslümanlar için farklı şekillerde kullanılabileceğini, dinen bir sakınca arz etmediğini söyler. Ziya Paşa'nın ikna olması üzerine Sultan Ahmet, Nur-u Osmaniye, Ayasofya ve Mahmut Paşa Camileri bir süreliğine hastalara hizmet vermek üzere yapılandırılır (Kutlu, 2014b: 1224). Tifüs aşısı da ilk olarak Dr. Reşit Rıza (Kor) ve Dr. Mustafa (Sağun) tarafından 1912 yılında Gülhane Askeri Hastanesi'nde hazırlanmış ve uygulanmıştır (Balkan, 2014: 844). Dr. Cylde Synclair Ford da savaş sırasında Amerikan Kızılhaç Derneği adına hem Osmanlı ordusuna hem Bulgar ordusuna hizmet vermiştir (Balkan, 2014: 845). Savaşta karşılaşılan yenilikler ve uygulamalar bu tarihten sonraki savaşlarda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda Balkan Harbi, devletler için bir model teşkil etmiştir.

Savaştan sonra göçmenlerin iskân ve vatandaşlığa kabulüyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 13 Mayıs 1913 tarihinde İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi yayımlanır. Nizamname, göçmenlerin kabulü ve hangi bölgelere yerleştirileceği, Muhacirin müdüriyetinin görev ve sorumlulukları üzerine ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu sırada göçmenlere bazı kolaylıklar ve muafiyetler de tanınmıştır. 6 yıl askerlikten muafiyet ve vergi muafiyeti verilmiştir. Ayrıca her aileye geçimlerini sağlayabilmeleri açısından ev, işleyebilecekleri tarım arazisi, kişi eğer esnafsa sermaye verme gibi yardımlar

yapılmıştır. Bu yardımlardan faydalanan göçmenler belli bir süre sonra borçlarını taksitle ödeyebilecekti (Kaya, 2014: 297-298). *Tunca* Gazetesi de insanları savaş mağdurlarına yardıma çağırmış, sadece hükümetten yardım beklenemeyeceğini herkesin gücü yettiğince insanlara destek olması gerektiğini vurgulamıştır (Tunca: 18 Ağustos 1913).

5. GALİP DEVLETLER MAĞLUP ŞEHİRLER

26 Mart 1913-21 Temmuz 1913 tarihleri arasında Edirne Bulgar kuvvetleri tarafından yaklaşık 120 gün gibi çok kısa bir süre işgal edilmiştir. Her ne kadar işgal kısa sürmüş olsa da şehrin hem bu işgalin öncesinde yaşadığı kuşatma hem de işgal sonrasında yaşananlar Edirne'yi fiziki anlamda olmasa da şehrin sakinleri ve bu sakinlerin şehir mekânını paylaşım üzerinden sürdürmüş olduğu ilişkileri değiştirmiştir. Özellikle bu 120 günün ilk günlerinde yaşananlar Bulgaristan'ın Edirne'ye ilişkin uzun vadeli bir planı olduğu konusunda akla kuşku düşürecek niteliktedir. Bulgar ordusu işgalin ilk günlerinde şehri Rumlarla beraber adeta Orta çağ orduları gibi yağmalamıştır. Uzun süren kuşatmanın verdiği öfkeye muhtemel ki Bulgar eğitiminden kaynaklanan milliyetçi duygular eklenince ortaya insanlık dışı intikam sahneleri çıkar.

Bulgar Kralı Ferdinand, Edirne'nin teslim alınmasından sonra şehrin "Odrin" ismiyle anılacağını bunun için dini merasim düzenleneceğini ilan eder (Hayta, Birbudak, 2010: 105). Bu isim değiştirme Ferdinand'ın olduğu kadar Bulgaristan'ın da Edirne'nin geleceği ile ilgili planlarının kısa süreli olmadığını ima eder. Ne var ki, Bulgaristan'ın Edirne'nin alınmasıyla artan özgüveni dahasını istemesine neden olacak bu da şehrin eski ismine kavuşmasını sağlayacaktı.

Edirne'nin işgali sürecinde aslında Bulgarların bu şehre hangi "göz" ile baktığı çok önemlidir. Edirne işgal edilmiş Bulgarlar şehre sahip olmuştur. Ama sorun şu ki; Edirne'ye sahip olan Bulgarlar Edirne'yi sahiplenememişlerdir. Edirne savunmasının öngörülenden uzun sürmesi öncelikle sinirleri yıpratmıştır. Osmanlı coğrafyasında kültürel ve tarihsel bir hafızaya sahip olmak, yeni kurulan bir devlet olmaları dolayısıyla kendilerini ispatlama çabası Bulgarların psikolojisinde çeşitli tepkimelere yol açmıştır diyebiliriz. Şehri "elde etme"nin verdiği haz şiddet eğilimiyle harmanlanmıştır. Bulgarların Edirne üzerinde teferruatlı bir planları olmadığı, amacın savaşı kazanmak ve Edirne'yi ele geçirmek olduğu çok aşikârdır. Zira, Edirne'yi ele geçirdikten sonra kendilerinden emin, fakat plansız şekilde müdahale ettikleri gözlenmiştir. Celadet

Bedirhan o günleri anlatırken şehrin hükümetsiz olduğunu belirtir (Bedirhan, 1913: 116). Bulgarların eylemlerindeki acemilik devlet olma tecrübesinin henüz yeni olması şeklinde algılanabilir. Bu yorum akıllara Bulgaristan bağımsız bir devlet olduğunda ülkeyi yönetme organizasyonunu Rusların yardımıyla yaptıklarını getirir (Villehardouin, 1993: 65).

1910 yılında uluslararası barış adı altında kurulan Carnegie Vakfı, Balkan Savaşları'nın ardından savaşın sebeplerini ve etkilerini araştırmak için sekiz kişiden oluşan bir komisyon kurar (Kutlu, 2007: 403). Bu komisyonun kurulmasının gerekçesi ise Balkanların "Uygar Dünya"yı ilk kez Balkan Savaşları ile "rahatsız" etmesidir. Balkan Savaşları ile ilgili yayılan haberler Avrupa kamuoyunu meşgul ediyor ve oluşturulmaya çalışılan "barış hareketleri"ni tehlikeye düşürüyordu (Arslan, Ifkıçatal, 2014: 735). Komisyonun en önemli üç hedefi şöyleydi: uluslararası karşılıklı anlayışı geliştirmek ve uluslararası hukuku desteklemek, savaşın neden ve sonuçlarını irdeleyerek sivillere etkisini incelemekti (Korkmaz, 2014: 723). Komisyon İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, ABD ve Rusya temsilcilerinden oluşmaktaydı. Raporda Birinci Balkan Harbi, "Şiddete karşı yüce bir başkaldırı ve genelde güçsüzün güçlüye karşı ayaklanması" şeklinde tanımlanmıştır (Kutlu, 2007: 403). Rapor, "katliamların hükümetlerin idaresindeki ordular tarafından mı yoksa milliyetçilik adına farklı etnik grupları yok etmeye yönelmiş milletler tarafından mı gerçekleştirildiği" sorusuna yanıt aramaya öncelik vermiştir (Korkmaz, 2014: 727). Raporda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca Balkan halklarına zulmettiği bu yüzden de Balkan Savaşları'nın nefret ve intikam duygularından beslendiğini ifade ederek, savaşta yaşanan insanlık dışı muamelelerin normal olduğu, yılların verdiği birikimden kaynaklandığı belirtilir (Arslan, Ifkıçatal, 2014: 737). Ortaya çıkan bu nefretin gelecek nesillere de sirayet edebileceğine değinen rapor: "Bu savaşlar, din savaşları, misilleme, ırk hatta bir halkın diğeri ile bir insanın diğer bir insan ile savaşması şeklinde sürekli tekrarlanacak olan savaşların başlangıcıdır." (Korkmaz, 2014: 728) şeklinde bir öngörüde bulunmuştur.

Edirne Bulgarlar tarafından işgal edilince askerler zaten esir edilmişti. Müslüman erkek ya da kadınlar ise saklanmıştı. Müslüman kadınlar yüzlerini kömür ve benzeri maddelerle karartarak düşmanın olası tecavüz hamlesine karşı kendilerince önlem

almaya çalışıyorlardı (Bedirhan, 1913). Yaşanan ilk felaketlerden birisi Miri Miran Camisinde gerçekleşmiştir. Şehirde paniğe kapılan Türklerden bazıları buraya sığınmıştı. Caminin yakınından geçen bir Bulgar birliğine cami tarafından ateş edilmiş, orada bulunan bir Rum da Bulgar askerlerine ateşin camiden geldiğini söyleyerek onlara rehberlik etmişti. Bunun üzerine Bulgar askerleri de camiye girerek içerideki erkekleri öldürmüş kadın ve çocuklara ise dokunmamıştı. Bu sırada Rum da Türkler tarafından öldürülmüştü. General Vasov bu olayı pişmanlık duyulacak ilk vaka olarak nitelendirmiştir (Carnegie Report, 1914: 345). İşgal döneminin başlaması ile her yerde görülen o en bilindik olaylar gerçekleşmeye başlamıştır. Bulgar birlikleri daha şehre varmadan evler yağma ve talan edilmiştir. Sokaklar, askeri bölgeler, kamu kurumları hepten sivil işgale uğramıştır diyebiliriz. Bu yağmayı gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğu ise Rum'du. Edirne Mebusu Mehmed Şeref Bey, Bulgarların şehirdeki yağmalamalarda çok az rolü olduğunu, tüm şiddet, yağmalama ve cinayetleri Edirneli Rumların yaptığını iddia eder (Mehmed Şeref, 1330: 10). Türkler bazen kalabalık bir yığın oluşturarak Rumları tehdit edip korkutmaya çalışmıştır. İsminin açıklanmasına izin verilmeyen bir görevli, işgalin ikinci günü sokakları gezer. Vali sekreteri Cuma Bey de ona eşlik ederek çaldıkları eşyaları taşıyan kalabalığı gösterir. Kargaşaya son verebilmek adına belediyeden devriye ekipleri ister, bu süreç ordunun şehre hâkim olmasına değin sürer. Sırp, Rum ve Bulgar askerleri ise Edirne'deydiler. İşgalin üçüncü günü devriye düzeni kurulur ve asayiş sağlanmaya çalışılır. Fakat bu sefer yağmalamaların boyutu değişir. Bazen hırsızlar asker kılığına girerek kendilerine devriye süsü vermişlerdir. Bazen de askerlerle hırsızlar birlik olarak iş birliği yapmışlardır, bazı askerler de hırsızlara müdahalede bulunuyordu. General Vasov, insanları rahatsız etmemek ve yağmanın artmaması için evleri aramak istemediklerini ancak kaçak askerlerin aranması için buna mecbur kalındığını belirtirken bu aramalarda Yunan evlerinde bulunan Türklere ait eşyaların iadesini de gerçekleştirdiklerini belirtir (Carnegie Report, 1914: 113-115).

Ali Paşa Çarşısı[8] da yağmalardan korunması için 15 gün süreyle kapatılmıştır (Carnegie Report, 1914: 352-353). Binbaşı Mitov, şehri gezerken insanların sokaklarda

[8] Ek. 12'de görseli mevcuttur.

yağmaladıkları eşyalarla sağa sola doğru koşturduklarını görür. Yağmalamaları durdurmanın bir yolu olmadığını ancak mümkün olduğunca müdahale ettiklerini belirtir. İnsanlara yağmaladıkları eşyaları yere bırakmalarını emrettiğinde bu emre uyulduğunu ancak oradan uzaklaştıkları anda hemen geri dönüp aldıklarını söyler. Binbaşı Mitov, Belediye binasına bekçi ve sokaklara da devriyeler göndermiştir. Ancak devriyeler tanımadıkları bu şehrin sokaklarında sık sık kayboluyorlardı. Buna çare olarak da insanların ıslık çalarak devriyeleri çağırmalarını önerdiğini söyler. Bu bağlamda bir saatçi ve Ermeni gözlükçüye yardım edilerek olaya hemen müdahale edilmiştir. Aynı şekilde Türk subaylarından Hasib Efendinin evi de Rumlar tarafından yağmalanmıştı. Bunu kimin yaptığı sorulduğunda ise verebildiği tek cevap "Kıyıktan bir Rum" olmuştur. Kendisine ve ailesine zarar verileceği korkusuyla bu Rum vatandaşın kimliğini ifşa etmemiştir. Bunun üzerine Hasib Efendi ve ailesini koruması için bir gözcü görevlendirilmiştir (Carnegie Report, 1914: 351-353). Edirne'nin eski belediye başkanı Dilaver Bey'in de evi yağmalanmış ve bu durumu şehrin güvenliğinden sorumlu Mr. Chopov'a bildirmiştir. Bunun üzerine Mr. Chopov Rumların evlerinde arama yaptırmış ve Dilaver Bey'e ait olduğu tespit edilen eşyalar kendisine iade edilmiştir. Rumların bu noktadaki şikâyeti ise başkaydı. Rumlar Dilaver Bey'in isteği doğrultusunda yapılan aramalardan rahatsız olmuşlardı (Carnegie Report, 1914: 353).

Yağma edilen mekanlar arasında belki de en dikkat çekici ve ses getireni Selimiye Cami ve kütüphanesidir. İşgalin ilk günlerindeki kargaşa sırasında Bulgarlar henüz şehre tam hâkim olamadıklarından cami mültecilerin sığınacakları mekâna dönüşmüştür. Buraya sığınan mülteciler eşyalarını da beraberinde getirdiklerinden dolayı cami hınca hınç dolmuştur. Böyle bir ortamda hırsızlık olmaması da buna müdahale edebilmek de oldukça güçtür. Selimiye Camii ile ilgili başka bir konu ve hırsızlık söylentisi de cami kütüphanesindeki değerli kitaplar ve halılardır. İşgalin ikinci gününde camiye gelen Binbaşı Mitov'un karşılaştığı manzara şuydu, kitapların bir kısmı ciltlerinden ayrılmış bir kısmı da yerlerdedir. Kütüphanedeki değerli görülen her şeyin yok olduğunu, bunları Edirne ve Sofya'daki oryantalist ve alimlerin almış olabileceğini belirtir (Carnegie Report, 1914: 115-116). Halı meselesine gelecek olursak, şehrin emniyetinden sorumlu olan Chopov Selimiye Caminin halılarını çalmakla suçlanıyordu.

Ancak kendisi bu suçlamaları reddeder. Rüstem Paşa Hanındaki [9] Fethi Ağa'nın dükkanından Sofya'daki arkadaşlarına hediye olarak birkaç seccade aldığını ve ne kadar ücret ödediğini de belirtir. Chopov ayrıca seccadeleri alırken handa bulunan Isaac Demetriadis, George Doukidis, Avigdor Abraham Efendi ve Patchavre Djemoise'nin alışverişe şahit olduğunu söyler. Suçlamalardan haberdar olduğunda itiraz mahkemesine giderek ifade vermiş ve üzerindeki suçlamalar düşmüştür (Carnegie Report, 1914: 353). Camilerde yaşanan bu tür tatsızlıklardan olsa gerek Selimiye Camii kapatılmış ve halka saat 3 ile 5 arasında açılması kararlaştırılmıştır. Müftünün her türlü isteklerini yerine getirmeye çalıştıklarını belirten Trakya Askeri İdare Başkanı Mr. Kristo M. Bogoyev, müftünün Selimiye Camisini Müslümanlara iade etmesini istediğini belirtir. Bogoyev' in müftüye cevabı ise "Cami sizin, bizim için onu koruması zor, açılma zamanı henüz gelmedi" olmuştur. Bu hususta bayramda caminin açılması emrini alırlar ancak Osmanlı ordusu Midye-Enez hattına yaklaştığı için emrin uygulanması mümkün olmamıştır (Carnegie Report, 1914: 350-351).

İşgal dönemi Edirne'sinde herkesin herkesi suçlayabileceği zor bir denklem vardır. Yağma meselesi de bizlere bu denklemin karmaşıklığını göstermektedir. Binbaşı Mitov, yağmalamalar olduysa burada ordu değil yerel halk suçlanmalıdır (Carnegie Report, 1914: 353) diyerek yağmanın baş sorumlusu olarak Rumları görse de onlara yardım eden Bulgar askerlerinin sayısı da azımsanamayacak boyutlardadır. Bulgar ve Rumların iş birliği içerisinde yaptığı yağmaya en güzel örneği teşkil edecek bir olay gerçekleşmiştir. Rumlar şehre hâkim oldukları için kimin zengin kimin fakir olduğunu biliyor ve Bulgarları ona göre varsıl evlere yönlendirerek rehberlik yapıyorlardı. Şükrü adında bir subay Rus konsolosluğunda çalışmasına güvenerek eşyalarını bir Ermeni'ye teslim eder. Üstelik bu Ermeni Yüzbaşı Atıf'ın eşi ve çocuklarını da evinde misafir ediyordu. Bulgarlar evi yağmaladıktan sonra Yüzbaşının eşini de rehin alır ve 200 lira fidye isterler. Ancak çok daha azına razı olarak bırakmak zorunda kalırlar (Carnegie Report, 1914: 343-344). Bulgar subaylar tarafından içi mobilya ve çeşitli eşyalar dolu vagonlar memleketlerine gönderilmiş, Bulgar komitacılar da boş durmamış çoğunlukla Müslüman evleri olmak üzere Rum ve Yahudi evlerini talan etmişlerdir (The National

[9] Ek. 11'de görseli mevcuttur.

Archives, FO. 195/2454.). Rumlar ve Bulgarlar sadece Müslümanların evlerini yağmalamakla kalmamış aynı zamanda Yahudi ailelere de saldırmış ve evlerini yağmalamışlardır. Bu yağmadaki amaç Yahudilere zarar vermekten ibaretti. Onlara göre Osmanlı'nın Edirne'yi bu kadar uzun süre savunmasında Yahudilerin de etkisi vardı. Bir nev'i Balkan devletlerinin öfkesinden Yahudiler de nasiplenmişti (Bali, 2000: 37). General Vasov, Yahudilere yapılan muameleyi muhtemel olarak değerlendirir. Yaşanan tüm olumsuzlukları askerlerinin bezginliğine bağlayarak çok az vahşet olmuştur şeklinde bir ifadeyle net bir açıklama yapmamıştır (Carnegie Report, 1914: 345).

General Ivanov'un Edirne'ye geldiğinde yaptığı ilk icraatlardan birisi de on altı Yunanı ibret olması için sokak ortasında idam ettirmesidir. Yunan Başpiskoposunun Ivanov'u memnuniyetle karşılaması sırasında Yunan halkından memnun olmadığını, onların uyarılmasını dikte ederek aksi durumda daha sert muamelelerde bulunacağını söyler (Christoff, 2017: 214). Bu istisnai durum haricinde Bulgarlar şehre girdiklerinde Hıristiyan halka serbestilik tanımıştır ve onlara dokunulmamıştır. Fakat bazı Anadolu Ermeni ve Rum halkı Müslüman Türklerin yanında olmuşlardır (Hüseyin Cemâl, 2014: 204). Burada büyük ihtimalle Ermeni, Rum veyahut başka kesimden insanlar kendilerini yaşadığı şehre ait hissettiklerinden ötürü böyle bir davranış içerisine girmişlerdir. Savaşın her türlü zorluğunu birlikte çektikleri, belki arkadaş, komşu, tanıdık statüsünde olan Türklere kendilerini daha yakın hissetmiş olabilirler.

George Remond'un aktardığına göre, Paul Geneve, Edirne'nin işgalinden sonra şöyle der: "Yan yana iki makale yazmalı. Biri akşam saat onda Beyoğlu'nun, diğeri yine akşam saat onda Çatalca'daki savaş hattının durumlarını anlatmalı..." (Remond, 2007: 198) İstanbul'un nabzını tutan George Remond da arkadaşı Paul Geneve gibi düşünmektedir. İstanbul'a baktığı zaman mağlubiyetin acısını hissetmeyen bir halk görür ve şaşkınlığına engel olamaz. Edirne ya da İşkodra'nın kaybedilmesinin insanlar üzerinde bir üzüntü bırakmadığını hatta kayıtsız kaldıklarını belirtir. Bu durumu Türklerin "kaderci" yapısına bağlayarak mağlup olmamak için mücadele etme psikolojisinden uzak olarak yorumlar. Burada şöyle bir yorum getirmek yerinde olacaktır. Remond ya sadece Beyoğlu'nu baz alarak yorumlamada bulunarak belli bir kesimden söz etmiştir zira Beyoğlu haricinde herhangi bir semt belirtmemiş ya da

genelleme yapmamıştır. Veyahut Edirne'nin ve genel olarak savaşın kaybedilmesini kendine mesele eden ayrı bir kesim vardır. Tamamen herkes kayıtsız ya da herkes Edirne'nin kaybı üzerine "yıkılmış" demek doğru bir yorum olmayacaktır. Üstelik Beyoğlu, İstanbul'un eğlence merkezlerinden birisidir ve Hıristiyan ağırlıklı nüfusa sahiptir. Hüseyin Cemâl de Beyoğlu'ndan bahsederken kendisini "ecnebi" gibi hissettiğini, başka bir ülkedeymiş gibi hissettiğini, tabiri caizse burayı Avrupa'ya benzetir ve Osmanlı'nın izlerini göremediğini belirtir (Hüseyin Cemâl, 2014: 233). Bu bilginin üzerine Beyoğlu'nda savaş havası olmaması daha bir anlaşılır oluyor. Fakat bu savunuya rağmen Remond'un haklı olduğu taraflar da bulunmaktadır. 27 Nisan 1909 V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkış günü (Sakaoğlu, 1999: 469) ve aynı zamanda Hıristiyanların yortusu vardır. Burada her iki taraf da kutlamalar yapmaktadır (Remond, 2007: 200). Edirne'yi kaybedeli henüz bir ay olmuşken Padişahın tahta çıkışının sene-i devriyesinin kutlanması mağlubiyetin çabuk unutulduğu ya da bu kayıptan hiç etkilenmediklerini gösterir niteliktedir. Bir başka eleştiri de *Babalık* Gazetesinden gelmiştir. İstanbul'da Balkan Savaşı'nın ve Edirne'nin kaybının yarattığı etkilerin azaldığı, sadece hastanelere gidilirse hissedildiği, bazı kesimlerde ise tamamen ortadan kalktığı belirtilerek, her sınıftan insanın kendine göre hayat telaşlarıyla uğraştığını, hayatlarına devam ettiğini ifade eder (Ali Haydar, 1913: 1). Bu bir eleştiri olmaktan ziyade her dönem görülebilecek bir durumdur. İnsanlar doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmedikleri bir konunun üzerinde durmayı pek fazla tercih etmezler.

Gustave Cirilli Bulgarların yönetimini: "hoşnutsuzluk ve güvensizlik arasında karşı konulamaz bir gelgit" sözleriyle ifade etmeye çalışır. Rus Konsolosluğu Başkanı Mr. Klimenko 7 Nisan'da şehirden ayrılır ve Bulgarların yönetimiyle ilgili bir şikâyet olmadığını ifade eder. Ermeniler de yönetimden memnun olduklarını belirtirler (Carnegie Report, 1914: 117). Ancak bu yönetim algısı ihtilaflı bir durumdur. Müslüman ve onlardan sonra ilk sırayı alan Yahudiler için de tam olarak bunu söyleyebilmek mümkün değildir. Rum kesiminde ise tam bir ağız birliği olması mümkün değildir. Rumlar arasında hem memnuniyet hem memnuniyetsizlik görülebilmekteydi. Böyle bir ortamda Bulgarlar, Edirne'de yeni bir vitrin yaratmayı düşlemişlerdir. Şehre etkileri dışardan gelen birisinin ilk bakışta fark edebileceği detaylar olmuştur. Bulgarlar, Belediye Binasına yerleşerek faaliyetlerini buradan

yürütürler, Belediye Binası da Edirne Sanat Okulu'na taşınır (Tosyavizade, 1994: 61). Şehirde mevcut bulunan hastaneler de Bulgar kontrolüne geçerek ihtiyaçları kendilerince karşılanmıştır (Bedirhan, 1913: 116). Edirne kalesi düştükten sonra bütün evlere Bulgar bayrakları asılmıştır. Bu uygulama zorla mı yoksa kendiliğinden mi elbette bilinemez. Ayrıca Bulgarlar Kiril alfabesini tüm kamu kurumlarında öğretmeye ve bu harfleri kullanmaya başlamıştır. Hatta Bulgar yetkililer işyerlerinde, pazar yerlerinde Bulgarca yazılı tabelalar asılmasını teşvik ediyor, aslında bir yerde tüccar ve esnaflar buna zorlanıyordu. Çünkü Bulgarca yazılan tabela sahibi esnaflar Bulgarca yazılı olmayan işyerlerine göre oldukça düşük vergi ödüyorlardı (Cirilli, 2012: 136-148). İnsanlar Bulgarlardan bir şiddet görmemek ya da yüksek vergi ödememek için tabelalarını değiştirdiği gibi evlerini de Bulgarlara vermek istiyorlardı bunun sebebi ise kargaşanın hüküm sürdüğü bu işgal döneminde evlerini yağmacılardan koruyabilmekti. Ancak işgal bitip de Bulgarlar Sofya'ya döndükleri zaman evlerinde bazı eşyaların olmadığını göreceklerdir (Carnegie Report, 1914: 118). Şehrin yeni sahipleri, şehre geliştirmekten ziyade değiştirme işlevi atfetmişlerdir. Burada Bulgarların dil ve bayrak üzerinden şehri "millileştirme"ye çalıştığı görülmektedir. Bu aslında çok klasik ve kâğıt üstünde "millileşme" göstergesidir. Neden sorusunun yerine nasıl soruları sorularak bir şekilde Edirne "Bulgarlaştırılma"ya çalışılmıştır. Edirne düştükten sonra dahi Edirne halkı kuşatma altındaymış hissine kapılır. Halk bir bilinmezin içerisinde Bulgarları seyretmekten başka bir şey yapamıyordu. Halk şüphesiz artık açlıktan ölme noktasında değildi, yiyecek temin edilebiliyordu, fakat fiyatlar savaş koşullarındaki kadar yüksekti. Ayrıca kuşatma bittiği halde iletişim halen çok büyük zorluk ve sansürle sağlanabiliyordu. Edirneliler, Bulgar askerlerin izni olmadan şehirden çıkamıyordu. Savaşın Bulgar zaferi ile kurtuluşa ereceğini düşünen Hıristiyan kesim de aynı zorlukları yaşıyordu. Savaşı arzulayan herkes Müslim-Gayrimüslim olsun burada savaşı en ağır koşullarda göğüslemek zorunda kalmışlardır. Bir yanda savaşın gerçekleri, (top, tüfek, mermi ve havan sesleri...), bir yanda hastalık (kolera ve sıtma özellikle), bir yanda ise belki de en zoru açlıkla mücadele edilmiştir.

Justin McCarthy, Edirne'nin işgal edilen başka şehirlerle kıyaslanıldığında daha az talan edildiğini ve "mezalim"e uğradığını söylemektedir. Bunun sebebi olarak da komitacıların burada bulunmayışı ya da Avrupalı gazetecilerin Edirne'yi takip etmesi

olarak düşünülebileceğini belirtir (McCarthy, 2014: 155). Carnegie Raporu'na göre, Yedek Subay Hacı Ali'nin tanık olduğu üzere komşusu Türk veznedarın eşi ve kız kardeşleri Bulgar askerlerince tecavüze uğramış ve ardından öldürülmüştür. Şehrin sukûtundan sonra Yüzbaşı İsmail isminde bir asker de ayakta durmakta zorlandığı halde Bulgar askerleri tarafından dövülmüş, buna müdahale etmek isteyen Edirne'nin sakinlerinden Yahudi asıllı Salomon Behmi, Bulgar askerlerine "Yazıktır, vurmayın" dediği için katledilmiştir (Carnegie Report, 1914: 224). Bulgar gazeteleri, yaşanılan olumsuz durumlara karşı şöyle yaklaşmaktadır: "Edirne'ye girdiğimiz zaman ba'zı uygunsuz hâller olmuşdur. Gerçi ba'zı evler yağma ve ba'zı Müslümanlar katledildi. Fakat bu pek tabi'îdir. Harben bir şehre giren en medenî bir devlet bile yokdur, her şeyi yapar." (Hüseyin Cemâl, 2014: 213). Öyle görünüyor ki, Bulgar basını, Edirne'de yaşanan her türlü kötü olaya kendilerince bir açıklama, bir meşruluk kazandırma görevini üstlenmiş, eli kalemli neferler rolüne girmişlerdir. Otoritelerin bu tür olaylara karşı gösterdiği en genel geçer tepki gözlerini kapamak ya da bakışlarını farklı noktalara çevirmektir. En iyi ihtimalle suçu savaş dehşetine ve insanların öldürme çılgınlığına bağlayarak sorumluluklardan kaçınmaktır (Ranciére, 2015: 79).

Bulgarlar, Bismarck'ın "Kuvvet hakka üstün gelir" ilkesine benzer bir ilke benimseyerek hareket etmişlerdir. Bulgarların da itiraf ettiği üzere Edirne halkı olarak en çok sıkıntıyı Müslümanlar çekmiştir. Fakat sadece Müslüman olarak dini ve etnik olarak kısıtlamak yanlış olur. Bulgarlar kendileri gibi hissetmeyen insanlara büyük ihtimalle eşit mesafede durmuşlardır. Rum esnafının şikâyeti ise bambaşka bir noktada idi. Onlar da Bulgarların gelmesiyle artık eskisi gibi kazanç elde edemezler çünkü fiyatlar sabitlenmişti (Carnegie Report, 1914: 118) ve bu üzüntülerini şöyle dile getirirler: "Şimdi Türk Hükûmeti zamanı değildir. Kânun var! Kazanamıyoruz... Ah, Türk idaresi nerede kaldı?!" (Hüseyin Cemâl, 2014: 237) Bulgar askerleri de savaştan henüz çıkmış, büyük açlık ve sefalet çekmiş şehir sakinlerine küflü peksimet satarak kendilerince gelir elde ediyorlardı. Bazılarından ise elinde daha fazla para varsa onu da alabiliyordu (Hüseyin Cemâl, 2014: 221). Savaş sonrası şehirdeki kaos ortamından herkes kendince kâr elde etmeye çalışıyor, kazancı düşenler ise şikâyet ediyordu. İnsanlar savaş ve kayıptan ziyade bundan sonraki hayatlarını sürdürme çabasıyla kendi menfaatlerini düşünmeye başlamışlardı.

Bogdan Filov'un Bulgar Genelkurmayına gönderdiği mektupta, ele geçirilecek belgelerin önemi bir kenara koyulursa tarihi yapılara değer veren kimselerin varlığından da söz edilebilir (Filov, 2013: 29):

> "Sayın Generalim, Edirne'nin yakında ele geçeceğini göz önünde bulundurarak, İslâm mimarisinin en önemli anıtları arasında yer alan Sultan Selim Camisi'nin korunması için gereken her şeyin yapılması için emirlerini rica ederim. Çok önemli belgeler içeren cami kütüphanesinin korunmasına özellikle dikkat edilmesi gerekir. Askerimizin Edirne'ye girişi sırasında bunların her kim tarafından olursa olsun yakılmaması veya yırtılmaması için camii'nin ve ona ait yapıların hemen kapatılması ve burada toplanan eşyaların yetkili kişilerce incelenmesine kadar korunması en doğrusu olacaktır."

Edirne düştüğünde Selimiye Camisinin kiliseye dönüştürülmesi üzerine bir komite kurulduğunu belirten Bogdan Filov bu fikre karşı olduğunu, Çariçenin de kendisi gibi düşündüğünü belirtir. Mimari değeri olan yapıların devlet malı olması gerektiğini ve ibadet yerlerinin kullanıma açık olmasının daha uygun olduğunu ifade etmektedir (Filov, 2013: 86).

İşgal edilen şehirler işgal eden hükümetlerin politikalarına göre değişiklik göstermektedir. Uzun süreli işgallerde devletler o şehre birtakım yenilikler getirmeye, bir düzen kurmaya çalışır genellikle. Fakat kısa süren işgal dönemlerinde çoğunlukla şiddetin ön plana çıktığını gözlemlemekteyiz. Kısa süren işgallerde esir edilen askerlere yapılan muameleler, şehir sakinlerinin evlerinin yağmalanması, cinayetler ve tutuklamalardan bahsedilir. İşgalci devletlerin şehir üzerindeki politikaları şehrin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Rusya örneğine bakmak gerekirse Rusya'nın Edirne'yi işgal etmesiyle Kars'ı işgal etmesi arasında farklılıklar vardır. Edirne'de göç ve ölümler yaşanmıştır, fakat Kars'taki uygulamalar daha başka bir boyuttadır. İşgal politikası da burada önemini göstermektedir. Büyük ve kökleşmiş devletlerin bir şehri işgal ederken plan ve organizasyon dahilinde hareket ettikleri ve hedeflerini sistemli bir şekilde uyguladıkları görülmektedir. Öncelikle şehrin işgalinin, işgal eden devlet için bir anlam ifade etmesi gerekmektedir. Uzun vadeli işgal süreçlerinde devletler, tecavüz, yağma ve ölümleri asgari düzeye indirgemeye çalışarak olabildiğince hızlı bir şekilde düzen kurmaya çalışırlar. Daha sonra işgal dönemine dair kısa ve uzun vadeli hedefler

ve bunları uygulamak üzere yetişmiş eleman ihtiyacı vardır. Rusya'nın Kars ve Batum'u işgali örneğine bakacak olursak, Ruslar işgal ettikleri her şehri kendi dinamikleri içerisinde değerlendirerek en uygun yönetimi uygulamaya çalışmaktadırlar. İşgal edilen her şehir askeri valilerin yönetiminde olup, bütün sorumluluk ve yetki bu valilere aittir. Bu valilerin asıl görevi yerli halkın, alışkanlık ve yaşam tarzlarını keskin şekilde değiştirmeden, uygar yurttaşlığa ulaştırmaktır. Buradaki uygar yurttaşlık terimi herhalde Rus misyonu dahilinde şekillenecektir. Ancak halka bir şeyleri dayatmak yerine empoze etmeleri sayesinde genelde başarılı oldukları görülür. Yerli halkın dil ve dinine doğrudan müdahale ederek onları kışkırtmaktan sürekli kaçınmışlardır. Yani işgal ettikleri halkın karşısında değil sürekli yanlarında olduğu hissini vererek önce kazan sonra değiştir şeklinde bir sistem benimsemişlerdir. Ayrıca Ruslar işgal ettikleri şehirleri geliştirmeye özen göstermişlerdir (Badem, 2010: 32-34). Üstelik yerli halk eğer isterse taşınmaz mallarını satarak Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebileceklerdi. Satış ve göç işlemleri için ayrıca bir komisyon oluşturulmuştu (Badem, 2010: 103-104). Rusya'nın işgal ettiği bir diğer şehir de Erzurum'dur. Rusya, Erzurum'u 21 Ocak 1916 tarihinde işgal etmiştir. İşgal öncesinde Kasım ayından itibaren Erzurum halkının göç hareketi başlamıştır. 3. Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa, "savunma için yararlı olmaya ve savunmaya sekte vuracak her şeyin önem derecesine göre Erzincan'a nakli" emrini verir. Devlet daireleri, Erzurum Bank-ı Osman-i Şubesi, Posta Telgraf Müdürlüğü ve hastaneler gibi birçok kurumun nakil işlemlerine başlanır. Erzurum halkı da başta Erzincan olmak üzere, Bayburt, Tokat, Amasya, Kayseri, Elâzığ, Diyarbakır ve Adana'ya göç etmeye çalışmıştır. Aziz Samih, Erzurumluların göçünü anılarında şöyle anlatır: "Sorarsanız nereye gittiklerini onlar da bilmiyor. Rus askerlerinden, Ermeni taarruzlarından canını, namusunu kaçırıyor..." (Yüksel, 2008: 261-264). Osmanlı hükümeti de göç edenlere yardım etmek için Emval-i Metruke'den ev ve Muhacirun tahsisatından maddi destekte bulunarak Trabzon'a nakledilmelerini sağlamıştır. Ancak göç edenlerin sayısı arttıkça diğer birçok şehre de yönelmişlerdir. Ruslar şehre girdiklerinde ilk iş olarak cephaneyi ele geçirmiş ve sokağa çıkma yasağı uygulayarak şehir sakinlerinin evinde arama yapmış silah ya da silah olarak kullanılabilecek her şeyi toplamıştır. Arama işi biter bitmez sokağa çıkma yasağı kaldırılmıştır. Sonrasında tüm erkekleri camide toplayarak iş görebilecek olanları yol yapımında kullanmışlardır (Yüksel, 2008: 266-268). Rusya, tıpkı her işgal edilen şehirde olduğu gibi şehri askeri

idareyle yönetmekteydi. Bu idare şeklinin adı "Naçalnik"ti. Başında da Rus Ordu Kumandanı General Kalitin bulunmaktaydı. Rusya, şehrin çeşitli mahallelerine "Çans" adını verdikleri bir sistem kurmuşlardır. Bu sisteme göre Çanslar karakol vazifesi görmekte ve güvenlikten sorumlu askeri birimlerden oluşmaktaydı. Mahallelerin yönetiminde, Çansların yanında muhtarlar ve mahalle bekçileri de görev almaktaydı. Çanslar esnaf ve çiftçiye de işlerini kolaylıkla yapabilmeleri için "Zapıska" adında belgeler vermişlerdir. Bu belgenin olmadığı kişiler ise cezalandırılmıştır. Şehrin yönetimini düzene sokmanın yanı sıra askeri anlamda da şehri kaleleri olarak görmekte ve ona göre tahkim etmekteydiler. İleride askeri üs olarak kullanmayı düşündükleri için şehirde gerekli düzenlemeleri yapmışlardır (Yüksel, 2008: 268-269). Ayrıca Ruslar, işgali stratejik olarak planlamaya devam etmiş ve burada bir kolonizasyon oluşturmaya karar vermiştir. İşgalden çok kısa bir süre sonra "Ermeniler Erzurum'da yerleşme hakkına sahip değildirler" şeklinde bir emir yayınlamışlardır. Erzurum halkı da zaten şehri büyük bir oranda boşaltmıştı. Onların yerine Rus Kazaklarını getirerek şehre yerleştirmişlerdir. Sonrasında da şehirde bir sınıf sistemi oluşturmuşlardır: Zadegân (asiller), ruhban, kentliler, köylüler olarak dörde ayırmışlardır. Rus Kazaklarını da hür soylular olarak nitelendirmişlerdir (Yüksel, 2008: 277-279). Verilen tüm bu bilgilerden yola çıkacak olursak, Ruslar işgal ettikleri çoğu şehri bir plan ve proje dahilinde teşkilatlandırmış ve eğer hedefleri uzun vadeliyse o şehre yatırım da yapmıştır. Rusya'nın işgal uygulamasına baktığımız zaman Bulgarların ne kadar sistemsiz, başarıyı "tüketen" bir hâl içerisinde oldukları daha açık gözlemlenmektedir.

Yunanistan'ın İzmir'i işgalinde de Bulgaristan'ın Edirne'sine benzer tablo karşımıza çıkar. İşgalin ilk dört gününde yaşananlar cinayet, evlerin yağmalanması, devlet daireleri ve belgelerine el koymak, halkın ve askerlerin silahsızlandırılması ve tutuklamalardan ibarettir. Şehirde Rumların coşkusu ve şehirde yaratılan Müslüman ve Hıristiyan kaosu sahne almıştır (Ural, Okur, 2001: 274). H. O. Whitt-hall isimli bir İngiliz İş adamı, İzmir'in işgaliyle ilgili Rumların yıllarca Türklere uşaklık yaptığını artık onların Türklerin efendisi olacağı yönünde bir yorum yapar (Çolak, 2010: 181). Whitt-hall bu yorumla işgali tarihsel temellere dayandırarak, işgalin haklılığını, bunun sonucunda da yaşanabilecek olumsuz olayların meşruluğunu bir şekilde savunur. Her işgal şeklinde görüldüğü gibi İzmir'de de idari makamlara Yunanlılar gelmiş ve şehri

yönetmişlerdir. İzmir halkı ise işgale bir reaksiyon göstermiş, gazete, dergi gibi yayınlar aracılığıyla farkındalık yaratmaya çalışmış; işgale sessiz kalmayarak mitingler düzenlemişlerdir. Ayrıca Anadolu'dan İzmir'e Rum göçü başlamış ve bu şehir nüfusunda dalgalanmalar yaratarak ekonomik anlamda da kötüye gitmeye sebebiyet vermiştir. İngiliz Courthope Munroe,[10] İzmir'deki ekonomi ile ilgili şu raporu yazar (Çolak, 2010: 188):

> "İzmir'in ithal ve ihraç ticareti büsbütün durgundur. Yunan askeri gereksinimleri dışında hiçbir iş yapılmıyor. Kötü Yunan yönetiminden önce İzmir Limanı'na 15-20 gemi gelirken şimdi ancak birkaç gemi geliyor. Bizzat kentin durumu oldukça kötüdür ve Avrupalı ve yerel halk pek ilgisiz görünüyor. Ülkede yasa diye bir şey yok. Yetki ve güç sahibi tek kişi Yunan Yüksek Komiseri Steryeadis'tir. Türk Belediyesi iş yapamaz bir duruma gelmiştir. Pazarlar tenha ve boştur. Fakir sınıflar; ancak, en gerekli gıda maddelerini satın alabiliyor."

İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgalinde de stratejik hamleler gözlemlenmektedir. Türk kaymakamlarının görevine son vererek idari görevlere İngilizler getirilmiş, adada idare ve mahkemede resmi dil olan Türkçe ve Rumcanın yanı sıra İngilizce de resmi dil olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs'ta yeni düzenlemeleri yapabilmek adına mevzuatın Kraliçe adına yürütülmesi kararını almışlardır. Şeriat mahkemelerini kaldıran İngilizler, Şeyhülislamın temsilciliğini de yok saymışlardır (Karaca, 2016: 93). Görevlerinden uzaklaştırılan Türk yöneticiler ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamış ve bunun sonucunda mülklerini satma yoluna gitmişlerdir. Ve dolaylı bir göç sirkülasyonu başlamıştır. Rumlar satışa çıkarılan arazi ve evleri satın alma yoluna gitmiş ve Kıbrıs dışındaki Rumların adaya yerleşerek buradaki nüfus sayısında çoğunluk oluşturmaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlayan Türkler de Anadolu'ya göç etmeye başlamıştı (Çakmak, 2008: 206). Türklerin göç etmek için tek sebebi ekonomik sıkıntılar değildi, İngilizler Kıbrıs'ta yaşayan tüm Osmanlı uyrukluların İngiliz vatandaşı sayılacağını belirterek bunu kabul etmeyen kişilerin iki ay içerisinde adayı terk etmelerini aksi durumda bu uygulamayı kabul ettikleri anlamını taşıdığını duyururlar. Bu haber de Türklerin göç etmeleri için başka bir sebep olmuştur (Çakmak, 2008: 207).

[10] İstanbul'da bulunan İngiliz ticaret firması sekreteri

İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgalinde de benzer senaryolar görülür. İstanbul'un işgali, İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan 1918 Mondros Mütarekesinden sonra gerçekleşir. VI. Mehmet Vahdettin, "Yabancı askerlerin, benim imparatorluğumdaki en yoksul kulübeyi işgal etmesiyle, İmparatorluk mülkünü işgali arasında bir fark yoktur" söyleminde bulunarak işgale karşı çıkmamıştır (Criss, 2000: 72). *Hadisat* Gazetesi, "Kara Bir Gün" başlığıyla bir yazı yayınlamış ve işgali değerlendirmiştir (Yıldıztaş, 2010: 5). İşgalin ardından "selamlık" meselesi ortaya çıkmış. Rütbesi ne olursa olsun bir Osmanlı askeri, İtilaf devletine mensup askerlere astı olsa dahi selam vermeye mecbur tutulmuştur. Bu uygulama yüzünden Osmanlı askerleri görev haricinde sivil giyinmeye özen göstermiştir. Tren ya da vapur olsun seyahat eden vatandaşların üst ve çantaları daimî olarak aranmıştır. Hatta kaldırımda yürümediği için para cezasına çarptırılan insanlar olduğu yönünde iddialar mevcuttur. Zaman zaman da İstanbul sokaklarında şaşalı resmi geçit törenleri düzenleyerek güç gösterisi yapılmıştır. İtilaf Devletleri gazete ve dergileri de denetlemiş ve sansür uygulamıştır. Beyoğlu'ndaki bazı Türk esnafları da işgalci devletlere "yaranmak" için tabelalarına İngilizce ve Fransızcayı da eklemişlerdir. Burada esnafın hangi psikoloji ile böyle davrandığı bilinmez. Belki de olası bir tehdit ve şiddete maruz kalmamak için kendilerince bir korunma, kamuflaj yöntemini seçmişlerdir. Dönemin siyasi, askeri ve aydınları çeşitli sebep ve iddialarla Malta'ya sürgüne gönderilmiştir (Türkmen, 2002: 346-349). 16 Mart 1920'de İngiliz subayı Yüzbaşı John G. Bennett, Parlemento üyesi Kara Vasıf Bey, Rauf Bey, Âyan üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa ve Şehzade Tevfik ile eşini tutuklamış, Bâb-ı Ali ise bu durumu protesto etmekten başka bir şey yapamamıştır. Parlamento üyelerinin tutuklanması bazı milletvekillerinin Ankara'ya geçmesine neden olmuştur (Criss, 2000: 103). İşgal güçleri, İstanbul'da uyguladıkları öldürme ve yaralamaların çoğunun gerekçesi olarak "Dur" ihtarına uyulmamasını gösteriyordu (Yıldıztaş, 2010: 9). İşgale tanık olanlar, İtalyanları "kibar işgalciler", Fransızları "zararsız", İngilizleri ise "düşman" olarak tanımlıyordu (Criss, 2000: 96).[11] İşgalde ön plana çıkan bir konu da yine ekonomik sıkıntılar olmuştur. Osmanlı parası sürekli değer kaybetmiş, maaşlar zamanında ödenememiştir. Temel besin ve ihtiyaç malzemelerine sürekli zam gelmiş. Halkın alım gücü azalmıştır. Erzak yetersizliği o kadar ileriye gitmiştir ki hükümet

[11] Criss, *a.g.e.* s. 96.

ihracatı yasaklamıştır. Ev kiraları da yangınlar ve nüfus artışından dolayı fahiş fiyatları bulmuştur (Çolak, 2011: 350-352). İşgal İstanbul'unu en canlı şekilde ifade eden yazarlardan birisi olan Kemal Tahir, romanında bu durumu ifade ederken insanlarda bir yılgınlık baş gösterdiğini, gündelik hayatlarında her zaman ne yapıyorlarsa yine o şekilde yaşamaya devam ettiklerini ancak yapılan her şeyin 'tatsız' yapıldığı ifade eder (Tahir, 2005: 94). Yaşanan olumsuzluklar dışında ise Türk-Fransız ilişkilerini güçlendirmek için Türkler tarafından Pierre Loti Derneği, Fransızlar tarafından da Ayasofya Camii yakınlarında Fransız kültür salonu açılmıştı. İngilizlerle Türkler arasında da bir futbol müsabakası gerçekleştirilmiş, Fenerbahçe ile İngiltere arasında oynanan maçtan Fenerbahçe galip ayrılarak, General Harrington Kupası'nı kazanmıştı (Criss, 2000: 119).

Yunanlıların Selanik'i işgalinde ise etnik demografi kaygısıyla girişimlerde bulunulmuş. Müslüman Türkler ve Yahudiler göçe teşvik edilmiş, buna rağmen şehrin uzun yıllar boyunca çok dinli ve çok uluslu bir şehir olmasının etkileri hissedilmiştir. Bu sebeple bölgede Helenleştirme çalışmaları başlamıştır. Bir yandan Bizans kiliseleri restore edilirken diğer yandan Osmanlı Dönemine ait mimari eserlerin izleri silinmeye çalışılmıştır. Ayrıca doğal olarak sokak adları ve şehirdeki tabelalar değişir (Anastassiadou, 2016: 394-396).

İşgal şehirleri genelde hep aynı kadere maruz kalmışlar, şehir sakinleri din ve ırka bakılarak dışlanan taraf olmuşlardır. Hiçbir işgal şehrinde kucaklayıcı bir emare görülmeyerek halk ile işgalci devlet arasında bir gerilim baki kalmıştır. Dışlanan ve kötü muamele gören halk ya kendi isteğiyle ya da zorla göç etmiştir. Yasaklamaların yanı sıra genel olarak ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. İşgal devletleri şehirlerde uzun ya da kısa vadeli planları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Yeni bir düzen kurma yolunda insanların "eski"ye olan bağlılıkları da "yeni"yi yadırgamalarına ve kabul etmemelerine sebep olmuştur. Şehrin yeni sahiplerini benimsemek hiçbir millette bir anda kabul edilebilir bir durum olmadığı için olumsuz durumlar ortaya çıkmış, şiddet tekelini de elinde bulunduran işgalci devletler bu yolla halka bir şeyleri kabul ettirmeye çalışmışlardır.

Bulgarların Edirne'yi işgaline geri dönecek olursak şehirde yaşananlar ve uygulamalar aslında diğer bir işgal devletinden çok da farklı bir tablo göstermez. Lev Troçki, Balkan Savaşları'na tanıklık etmiş bir muhabir olarak Bulgaristan Sansür Kurulundan Todorov'a hitaben mektup yazarak Bulgarlar ve Türkler arasındaki savaşa yorumda bulunur (Troçki, 2013: 409-411):

> "Savaşınızı, barbarlığa karşı medeniyet için yapılan bir haçlı seferi diye tarif ettiniz. Kalemleriniz ve makaslarınızla, göndermek istediğimiz bütün telgrafları ve yazıları bu iki kategoriye uydurmak için büyük gayret gösterdiniz. Ama şimdi Avrupa, o haçlı seferi ordusunun geçtiği yolun, kültürden nasibini almış her insanın, hissetme ve düşünme aczi yaşamayan herkesin tüylerini ürpertecek, midesini bulunduracak suçların izleriyle kaplı olduğunu öğrenecek… Savaşın ta en başında, Rodop mıntıkasındaki kuvvetlerinizin top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, her şeyi yok ettiklerini belki de bilmiyorsunuzdur? Bana, bu vahşi hareketin, düşman safında yer almayı seçen Müslüman Bulgarlara karşı askerlerin duyduğu infial ile açıklanabileceğini söylemeyin… Ya, Mustafapaşa'daki amaçsız, nedensiz 'infazlar', hani şu işsiz subayların bir şeytan oyununa dönüştürdüğü 'infazlar'… Kastettiğim, Bay Todorov, Bulgar komutanlarının emriyle, savaş meydanlarındaki yaralı Türklerin süngülenerek veya hançerlenerek soğukkanlı bir şekilde öldürülmesinden başka bir şey değil... Bunun örtbas edilebileceğini mi sanıyorsunuz?"

Troçki mektubuna suçlamalar ve "hesap sormalar"la devam eder. Troçki, Balkan İttifakı devletlerine mensup bir gazetecidir. Bulgarların yaptığı katliamı onların yüzüne vurduğu bir yazı kaleme almıştır. "Taraf" olmanın insani duyguların önüne geçmesi gerekmediğinin bir örneğidir.

Rumların zafer sevinci de çok uzun sürmemişti. Haç'ın Hilal'e olan zafer sarhoşluğu, bir süre sonra boyut değiştirmiştir. Fransız sosyalist Henry Nivet, Bulgar ordusunu uygarlığın tahribi olarak nitelendirmiş (Nivet, 2011: 81), Fransız yazar Pierre Loti de Ferdinand'ın "salib (haç) adına" diyerek yaptığı tüm faaliyetlerin aslında Bulgar salibi olduğunu, Hıristiyanları genelleyemeyeceklerini ifade eder (Loti, 2004: 93). Yıldırım mahallesinde Bulgar bir rahibin, çocukları tehdit ederek Bulgar okuluna gitmeye zorladığı yönünde bir iddia ortaya atılmıştır. Bu iddia araştırılarak asılsız olduğu ortaya çıkarılmıştır (Carnegie Report, 1914: 351). Bu iddia ne kadar doğru ya da yanlış bilinmez. Ancak her kesimin birbirine baskı yoluyla bir şeyleri dikte ettiği çok açıktır. İşgal döneminde Hıristiyan nüfusun yaşadıkları da bu savaşın haç savaşı olmadığını gösterir. Onlar da Müslümanlar kadar değilse bile işgal şehri olmanın verdiği zorlukları yaşamaya mecbur olmuşlardır. Galiplerle dindaş olmaları her şeyi çözmeye yetmiyordu.

Bulgarlar şehrin yönetimine hâkim olduktan sonra Rumlara da çeşitli baskılar ve uygulamalar gelmiştir. Bu da yerleşik Rumların Bulgarlaştırılması yönünde olmuştur. Bulgarlar, tıpkı camilere yapıldığı gibi Rum kiliselerini de Bulgar kilisesine dönüştürüyor ya da yıkıyordu (Acaroğlu, 1999: 74). Hıristiyanların "mükemmel toplum düşü karabasana dönüşmüştür" (Davis, 2015: 305) diyebiliriz. Rumlara karşı takınılan bu tavrın çeşitli dinamikleri olabilir. Rumların Edirne'yi benimseyip anavatanı gibi görmesi ve Bulgar zaferine olan sevinçleri, Bulgarlar geldikten sonra "kurtulmuş" gibi hissetmedikleri dolayısıyladır. Yahut Bulgarlar etnik çeşitliliğin bulunduğu bu şehirde Türklerden sonra en büyük çoğunluğu oluşturan Rumlara "göz açtırmak" istemeyerek şehrin tek gücü olduğunu ispatlama düşüncesinde olabilir. Tıpkı Sırplarla birlikte Edirne'ye girmelerine rağmen onları bir şekilde Edirne'den uzaklaştırmaları gibi. Galipler sahnesinde tek rol varsa o da Bulgarların olmalıydı. Ya da gerçekten planlı bir şekilde şehirde yaşayan her türlü unsuru Bulgarlaştırılmadığı sürece orada barındırmama düşüncesi hakimdi, ki bu son düşünce daha makul gibi gözüküyor. Her işgalci devlet bölgedeki tek otorite olarak her yerde kendisini görmek ister. Bunun yolu da işgal edilen bölgenin "-laştırılması" ile mümkündür.

Edirne'nin geri alınması sürecinde, Pierre Loti şehrin durumunu şöyle anlatır: *Daily Telegraph* gazetesine çektiği telgrafında şu şekilde aktarmıştır (Ağanoğlu, 2001: 74):

> "Hıristiyan kurtarıcılar birkaç ay içinde bu kadar tahribatı yapmak için kim bilir nasıl vahşi bir hırsla çalışmışlar. Bulgarların istilasından evvel Trakya ovalarının nüfusça kalabalık ve müreffeh hayatına malik bir vilayet olduğu malumdur. Fakat bugün hiçbir şey yok. Beni Edirne'ye götüren otomobilde hiçbir insan yüzü görmeden kilometrelerce yol aldık. Yalnız orada burada iskeletler, taş yığınları göze çarpıyor. Bu viranelere yaklaştıkça enkaz arasından ürkek yüzlü bir zavallı meydana çıkıyor. Mesela Havsa'da cami ve minaresi yıkılmış, mezarlar dahi açılarak kirletilmiş, köyün binden fazla ahalisinden yalnız kırkı kurtulmuştu."

İşgal edilen şehirler hakkında araştırmalar yapılırken, araştırmacılar içten içe "mağlup olan" ya da "kendi" olanın diliyle ve ajitasyon ekleyerek birtakım bilgiler sunarlar. Fakat göz ardı edilen nokta vardır ki, bugünün mağdurları dünün galipleridir. Dünün galibi Osmanlı İmparatorluğu bugünün mağlubu olunca, araştırmacılar mezalim, zorunlu göç, yağma gibi bilgiler ararlar. Ve muhakkak bu tür bilgiler bulunur. Oysaki bugünün galibi de dün mağdur olduğunu söyleyecektir sizlere. Bu söylem asla

bitmeyecek bir senfoni olarak devam eder. 20. yüzyılda savaşın ve işgalin tabiatında etnik temizlik varken bunu duygusal yaklaşımla Edirne yahut bu gibi işgal edilen ve kaybettiğimiz şehirlere yöneltmek çok da yerinde olmaz. Zira Osmanlı İmparatorluğu, devletleşme sürecini tamamladığından beri yeni fethettiği yerlerde fetih politikası olarak iskân ve toplu sürgün yöntemine başvurmuşlardır (İnbaşı, 2014: 261). Traian Stoianovich, Balkan devletlerinin uyguladığı yöntemlere zihinsel altyapı sunar ve onları Osmanlı İmparatorluğu'nu taklit ederek intikam aldıklarını belirtir: "Bu tür etnik revizyonlar yeni değildi… Balkanlar'da 15. yüzyıldan beri, esasen Osmanlı nüfus politikalarının ve bu politikalara geç kalmış tepkinin bir ürünü olarak sürekli kendini göstermiştir." (Adanır, 2014: 19) Balkan devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında niyet ve hedef farkı olabilir, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlara ilk yerleştiği zaman etnisiteyi yok etmek amacıyla bir girişimde bulunmamıştır, fakat nihai olarak bir devlet ve çıkarları o zamanın şartlarına göre neyi gerektiriyorsa uygulamaktan kaçınmamıştır. Keza yapılan bir dizi savaş ve antlaşmalardan sonra devletler arası mübadele maddeleri de bizlere artık her devletin etnik homojenlikten yana olduğunu göstermiştir. Bu sebeple bir şehir işgal edildiğinde devlet sadece bir şehrini kaybeder, ticari ve siyasi bakılır olaya. Ama bir şehir işgal edildiğinde şehir çok şeyini kaybeder. Şehrin kimliği değişir, mahalleleri değişir, sakinlerinin simaları değişir, bir esnafın komşusu değişir, tabelası değişir, konuştuğu dil değişir, yani aslında mağlup olan devletler değil şehirlerdir ve buna bağlı olarak içinde yaşayan insanlardır.

Edirne'nin düşmesinin yarattığı etki ile Anadolu halk şairleri şöyle bir türkü söylemişlerdir: "İstanbul'un hanımları/Sedeftendir nalınları/Adı güzel Şükrü Paşa/Hep dul koydun gelinleri." (Ceyhan, 2009: 17). Balkan Savaşları edebi metinlere de konu olmuş, yaşanılan, şahit olunan olaylar üzerine savaşla eş zamanlı dönemde hikayeler yazılmıştır. "Medeniyeti Vahşete Esir Etmem!" isimli hikâyede Bulgarların Edirne'yi ele geçirmeden önceki son günlerde yaşananlar, şehri Bulgarlara harap olmuş şekilde teslim ederek onlara o bildikleri Edirne'yi kendi elleriyle vermeyecekleri düşüncesi hakimdir (Cihangir Sabiha, 2009: 144-147). Bu hikâye gerçekte yaşananlarla da benzerlik gösterir. Şükrü Paşa, şehri harabeye çevireceğini bildiren bir ifade kullanmıştı. "Edirne'den Bursa'ya" adlı hikâyede savaş yüzünden göç etmek zorunda kalan bir aile ve tanık oldukları olaylar anlatılır (Süyüm Bike, 2009: 187-199). "Yusuf'un İntikamı"nda ise Bulgarlardan kaçmak için yola düşen kafilenin çeteciler tarafından

katledişi üzerine Yusuf'un çetecilerin başı ve kardeşini öldüren Petrof'u öldürerek intikam alması anlatılır (M.K., 2009: 148-153). Samime Sukuti'nin kaleme aldığı "Şehidin Kızı" adlı hikayede yakınları savaşta olanların kaderi olan şehitlik teması üzerinden anne ile küçük kız çocuğunun arasındaki diyalogu aktarır. Çocuk babasının vefatından habersiz bir şekilde sürekli ondan bahseder ve özlemini dile getirir. Çocuğun bu merakı ile zorlanan anne ve hayatlarındaki zorluklar aktarılmaya çalışılır (Samime Sukuti: 12 Nisan 1913: 45-47). Savaşa dahil olan her ailenin maruz kalabileceği durum ve diyalogun hikâyeleştirilerek yayınlandığı tarih itibarıyla da askerlerin esaret dönemidir. Onlardan bîhaber bekleyiş, hikayelerin de başlıklarından birisini teşkil etmiştir. Kâzım Nami (Duru)'nun yazdığı "Acaba Gelecek Mi?" hikayesinde yoksul bir ailenin savaşla birlikte yaşadığı zorluklar, savaşa giden aile fertlerinin haricinde Bulgarların saldırısıyla nasıl öldüklerini ve ekmeğe muhtaç hale geldiklerini ve yaşadıkları çaresizlikleri anlatır. Hayattaki tek ümitleri savaşa giden oğullarının geri gelmesidir (Kâzım Nami(Duru), 2009: 170-174). Diğer bir hikâye "Bir Mahsun Askerin Tefekkürâtı"nda, işgal edilmiş Edirne'yi: "Şimdi Edirne'nin kadife çayırlarının bahar rayihaları yerine barut kokuları hüküm sürüyordu." (Belkıs Ferid, 2009: 97) ifadesiyle betimlemiştir. Bu tür hikayeleri çoğaltmak mümkündür. Yaşadığı dönemden etkilenen yazarlar, savaşın ortasına düşmüş insanların çektiği sıkıntılar, maruz kaldıkları kötü muameleler ve göç gibi konuları genellikle acıklı hikayelerle işlemişlerdir.

Nafi Atuf, Edirne sakinlerinin son yüzyılda şehirde yaşanan istilalar sonrasında "eğreti" bir kimliğe büründüklerini, şehirde savaş çıkacak düşüncesiyle insanların kendileri için sağlam evler yapmadığını, yatırım yapmadığını belirtir. İnsanlar arazilere sahip çıkmamış, çiftlikler birkaç ailenin tekeline bırakılmıştır. Savaşlarda yoksullaşan yerli halk da bu zengin çiftlik sahiplerinin hâkimiyetine boyun eğmiştir (Nafi Atuf, 1327: 83-84). Bu bilgi savaşların devletler arasında süregelen diplomatik boyutlarının yanı sıra insanlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığını, insanların güvensiz ve geleceksiz yaşadıklarını gösterir.

Bulgarlar işgalin ilk günlerini geride bıraktıktan sonra bir düzen kurmaya başlamışken savaşın seyri değişip de Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'yi geri alma ihtimali doğunca ilk günlerdeki şiddet uygulamalarına geri döner. İşgalin son günlerine gelindiğinde 6 Temmuz'da Osmanlı ordularının şehre yaklaştıkları haberini alan

Edirne'deki idari görevliler üslerinden Bulgaristan'a dönme emrini alırlar. Telgraf gece 23.30'da gelir ve bu haber kargaşaya mahal vermemesi için herkesten saklanır. O gece Reşadiye Bahçesi sinema filmi izleyen insanlarla doluydu. Bulgarların şehirden ayrılışı da ani olur. Bulgar yetkililer 6-7 Temmuz'da burayı terk ederler. Bu kadar ani ayrılırlarken askeri mühimmatlarını ve başka birçok şeyi de burada bırakırlar. Bulgarlar şehirden gitmişti ancak Türkler henüz gelmemişti. Şehrin düzenini Major Marfov ve ona eşlik eden 70 jandarması sağlamaya çalıştı. Karaağaç bölgesi ise tamamen "başsız"dı. Bulgarların gitmesiyle yağmalar tekrar başladı. Bu yağmacılar çoğunlukla Karaağaç bölgesindendi. Karaağaçlı köylüler, demiryolu yapımında çalışan Türk esirleri silahlandırmıştı. Osmanlı ordusunun şehre hâlâ gelmeyişi sebebiyle Bulgarlar 8 temmuzda geri dönerler. Silahlandırılan başıbozuk askerler Bulgarlara ateş edince onlar da aynı karşılığı verirler ve on Türk askeri bu şekilde ölür. Askerlere silah verenlerin Karaağaçlılar olduğunu öğrendikleri zaman da depodan aldıkları her şeyi geri getirmeleri yoksa cezalandırılacakları duyurusu yapılır. Bu doğrultuda yapılan aramalarda 45 kişi tutuklanır (Carnegie Report, 1914: 120-121). Tutuklanan insanlar arasında sadece bir kişi hayatta kalmıştı. Askerler bu yağmacıları dörder kişi olacak şekilde kemerle birbirine bağlamış öncesinde ise üzerlerinde para ve saat gibi değerli görülen eşyaları almışlardı. Yağmacılara yapılan açıklama kendilerinin Bulgaristan'a götürüleceği şeklindeydi. Birbirine bağlı halde yürütmeye devam ederlerken Arda nehrine gelindiğinde askerler bu insanları nehre atarak su yüzüne çıkan kafalarına ateş ediyordu. Nehirden sağ çıkmayı sadece Pandeli adında bir marangoz başarabilmişti. 44 kişinin ölümünü, Bulgar otoriteler her ne kadar kabul etmeseler de fotoğraflanmış haliyle Carnegie Raporlarında ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur (Carnegie Report, 1914: 121). Wajcman'ın da dediği gibi "Görüntü bize güven verir." (Ranciére, 2015: 84) Bulgarların bu suçlamayı kabul etmeyişinden ziyade insanlar için bakmaya katlanamasalar bile fotoğrafın sergilediği gerçeklik söylemden daha değerli kalıyor. Bu durumda mesele, herhangi bir sebeple şiddete, katliama uğramış kimselere uygulananları göstermek ya da göstermemek değildir. Daha çok bu kimselerin uğradıkları "vahşet"le temsil edilenin ortaya çıkarılmasıdır. Görüntüye tek başına bakıldığı zaman 44 kişinin bir şekilde ölümü gerçekleşmiştir, ancak daha evvel öldürülen binlerce kişi yine bir şekilde öldürülmüştür. Tüm bu isimsiz ve söz hakkına sahip olamadıkları halde sözün nesnesi olmuş bedenler bireysel tarihleri olmadığından

öldürülmelerine katlanılmış binlerce kişi arasında yer alır (Ranciére, 2015: 84). Buradaki ölümlere bir anlam atfetmek lazım gelirse Bulgarlar, Osmanlı ordusu şehre yaklaşıyor olduğu için şehri terk ederken ikinci bir emirle geri dönmüş ve mutlak galibiyetin mağlubiyete dönmeye başladığı dönemde şiddeti arttırmıştır.

6. İŞGALİN SİLİK İZLERİ

İnsan hayatı hareket ve yerleşme olarak iki kutup arasında gidip gelir (Mumford, 2007: 16). Bu şekilde de kentler ve mahallelerin oluşumuna ihtiyaç duyulur. Weber, şehri tanımlarken burada yaşayan insanların kendine özgü bir kimliğe sahip özerk bir cemaat ifadesini kullanır. Weber'e göre bu tanımlama ancak Avrupa'ya özgü olabilir; İslam şehirleri veya Avrupa dışı yerleşimlerin kentsel kültür geleneğinden yoksun olduğunu belirtir. İslami şehirleri kente özgü bir kimlik yaratmaktan ziyade birbirleriyle rekabet eden gruplar olarak görür (Elhem, Goffman, Masters, 2000: 1). Stefanos Yerasimos, İslam kentlerini, cemaat ile iktidarın daima yinelenen ve asla kurumsallaşmayan bir kavganın toprağa kazınmış yazıtı olarak tanımlar (Yerasimos, 1996: 15). Edirne şehri, İslam kentlerinde olduğu gibi dinsel ve etnik gruplara göre mahalle ya da semtlere ayrılırdı. Osmanlı Döneminde mahalleler aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte ikamet ettiği bölge olarak tanımlanır (Ergenç, 1984: 69). İlber Ortaylı; mahalleleri her sınıf ve bölge insanının belli kurallar dahilinde birlikte yaşadıkları yer olarak ifade eder (Bayartan, 2005: 95). Mahallede yaşayan insanlar arasında genellikle dini veya etnik bir bağ vardır ve insanlar birbirinin kefilidir (Ortaylı, 2001: 3). 1864 tarihinde çıkarılan Vilayet Nizamnamesiyle minimum elli hanenin ikamet ettiği bölge mahalle olarak kabul edilir (Bayartan, 2005: 103). Edirne, diğer şehirlere nazaran etnik çeşitliliğin daha fazla görüldüğü şehirlerden birisidir. Dolayısıyla tamamen ayrı bir yerleşim olduğunu söylemek daha zordur. Çeşitli dine mensup insanların da aynı mahallelerde yaşadıkları görülmekle birlikte genel olarak bir ayrışma durumu söz konusudur. Bazı mahallelerde ise aynı meslek grubuna ait insanların birlikte yaşadığı görülmekte ve mahalleler de o meslek ismiyle anılabilmekteydi.

Tunca ve Meriç gibi debisi yüksek iki nehrin birleştiği noktada kurulmuş şehir hem bu konumu hem de küçük Asya'ya açılan yolların üzerinde olduğundan her zaman önemli bir şehirdi. 1365 tarihinde payitaht olduktan sonra Osmanlı Devleti İstanbul'u fethedene kadar Edirne'yi adeta yeniden kurdu. Bizans Döneminde Edirne şehrinde yerleşim Kaleiçi ve Yıldırım (Aina) ile sınırlıyken Osmanlı İmparatorluğu'nun fethiyle birlikte genişleyerek kale dışında mahalleler kurulmuş ve gelişmiştir. Bu gelişim ve

büyümesinde Edirne'nin başkent olmasının da katkısı büyüktür. Şehir başkent hüviyeti kazandıktan sonra şehir politikası gereği burada önemli mimari yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Uğur, 2015: 64). Osmanlı İmparatorluğu'nun şehir yapılanmasında sık sık görüldüğü üzere, Edirne'de de hemen hemen her mahallede cami, mescit, çeşme, zaviye hamam gibi yapılar inşa edilmiştir (Tunca, 2006: 25). Bizans-Balkan Kalesi olarak görülen Edirne, II. Murat zamanında Türk-İslam şehri siluetine dönüşmüştür (Gökbilgin, 2015: 49). Dönemin deyişine göre şehri I. Murat almış, II. Murat ise kurmuştur. Bu dönemde şehrin ünlü camilerinden olan Üç Şerefeli Camii inşa edilmiş, ayrıca köprü, medrese ve hamam gibi klasik Osmanlı şehir mimarisi ön plana çıkarılmıştır. III. Murat, Edirne'ye geldiği zaman Selimiye Camiinin bulunduğu bölgede camiye gelir sağlamak amacıyla Arastayı yaptırır (Köknar, 1946: 6-8). Mimari eserlerin çoğunluğu şehir merkezinde yoğunlaşmıştır (Mazlum: 2). Edirne'deki tarihi eserlerde de bazı devlet adamlarının da katkısı bulunmaktadır. Akıncılık teşkilatını kuran Gazi Mihal Bey, Gazi Mihal Köprüsünü, Sadrazam Hersekli Cedit Ali Paşa da Ali Paşa Çarşısını yaptırmıştır. Bir bakıma kendi isimlerini de yaşatma amacı güdülmüş olabilir (Köknar, 1946: 6-8).[12]

Edirne'yi ziyarete gelenler Tunca ve Meriç Nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuş bir şehre gelirler. Bu şehrin, Osmanlı'nın eski payitahtı olduğunun ve bu sebeple ciddi mimariyle karşılaşacaklarının farkındadırlar. Öncelikle Kaleiçi ve buranın surları dikkati çeker. Başta Selimiye Camii olmak üzere, Üç Şerefeli Cami, mahalle arasında yer almasına rağmen yapılış şekliyle dikkati çeken, tamamen sarı renklerden mürekkep Sarı Camii, en eski cami olan Yıldırım Bayezid Camii ve adlarını burada telaffuz etmesek bile sayısı hakkında muhtelif bilgiler verilse de 1876 yılında Edirne merkezinde 165 tane cami, (Salname-i Vilayet-i Edirne, 1293: 122). 1918 yılına gelindiğinde 75 adet camii bulunduğu tespit edilmiştir (Dündar, 2007: 126). Camilerin sayısındaki önemli düşüşün sebebi olarak savaşı işaret etmek gerekir. Edirne'de kilise arayan kişinin ise Kaleiçi ve Kirişhaneye uğraması gerekmektedir. Bu semtlerde kiliselerin yoğunluğu tesadüfi değildir. Gayrimüslim nüfus ağırlıklı olarak burada ikamet etmekteydi. Şehirde ayrıca hamam, çeşme, köprü, mescit, medrese, bedesten,

[12] Şair Tigî, Ali Paşa Çarşısı için şu dizeleri yazmıştır: "Âsaf-ı âzam Ali Pâşayı has/ Yaptı çün bir çarsûyu bi bedel, Tigî yâ tarihin eylersin sual/Sûki ra'nayı Ali Pâşaya gel".

türbe (Bayık, 1973: 53-61)[13] gibi mimari eserler de çok sayıda mevcuttu. 2 bedesten, 60'ın üstünde han (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 241), biri askeri, biri belediyeye ait ve bir tanesi de rahibelerin yönetiminde 3 hastane, 5 imaret, üç bin cilt kitaba sahip bir kütüphane (Tasvir-i Efkâr: 29 Mart 1913) ve günümüze kadar 14 tanesi kalan 60'ın üstünde hamam vardır (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 242). Ayrıca Edirne'de; Avusturya-Macaristan, Rusya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Belçika konsoloslukları mevcuttu (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 44).

19. Yüzyılda Tanzimat Reformları çerçevesinde, Osmanlı şehirlerinde klasik yapıların dışına da çıkılarak çeşitli mimari eserler meydana getirilmiştir. Bu dönem kamu kuruluşlarının da yapımına sahne olmuştur. Paşa Kapısı da olarak isimlendirilen Hükümet Konağı'nın etrafını kamu kuruluşları çevreler. Bu alanda II. Abdülhamid Döneminde yaptırılan hapishane, Jandarma Kumandanlığı, Jandarma mektebi, Ziraat Bankası, Adliye, telgrafhane ve polis merkezi yer almaktaydı (Kaynar, 2000: 150). Daha sonraları Mihal Köprüsü, Yıldırım ve Tekgöz Köprüsü yakınlarında da polis merkezi kurulmuştur (Tosyavizade, 1994: 61). Bu kadar binanın bir alanda toplanması şehirlere yeni bir anlam atfedilmesi olarak algılanabilir. Tanzimat Dönemi ile birlikte devlet, batının kazanımlarını kullanarak onunla mücadele etmeyi amaçlamış ve merkezi otoriteyi tekrar kurmayı hedeflemiştir (Yerasimos, 1996: 1-2). 1868 tarihinde Edirne'de ilk Meclis-i Umumi açılmıştır. Ve açılışında temel gayenin ziraat, ticaretin geliştirilmesi, yol ve köprü çalışmaları olduğu belirtilmiştir (Onur, 2006: 51). Yine 19. Yüzyılda Edirne Belediye Başkanlığı yapmış olan Dilaver Bey, şehre Belediye Binası yaptırmıştır. Ayrıca çıkan yangında tahrip olan Kaleiçi'ni de planlı şekilde yeniden yaptırmıştır (Onur, 1990: 66). Yangın çıkması şehirde zorunlu bir planlama ve restorasyona sebep olmuştur. Şehrin görünümü kısmen de olsa değişmiştir. Tanzimat Döneminde 1840 ve 1843-1844 yılları arasında iki kez Hariciye Nazırı olarak görev yapan Sadık Rıfat Paşa, ulaşımın çağın sorunu olduğunu tespit etmiş ve bir sorunsal

[13] Edirne'de Bulunan Medreseler: Saatli, Peyk, Beyazıt Camiinde Tıp Medresesi, Darü'l- tedris, Darü'l- hadis; Hamamları: Saray Hamamı, Tahtakale, Beylerbeyi, Mezit Bey, Topkapı, Sokullu Mehmet Paşa, Edirne'de Bulunan Çeşmeler: İmaret, Tophane, Yahya Bey, Hasan Çelebi, İbrahim, Arasta, Sinan Ağa, Kuru Çeşme, Çanaklı Çeşme, Kitabesiz, Kitabeli, Tavanlı, Namazgah, Su Maksemi. Ayrıca Şehirdeki Sebillerin İsimleri Şu Şekildedir: Ayşekadın, Yıldırım, Ahmet Paşa, Eski Cami. Türbe İsimleri Şu Şekildedir: Şehzade, Müsellim Efendi, Tütünsüz. Köprüler: Gazi Mihal, Saraçhane, Fatih, Kanuni, Beyazıt, Yalnız Göz ve Meriç.

olarak sunmuştur. Fuat Paşa da demiryollarının önemine değinmiştir ve bu sorunun dile getirilmesiyle İstanbul-Edirne arası demiryolu yapımına başlanmıştır. Demiryolu yapımında önce Çatalca'ya kadar daha sonra Karaağaç, Çorlu ve Meriç'e kadar gelmiştir. Daha sonra Edirne ile Filibe ve Selanik arasında da demiryolu hattı yapılmıştır Onur, 2006: 43). Yine bu dönemde şehirde kışlalar inşa edilmiştir. Adını çıkan yangınlarda üç kere yanmasından alan Yanık Kışla, geniş bir arazi üzerinde kurularak, içerisinde depo, ahır ve hastane gibi yapıları barındırır. Yanık Kışla haricinde şehirde Sanayi Kışlası ve ayrıca üç kışla daha bulunmaktadır (Kaynar, 2000: 147-148). Sarayiçi semtinde bulunan kışlaların (Bedirhan, 1913: 139) sayısının bu kadar olmasının sebebi ise ona atfedilen askeri üs tanımından kaynaklanıyor olabilir. Bu tanım, yapılan kışlalarla vücut bulmuştur. Osmanlı hükümeti, belediyelerle iş birliği içerisinde şehirlerine yeni bir görünüm kazandırmaya çalışırken anıtsal mimari ögeler de yapmıştır, devlet, çeşmelerin yanı sıra meydana büyük anıtsal saat diktirmiştir (Anastassiadou, 2016: 146). Şehirdeki bu anıtsal saat Selimiye Cami ve Hükümet Konağının bulunduğu çerçevede inşa edilerek merkezde her yerden görülebilir bir konuma inşa edilmiştir (Kaynar, 2000: 154). Günümüzde de geçerli olan bu uygulamayla, hükümetler halka kendi varlıklarını hissettirme aracı olarak kullanmıştır. Şehirdeki okullara bakacak olursak; 1903 yılında Müslümanlara ait 22 İbtidâî mektep mevcut iken ve bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 1507'ydi. Rum mektebinin sayısı otuz iken toplam öğrenci sayısı 2.053; 1559 Musevi öğrenci ve 461 Ermeni 370 civarında Bulgar öğrenci eğitim görmekteydi (Salname-i Vilayeti Edirne, 1319: 676-681). Bu bilgiye göre Müslüman nüfusu şehirde diğer etnik gruptan daha fazla olmasına rağmen Rum ve Musevilerden daha az sayıda öğrencinin eğitim aldığını göstermektedir. Rumlar, şehirde Müslümanlardan sonra en büyük nüfusa sahip olarak okul ve öğrenci sayısı Müslümanlara göre daha fazladır. Yahudiler ise burada daha dikkat çekicidir. Şehirdeki nüfuslarına oranla eğitime daha çok önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Şehirde ayrıca, 24 Medrese, (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 229) Sanayi Hamidiye Mektebi (Erkek Sanat Okulu), (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 237), 1871 yılında askeri lise yapılmış, sonraki tarihlerde bu bina genişletilmiştir (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 241).

Edirne Tarihçisi olarak da adlandırılabilecek Tayyip Gökbilgin, Edirne semtlerine dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Edirne'nin doğusunda yer alan İstanbul Yolu'nda şehrin lüks mahallelerinin bulunduğunu, Kirişhanede devlet ricalinden Vezir Sarıca Paşa ve eşi Gül Çiçek Hatun'un buralarda cami ve medreseler inşa ettirdiğini, Kıyık Semti'nde vezirlere dair saraylar bulunduğunu ifade eder. Tabakhane (Debbağhane) semti de şehrin eğitim merkezlerinden birisidir. Darü'l-Hadis de bu semtte İbn-i Arab mahallesinde yer almaktadır. Adını şehre ilk girenlerden biri olan Kıyak Baba'dan aldığı söylenen şehrin kuzeydoğusunda bulunan Kıyık ya da Buçuktepe Semti'nde Arabacı Ali Paşa ile Amcazâde Hüseyin Paşa'nın bahçe ve sarayı bulunmaktaydı (Gökbilgin, 2015: 185). Baruthane mahallesi adını, II. Mehmet'in buraya yaptırdığı baruthanelerden almıştır. Nişancı Paşa mahallesi ise, 16. Yüzyılda yaşamış olan Nişancı Mehmet Paşa'nın adından dolayı almıştır (Tunca, 2014: 115). Şahabettin Paşa, Saraçhane'nin yapımında başrol oynamıştır. Esnaf kesimi ise ağırlıklı olarak, Hadım Firuz, Şahabettin Paşa ve Emir Şah mahallerinde kümelenmişti (Oğuz, 2013: 41). Bu mahalleler Yeni İmaret ve Sultan Selim'de bulunmaktaydı. Bu durumda bu semtlerde ticari hayatın var olduğundan söz edilebilir. Şehirdeki mimari eserlerin yanı sıra mahalle ve semtlerin kuruluşunda da bazı isimler önemli rol oynamıştır. Bazı semt ve mahallelerin isimleri de bu kişilere atfedilmiştir: Yahşi Fakih, Şerbettar (Şarabdar) Hamza Bey, Hadım Süleyman, Şeyh Bedreddin, Mirahur Ayas Bey, Sofu Bayezid, Şeyh Şücaaddin, Hasan Paşa, Sitti Hatun, Ayşe Hatun, Baba Timurtaş.

Osman Nuri Peremeci, Ahmet Badî Efendi, Tayyip Gökbilgin gibi tarihçiler Edirne mahallelerinin sayısını olduğundan çok daha fazla sayılarla ifade eder. Fakat, Rıfat Osman ve onun çalışmalarından yola çıkarak Ratip Kazancıgil farklı sayılar ifade ederler. Ratip Kazancıgil bu tarihçilerin ve hatta Evliya Çelebi'nin Edirne mahallelerindeki sayıları fazla ifade etmesinin sebebi olarak bazı mahallelerin birden fazla isim taşımasına bağlar (Kazancıgil, 1992: 170). Bazı mahalleler, Balkan Savaşlarından önce yaşanan büyük yangınlarla birlikte yok olmuşlardır. Bazı mahallelerde de Rus istilasından sonra Müslümanların yaşadığı mahallelere Rumlar veya Ermeniler yerleşerek isimlerinde değişiklik olmuştur. Bu mahalleler şunlardır: Rum Karacaahmet, Rum Mihalkoç, Rum Dâye Hatun, Rum Sitti Hâtun, Rum Meydan, Rum Karabulut, Rum Saçlı Dede, Rum Şeyhî Çelebi, Rum Mahmut Ağa, Rum Yeşilce,

Rum Çokalca, Rum Mumhâne, Ermeni Buçuktepe, Rum Çikâp, Rum Yeniimaret, Ermeni Süpürgeciler, Ermeni Çirkâp, Rum Demirbiga, Rum Bülbül Hatun, Rum Süle Çelebi (Tosyavizade, 1994: 41). Yukarıda bazı mahalle ve semtlerin isimlerinin şahıslara atfedildiğinden bahsedilmiştir. Burada da mahallelerin başına Rum veya Ermeni ifadesi getirilerek mahalle ya da semt kendi etniğine büründürülmeye çalışılmıştır. Nasıl ki Osmanlı Edirne'yi fethettiğinde ve yeni mahalleler oluşmaya başladığı zaman Müslümanlara ait isimler verilerek orası "Türkleştirmek ve Müslümanlaştırılmak" istenmişse, şimdi de Rum ve Ermeniler aynı şekilde bu mahalleleri sahiplenmiştir. Sahiplenmekten kasıt "öteki"ne yeni sahibin kim olduğunu net şekilde göstermektir.

Edirne'nin yerleşimini tarif edebilmek amacıyla bir taslak oluşturmak gerekirse (Darkot, 1965: 6):

I. Tunca yayı içindeki esas yerleşme alanı

a.) Kaleiçi semti

b.) Kale dışındaki mahalleler

II. Tunca batısındaki yerleşme alanları

a.) Kuzeybatıda Yeni İmaret ve Yıldırım Semtleri

b.) Meriç batısında Karaağaç.

Balkan Harbi'nden önce Edirne'nin nüfusu 76. 000 civarındayken savaştan sonra bu sayı yaklaşık 50. 000 olarak düşünülmektedir (Darkot, 1965: 11; Ericson, 2013: 181).[14] Son yüzyılda cereyan eden savaşlardan dolayı nüfus sürekli değişiklik göstermiştir, ancak nicel bilgilerin yanı sıra nüfusu oluşturan nitel ögeler de her dönemde değişiklikler göstermiştir.

Ahmet Yurtlu'nun Edirne Gazetesindeki şu yazısı bizlere Edirne'nin kendi öyküsünde nereden nereye geldiği hakkında fikir vermektedir (Nesin, 2015: 37):

> "Avrupa'nın 4. şehri Edirne. Bu başlığı okuyunca mübalağa yapıldığı zannedilmesin. 1700 senelerinde Edirne 350 bin nüfusu ile İstanbul, Paris ve

[14] Edward J. Ericson, Savaş Öncesi Edirne Nüfusunu 87 Bin Olarak Belirtir. Bu Nüfusun 47 Bini Türk, 20 Bini Rum, 15 Bini Yahudi, 4 Bin Ermeni Ve 2 Bin Bulgar Açıklamasında Bulunur.

> Londra'dan sonra Avrupa'nın 4. büyük şehriydi. 1800 senelerinde Napoli şehrinden geri kalarak Avrupa'nın 5. şehri olmuştu. Fakat 18. yüzyıl ortasından sonra büyük yangınlar, yer sarsıntıları ve düşman işgalleri Edirne'yi inanılmayacak derecede küçültmüştür."

Edirne'nin Avrupa'nın önde gelen en büyük şehirlerinden birisi olup olmadığından ziyade dikkatleri çekmesi gereken nokta, bir şehrin biyografisine bakarken gelişimini etkileyen unsurlardır. Edirne öncelikle doğal afetlerin dışında geçirdiği işgallerle şekillenirken daha sonra hükümetlerin politikalarına göre şekillenmiştir. Sınırda kalan şehirler kaybedilme korkusundan ya da güvenlik zafiyeti oluşturacağı düşüncesiyle olsa gerek yatırım yapmaktan kaçınılan yerler halindedir. Bu ise düşündürücüdür.

1901 yılında Edirne'nin merkez sancakları haricinde 5 sancak, merkez ilçesi dışında 26 ilçesi, 112 nahiye ve 300 köyü (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 222) olan bir şehir iken savaştan sonra ve günümüzde, merkez, Havsa, Lalapaşa, Uzun Köprü, Meriç, İpsala, Keşan ve Enez olmak üzere 8 İlçesi olan bir şehir olmuştur (Korkut, 1965: 27).

6.1.1890'DAN 1920'YE EDİRNE MAHALLELERİ

Şehirlerin askeri bir ordu tarafından işgali, onun dinamiklerine dair bir daha geri dönülemeyecek sonuçlar ortaya koyar. Şehir artık yeni bir oluşumun içerisine girer ve her anlamda değişir. Demografik yapısı değiştiği gibi bu demografiyle şehir coğrafyası arasındaki ilişki de değişir. Şehrin sakinlerinden bazıları göç ettiği gibi işgal sonrasında yeni sakinler de edinir. İşgal neticesinde fiziksel olarak tahrip edilen şehir bir yandan da yeni yapılanmayla birlikte değişime uğrar. Şehir adeta "Ceketini Değiştirir". Edirne şehir olarak Bulgar işgalinde kaldığı kısa süre içerinde demografik değişime uğramıştır. Bu değişimin başında savaştan kaynaklı ölümler, göç, hastalık ve kıtlık gelmektedir.
Osmanlı İmparatorluğu'nda diğer birçok şehir gibi Edirne de bir mozaik oluşturuyordu. Halkın çoğunluğunu Müslümanlar ve Rumlar oluştursa da şehirde Yahudiler, Sırplar, Bulgarlar, Ermeniler, Kıptiler de yaşıyordu. Ayrıca Fransız, İngiliz, İtalyan, Rus ve Alman vatandaşları da yaşamaktaydı. Fakat bu insanların şehirde ne yoğunlukta ikamet ettiğine dair yeterli bilgi mevcut değildir. Mahalle yerleşimlerinde de etnik ve dini kimlikler önem arz etmiştir. Her milletin kendine ait mahalleleri olsa da tam olarak kesin bir ayrılıktan ve kendi içine kapalı bir yaşamdan söz etmek mümkün değildir.

Dini unsur ve ayrılıklar mekânsal ayrılıklara kesin bir sebebiyet vermemiştir. Birçok mahallede insanlar bir arada yaşama tecrübesine sahiptiler. Edirne'de etnik kimlik belirtilirken Rumlar ve Bulgarlar ayrı ayrı ele alınmayarak Rum denmiş ve bir genelleme yapılmıştır. Şehir yerleşiminde coğrafi olarak iki bölge atfetmek gerekirse Kaleiçi, gayrimüslim ve özellikle Rumların, Selimiye Civarı da Müslümanların nüfus olarak kümelendikleri noktalardır. Verilen bu bilgilere göre 1890[15] yılında tespit edilen mahalle sayısı 157'dir.(Tosyavizade, 1994: 28-41)[16] Bu tarih itibarıyla Edirne'de 94 mahallede sadece Müslümanlar yaşamaktaydı. Bu sayı Edirne'nin yarısından fazlasında Müslümanların ikamet ettiği manasına gelmekteydi. Bu mahallelere birkaç örnek vermek gerekirse Abdurrahman, Ahi Hasan, Kuşçu Doğan, Yançıkçı Şahin, Nişancı Paşa, Sofu Bayezit gibi mahalle isimlerini saymamız mümkündür. Müslümanlardan sonra şehirde Rumların yoğunlukta olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1890 yılında 25 mahallede sadece Rumların yaşadığı belirtilir. Rumların yaşadığı 25 mahalleye Ali Kuş mahallesi, Madonoğlu, Aya İstifanos, Hacı Ömer, Papa Kaçanos, Kızıl Mescit gibi mahalleleri örnek verebiliriz. Şehir nüfusunun omurgasını Müslüman ve Rum kesim oluştursa da Boşnakların Boşnak ve Ermenilerin de Neccar Panayot isminde birer tane sadece kendilerinin yaşadığı mahalleleri vardı. Ermeniler kendi yaşadıkları bu bir mahallenin haricinde çoğunlukla Rumlarla yaşasalar da bir mahallede de Müslümanlarla birlikte yaşamışlardır. Kıptiler ise ayrı bir mahalle teşkil edemeyerek genellikle Rum ve Müslümanlarla aynı mahallelerde yaşamışlardır. Bu tarihte Musevilere ait bilgi ise verilmemiştir. 1920 yılına gelindiğinde bu mahallelerde etnik değişiklikler olmuştur. Sayılar aynı kalsa bile mahalle sakinlerinde farklılık meydana geldiği kesindir. Müslümanların savaştan en çok etkilenen kesim olduğu mahalle sayılarındaki azalmadan da anlaşılmaktadır. Müslümanların sadece kendilerinin yaşadığı mahalle sayısı 83'e düşmüştür. Rumların yaşadıkları mahalle sayılarında ise değişiklik olmamıştır. 1920 yılına geldiğinde Musevilere ait 9 mahalle mevcuttur. Bu bilgiler de 1890 yılından farklı olarak artık Musevilerin tek başlarına mahalli teşekkülde bulunduğunu, Ermenilerin kendilerine ait mahallerinin bulunmadığını ve Kıptilerin de

[15] 1890-1920 Yılları Arasındaki Mahalleler, Semtleri Ve Hangi Mahallede Kimlerin Yaşadığı Ayrıntılı Olarak Ek 1'de Gösterilmiştir.

[16] Mahalleler belirlenirken Rıfat Osman Tosyavizade, Tayyip Gökbilgin ve Ratip Kazancıgil'in verdiği bilgilerden yararlanılarak karşılaştırma yapılmıştır. Ancak esas olarak Rıfat Osman Tosyavizade'nin tespitleri kullanılmıştır.

diğerleriyle birlikte yaşamaya devam ettiğini gösterir. Müslümanlar 1920 yılına geldiğinde 11 mahallesini kaybetmiş bunlardan 8'ine Museviler yerleşmişti. İnsanların oturdukları semtlere bakmak gerekirse dikkat çekici birkaç tane semt vardır. Kirişhane semtinde genel olarak her mahallede tek bir etnik grup oturmakta ve bunların çoğunluğunu yine Müslümanlar ile Rumlar oluşturmaktaydı. 1920'den sonra bir mahallede Musevilerin Müslümanlarla yaşadığı belirlenmiştir. Tabakhane semtinde de 1890'da sadece Müslümanlar yaşarken daha sonra burayı Musevilerle paylaştıkları görülür. Yıldırım semti ise adeta bir Rum semtidir diyebiliriz. Müslümanların burada kendilerine ait bir mahalleleri yoktur. Burada Müslümanlar ya Rum ya Kıpti ya da her ikisiyle birlikte yaşamışlardır. Süpürgeciler semti denince de dönemin Edirnelilerinin aklına hiç şüphesiz Ermeniler gelmekteydi. 1890'da semte ait üç mahallede de Ermeniler yaşamaktaydı. Kaleiçi de dikkat çekici semtler arasındadır. Kaleiçi'nde hiçbir şekilde Müslümanlar yaşamamakta genellikle Rum ve Ermeniler yaşamaktaydı. Bir dönem Edirne'ye seyahatte bulunan Hans Dernschwam, Kaleiçi'ni Edirne'nin Hadrianapolis'i olarak ifade etmiştir (Tunca, 2014: 37). Bu ifade yüzyıllar geçmesine rağmen geçerliliğini korumuştur diyebiliriz. Sonrasında bu semte Musevi ve Kıptiler de dahil olmuştur. Kıyık semtini ise Rumlar ve Müslümanlar paylaşmışlardır diyebiliriz. Güzelce Baba ve Sultan Selim de adeta Müslümanların Kaleiçi'dir. Bu iki semtte sadece Müslümanlar ikamet ediyorlardı. Yeni İmaret de Müslüman semtidir diyebiliriz. Bu semtte sadece Hadım Firuz, Mihal Koç ve Yeni İmaret mahallelerinde Rumlar, Müslümanlarla birlikte yaşamıştır. Muradiye semti de ağırlıklı olarak Müslümanlara aitti. Fakat Rum ve Kıptiler de bulunmaktaydı. Bulgarların ikamet ettiği mahalleler ayrıca belirtilmeyerek Rum mahallelerinin içerisine alınmış olsa da Bulgarlar genellikle Kıyık, Yıldırım, Kirişhane ve Kaleiçi'nde yaşamaktaydı (Mevsim, 2012: 44). Değişimin daha iyi anlaşılması adına aşağıda etnik kimliklerin mahallelerdeki dağılımına göre grafiklendirme yapılmıştır. 1924 yılında Yunan işgalinden de çıkıldığı zaman Arnavut hükümetinin kabul etmemesi nedeniyle Sırbistan'dan Edirne'ye gelen 1.164 Arnavut kabul edilerek Edirne köylerine yerleştirilmiştir (BOA. HR. İM. D. 95. G. 27.). Bu tür gelişmeler de şehir yerleşiminde küçük de olsa dalgalanmalar yaratabilmektedir.

Mahalleler, işgalden sonra köklü bir değişime uğramıştır demek çok doğru bir ifade olmaz. Şehrin tamamı işgalden etkilenmiş olsa da mahallelerde etnik yerleşim büyük bir

sirkülasyon oluşturmamış, ancak elbette değişime yol açmıştır. Bazı mahalleler aynı kalırken bazı mahalleler de etnik değişimler gözlenmiştir. Bu değişimin sebebini düşünecek olursak; kuşatma sürecinde Bulgarların ağırlıklı olarak Müslüman mahallelerini ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun cephane, kışla benzeri yerleşkelerini hedef aldığını bilmekteyiz. Bu doğrultuda Müslümanların, Bulgarların bombardımanından kaçmak amacıyla Rum ve Bulgar mahallelerine sığınmaya çalıştıkları düşünülebilir. Ayrıca savaştan önce ve işgal dönemi boyunca her millete mensup insandan şehri terk etmeye çalışanlar olmuştur. Bu göç dalgası da bölge sakinlerinin değişmesinde etkili sayılabilecek bir noktadır. Başıboş bırakılan evlere ise savaş şartlarında insanlar sorgusuz sualsiz yerleşmişlerdir. İşgal sürecinde de Bulgar hükümetinin stratejik hamleleri doğrultusunda şehirde ve mahallelerde bir değişiklik olması ihtimali kuvvetlidir.

Tüm bu işgal sürecinden sonra Edirne, Türklerde kaldığında 1927 tarihinde nüfusu 68. 340 iken zamanla artış göstererek 7 yıl içerisinde 77. 917'yi bulmuştur. Bulgarlar ve Yunanlar tarafından iki ayrı dönemde işgale uğrayan şehrin nüfusu Balkan Savaşları'nın başlangıçtaki sayısına yakın bir grafik çizer (BCA: Fon Kodu: 30-10-0-0/ Yer Nu: 64. 432. 17.).

Grafik 1. 1890 Yılına Göre Mahallelerin Etnik Dağılımı

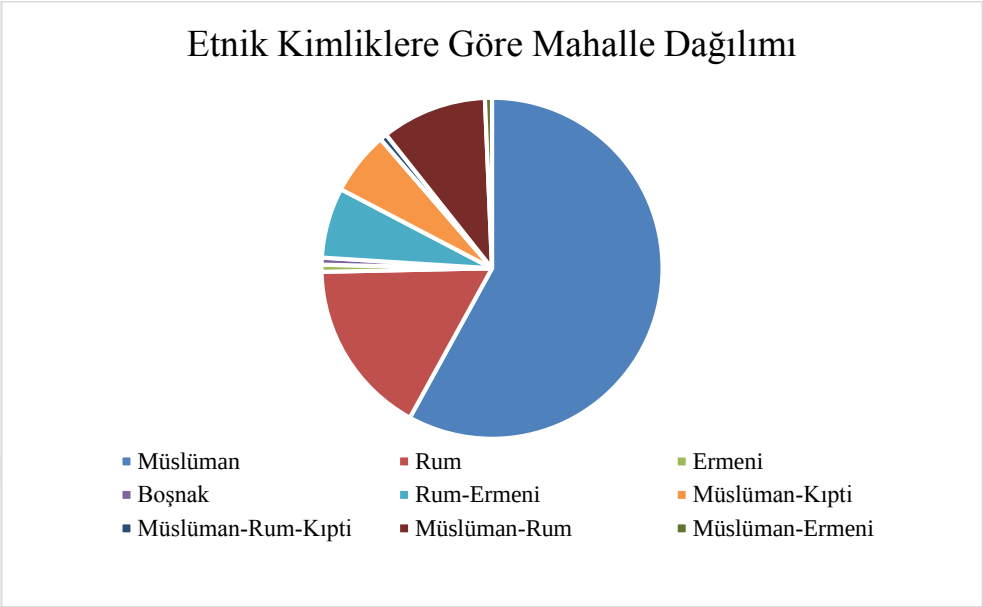

Grafik 2. 1920 Yılına Göre Mahallelerin Etnik Dağılımı

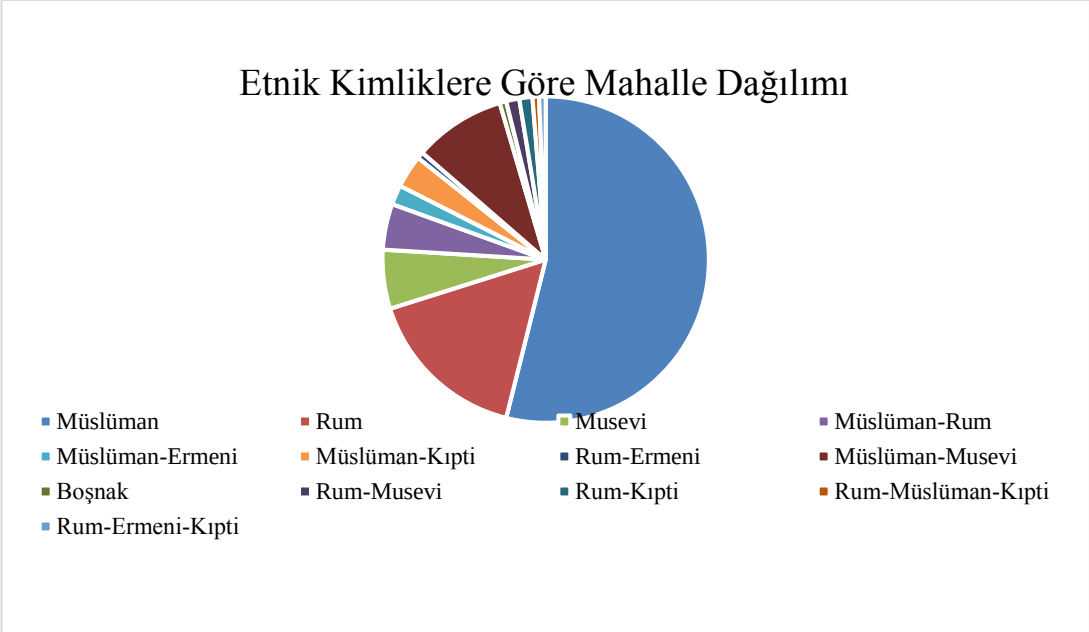

SONUÇ

Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir dönemin başlangıcıdır. Osmanlı, yüzyıllardır hükmettiği Balkan milletleri ile savaşma ihtimaline hazır olamamış bunun sonucunda da girdiği savaştan ağır yenilgi almıştır. Bu yenilgide adından en çok bahsettiren şehir şüphesiz Edirne olmuştur. Edirne'den beklenen savunma iki ay iken Edirne Kalesi Komutanı Şükrü Paşa ve komutasındaki askerler beş aylık bir direnç göstermişlerdir. Ancak yine de bugün Balkan Savaşları dediğimizde İşkodra ve Yanya değil de Edirne üzerine konuşuluyorsa bunun sebebi şehir uzun süre direndiği için değil kurtarılabildiği içindir. Osmanlı İmparatorluğu Balkan topraklarını kaybederken Doğu Trakya, Edirne ve Kırklareli gibi bazı toprakların kendisinde kalmasıyla yetinebilmiştir. Enver Bey'in "Edirne'nin Fatihi" olarak takdim edildiği üzere Edirne'nin ve diğer toprakların kurtarılması ise Osmanlı İmparatorluğu'nun cephedeki kazanımından ziyade Balkan devletlerinin çıkar çatışması sonucu oluşan bir durumdur.

Balkan Savaşları hakkında tarihçilerin neredeyse ağız birliği ettikleri bir konu vardır ki o da Balkan Savaşlarının I. Dünya Savaşı'nın provası olduğudur. Bu düşünce doğru olmakla birlikte aslında Balkan Savaşları, İstiklal Harbi'nin de ön provasıdır diyebiliriz. Şöyle ki, Balkan Savaşları Osmanlı insanının en merak ettiği, heyecanla takip etmeye çalıştığı bir savaş olmuştur. Bunun sebebi devletin bir savaş ortamında olmasından ziyade derin anlamlar yüklenen bölgenin yani Edirne ve aynı zamanda Trakya bölgesinin kaybedilmesi ihtimalidir. I. Balkan Savaşı neticelenip bu korku gerçekleşince daha sonra bu bölge geri alınmasına rağmen insanlar sahip oldukları, yaşadıkları bölgelerin aslında içinde yaşayan insanlar için ne anlam ifade ettiğini daha iyi idrak etmişlerdir. Önceleri savaşa nispeten uzak olan insanlar art arda girilen savaşlar, bölgesel ve kitlesel olarak göç etmek zorunda kaldıkça aslında herkesi içine alan bir olgu meydana gelmiş gibi duruyor. Pek tabii I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi'ne girildiği zaman da bu insanların hafızası ve yaşadıkları savaş tecrübeleri Balkan Savaşlarını işaret etmekteydi.

Kuşatma ve işgal dönemlerinde olumsuz durumla karşılaşan her insan bunun faili olarak bir başkasını suçlamıştır. Ancak savaşta herkes bir bedel ödemiştir. Bu bedeli ödeyen sadece insanlar olmamış şehir de bir bedel ödemek durumunda kalmıştır. Bu bedel sınır şehri olarak kalmanın ilgisizliğiyle hâlâ devam etmektedir.

Kuşatma, işgal ve sonrasında yaşananlar Edirne mahalle dokusundaki değişimin küçüklüğüyle beraber okunduğunda savaş ve işgal sözcüklerine ilişkin bugünkü algımız üzerine yeniden düşünmek zorunda kalabiliriz. 1912-1913 yılları arasında Edirne'de tarafları sürekli değişen bir vahşet yaşanmış, ancak işgalden sonra daha birkaç ay önce birbirinin canına veya malına göz dikenler komşuluğa ve hatta bazı mahallelerde beraber yaşamaya devam edebilmişlerdir. Bunda belki de şehrin nüfusunu oluşturan insanların yer değiştirmesi etkilidir. Edirne'den İstanbul'a göçen bir ailenin yerini Dedeağaç'tan Edirne'ye göçen bir başkası almıştır. Ama yine de Çingeneler ve Yahudiler bir yana Rum ve Bulgarların ulus devletleri olmasına rağmen Edirne'de yaşamaya devam etmedeki ısrarı insan duyguları açısından öğreticidir. Belki de her ne kadar ulus devletler kurulmuş ve yaşıyor olsa da belli ki imparatorluğun ruhu da yaşamaya devam ediyordu. Öyle ki Edirnelilerden bazıları için somut yurt soyut vatandan daha önce geliyordu. Kuşatma ve işgal süreçlerinde insanlar her ne kadar açlık, hastalık ve şiddete maruz kalsalar da etnik göç bu savaşla birlikte yaşanmamış, insanların çoğu evini, işini bırakmamışlardır. Bu durum insanlardaki savaş algısıyla bağlantılıdır. Ardından gelen Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi ile insanların savaşa tepkisi göç olmuştur. Ayrıca Balkan Savaşları örnek teşkil etmiş, birçok savaş taktiği ve eş zamanlı kara-deniz-hava saldırıları bu savaşla gerçekleşmiştir. İnsanlara ulaşmada araç olan beyannameler propaganda işlevi gördüğünden bu savaştan sonra beyannameler de artış göstermiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin politikalarına bakıldığında ise hükümetlerin "düşman"ından dahi bir şeyler öğrenebileceğini gösterir niteliktedir. Balkan devletlerinin milliyetçi bakışı, yeni bir devlet teşekkülünde eğitime yöneliş Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarıyla paralellik içerisindedir.

Son olarak, Balkan Savaşları'nın dünya tarihindeki yeri iki yıllık savaş dönemiyle ifade edilemeyecek derecede girifttir. Balkan Savaşları'nın etkisi ilerleyen yıllarda daha hızlı

yaşanacaktı. Bu sebeple savaşın etkisinin anlaşılabilmesi için araştırmaların 1908-1923 yılları gibi daha geniş kapsamda irdelenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri Ve Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Fon Kodu: 30-10-0-0/ Yer Nu: 240.625.8; Fon Kodu: 30-10-0-0/ Yer Nu: 64. 432. 17.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): BOA. HR. İM. D. 95. G. 27.
Carnegie Endowment For International Peace Division of Intercourse and Education, *Report Of The International Commission To Inquire Into The Causes And Conduct Of The Balkan Wars*, Washington D. C: 1914.
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE): K.12. D. 28. Fih. 20.
The National Archives, FO. 195/2454.
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE):
S. 543. K. 200. B.11; S. 350. K. 276. B. 1.
Salname-i Vilayeti Edirne

2. Kitap ve Makaleler

Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı. (2012) Çev. Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtırâtı. (2012) Haz. Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Abdürreşid. (1329-1331) "10 Temmuz ve Edirne Bayramı", *İslâm Dünyası*, sayı: 11, İstanbul: Osman Cudi.
Abdürreşid. (1329-1331) "Edirne Ne Olabilirdi?", *İslâm Dünyası,* Sayı: 13, İstanbul: Osman Cudi.
ACAROĞLU, Mehmet Türker. (1999) *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: MEB Yayınları.

ADANIR, Fikret. (2014) "Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Üçgeninde Ulus İnşası ve Nüfus Değişimi", *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma*, Der. Erik Jan Zürcher, İstanbul: İletişim Yayınları.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım. (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Aks-ı Sada-Anadolu Sesleri. (18 Şubat 1913)

A.H. (3 Nisan 1913) "Neden Mağlub Olduk", *Cehd*, İstanbul.

Alemdar. (26-29 Mart 1913)

Ali Haydar. (16 Nisan 1913) "Ağlamalıyız", *Babalık.*

ANASTASSIADOU, Meropi. (2016) *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912),* Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ANDERSON, Benedict. (2011) *Hayali Cemaatler, Miliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması*, İstanbul: Metis Yayınları.

ANDREASYAN, Hrand D. (1964) *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619,* İstanbul: Baha Matbaası.

ANDONYAN, Aram. (1975) *Balkan Harbi Tarihi*, Çev. Zaven Biberyan, İstanbul: Sander Yayınları.

ARMOĞLU, Fahir. (2010) *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914),* İstanbul: Alkım Yayınları.

ARSLAN İsmail; IRKIÇATAL, Eftal. (2014) "Carneige Vakfı Tarafından Oluşturulan Uluslararası Komisyonun Raporuna Göre Balkan Savaşı Sürecinde Sivil Halkın Durumu Hakkında Bir Değerlendirme", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

ARTUÇ, İbrahim. *Balkan Savaşı*, (1998) İstanbul: Kastaş Yayınları.

ATAY, Falih Rıfkı. *Zeytindağı*, (2012) İstanbul: Pozitif yayınları.

ATEŞ, Ahmet Emre. (2014) "Balkan Savaşları ve Türk Yurdu Dergisi", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

AYDIN, Bahaeddin Demir. (2013) *Muhacir Olmak Da Varmış Rumelili Bir Kalem Efendisinin Anıları*, Haz. Figen Taşkın, Mustafa Yeni, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

BADEM, Candan. (2010) *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars*, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.

BALİ, Rıfat N. (1999) "Edirne Muhasarası Sırasında Tutulmuş Bir Günlük-III", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 192, Aralık.

____(2000) "Edirne Muhasarası Sırasında Tutulmuş Bir Günlük-IV", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 193, Ocak.

BALKAN, Mehmet Erkan. (2014) "Balkan Savaşları- Başka Bir Cephe Olarak Sağlık ve Sosyal Hizmetler", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

Balkan Muharebâtı Tesâviri, (1328) Dersaadet: Kitabhane-i İslam ve Askeri, İbrahim Hilmi.

BATU, Ayfer. (2013) "Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak", *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında,* Haz. Çağlar Keyder, İstanbul: Metis Yayınları.

BAYARTAN, Mehmet. (2005) "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı: 13, İstanbul.

BAYIK, Atalay. (1973) *Edirne*, İstanbul: Nuru Osmaniye Matbaası.

BAYKAL, Bekir Sıtkı. (1965) "Edirne'nin Uğramış olduğu İstilalar", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK.

BEDİRHAN Celadet- BEDİRHAN, Kâmran. (1329/1913) *Edirne Sukutunun İç Yüzü*, İstanbul: Serbesti Matbaası.

Belkıs Ferid. (2009) "Bir Mahsun Askerin Tefekkürâtı", *Balkan Savaşı Hikayeleri*, Der: Nesime Ceyhan, İstanbul: Selis Yayınları.

BEŞİKÇİ, Mehmet. (2012) "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatı'nın İflası", *Türkiye Günlüğ*ü, No. 110.

BİRBUDAK, Togay Seçkin. (2016) "Edirne'deki Fransız konsolosu Marcel Cuinet'in Balkan Savaşı Günlüğü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 19.

BİRECİKLİ, İhsan Burak. (2015) "Balkan Harbi Sırasında Osmanlı Ordusunun Moral ve Disiplin Durumu", *100. Yılında Balkan Harbi*, Editör: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

BOBROFF, Ronald. (2000) "Behind The Balkan Wars: Russian Policy Toward Bulgaria And The Turkish Straits, 1912-13", *Russian Review*, Vol. 59, No. 1.

BUSBECQ, Ogier Ghiselin de. (2005) *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin De Busbecq Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562*, İngilizceye Çev: Edward Seymour Forster, Baton Rouge: Louisiana State University.

CANIM, Rıdvan. (2002) "Osmanlı Medeniyetinde Muhteşem Bir Payitaht ve Bir Kültür Şehri Olarak Edirne" *Türkler,* Cilt: 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

CERASI, Maurice M. (2001) Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Çev. Aslı Ataöv, İstanbul: YKY.

CEYHAN, Nesime. (2009) *Balkan Savaşı Hikayeleri,* İstanbul: Selis Yayınları.

CHRISTOFF, R. P. Paul. (2017) *Edirne Kuşatması Günlüğü Kuşatma Altında Yaşayan Birinin Günlük Notları*, Çev. ve Haz. Yunus Emre Kaleli, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Cihangir Sabiha. (2009) "Medeniyeti Vahşete Esir Etmem!", *Balkan Savaşı Hikayeleri*, Der: Nesime Ceyhan, İstanbul: Selis Yayınları.

CİRİLLİ, Gustave. (2012) *Edirne Kuşatması Günlüğü*, Çev. Bülent Fazıl Kocamemi, Edirne: Ceren Yayıncılık.

CRİSS, Bilge. (2000) *İşgal Altında İstanbul 1918-1923,* İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇAĞ, Galip; SARIBAL, İsmail. (2015) "Hatıratların Gözünden Balkan Savaşı Yenilgisine eleştirel bir bakış" *100. Yılında Balkan Harbi,* Editör: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

ÇAĞAN, Nazmi. (1965) "Balkan Harbinde Edirne", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı,* Ankara: TTK.

ÇAKMAK, Fevzi. (2011) *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Sûret-i Ziyaı ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi,* Haz. Ahmet Tetik, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

ÇAKMAK, Zafer. (2008) "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)- Turk Migration from Cyprus to Anatolia (1878-1938)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 36, Erzurum.

ÇAMBEL, H. Cemil. (1964) *Makaleler-Hatıralar,* Ankara: TTK.

ÇAPA, Mesut. (1990) "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) Faaliyetleri, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* Sayı: 1, Ankara.

ÇELİK, Bilgin. (2014) "Balkan Milliyetçiliklerini Anlamak İçin Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi", *Balkan Tarihi Araştırmalarına Metodolojik Yaklaşımlar*, Haz. Abidin Temizer, İstanbul: Libra Kitapçılık.

ÇOLAK, Filiz. (2010) "İşgal Döneminde İzmir ve Çevresinde Üretim ve Dış Ticaretin Durumu", *Kuva-yı Milliyenin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri 6-8 Eylül 2009*, Haz. Oktay Gökdemir, İzmir: BMS Matbaacılık.

_____ (2011) "Mondros'tan Mudanya'ya İşgal Altındaki Bir Başkentte İktisadi Hayat", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul Bildiriler I, 7th International Turkish Culture Congress In Turkish and World Culture İstanbul,* Haz. Suzan Gür, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

DARKOT, Besim. (1965) "Edirne Coğrafi Giriş", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK.

DAVIS, James C. (2015) *İnsanın Hikayesi*, Çev. Barış Bıçakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

DEMİROĞLU, Hasan. (2016) "Balkan Savaşlarında Edirne'nin İşgali ve Geri Alınışının Rus Gazetelerine Yansıması", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1.

DİNÇ, Güney. (2008) *Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*, İstanbul: YKY.

DURU, Kâzım Nami. (2009) "Acaba Gelecek Mi?*"*, *Balkan Savaşı Hikayeleri*, Der: Nesime Ceyhan, İstanbul: Selis Yayınları.

DURUKAN, Eyüp. (2013) *Günlüklerde Bir Ömür- Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması (1911-1913)*, Haz. Murat Uluğtekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

DÜNDAR, Abdülkadir. (2007) "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Yılına Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar*, Cilt: 10, Sayı: 28.

"Edirne'nin Arslanı Müdafii Şükrü Paşa Hazretleri: Müşarü'l-ileyhin Telgrafı", (1328) *İçtihad*, İstanbul: Abdullah Cevdet, Cilt: 4, Sayı: 50.

ELHEM, Edhem; GOFFMAN, Daniel; MASTERS, Bruce. (2000) *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul,* Çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ER, Serkan. (2012) "Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarının Kullanımına Bakış", *Balkan Savaşları Paneli (03-04 Mayıs 2011),* İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

_____ (2014) "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", *Tarih Dergisi,* Sayı: 59, İstanbul.

ERGENÇ, Özer. (1984) "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları IV-The Journal of Ottoman Studies IV*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

ERİCSON, Edward J. (2013) *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu,* Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

ERTÜR, Hafız Rakım. (1986) *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşında Edirne Savunması Günleri,* Çev. ve Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne: Edirne Araştırması Merkezi Yayınları.

ERYAMAN, Ayşe. (2014) "Yirminci Yüzyıl Başlarında Büyük Güçlerin Balkan Politikaları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

FİLOV, Bogdan. (2013) *Balkan Savaşları Günlüğü,* Haz. Hüseyin Mevsim, İstanbul: Timaş Yayınları.

"Garbi Edirne'nin İlan-ı İstiklal Beyannamesi", (1329) *Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim],* İstanbul: Eşref Edib, Cilt: 11, Sayı: 261.

GERLACH, Stephan. (2006) *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Editör: Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Cilt: 2, İstanbul: Kitap Yayınevi.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip. (2015) "II. Murat Zamanında Edirne", *M. Tayyip Gökbilgin'in Edirne Makaleleri*, Haz. M. Altay Gökbilgin, Veysi Akın, Cengiz Bulut, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

_____ (1994) "Edirne", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:10, İstanbul.

_____ (2015) "Mahalleler ve Semtler", *M. Tayyip Gökbilgin'in Edirne Makaleleri*, Haz. M. Altay Gökbilgin, Veysi Akın, Cengiz Bulut, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

GÖKÇE, Nilüfer; Yaprak, Mevlüt. (2012) "Dr. Rıfat Osman, Rakım Ertür ve Dağdevirenzade Mustafa Şevki Bey'in Hatıralarında Balkan Savaşı", *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, Haz. Ünal Şenel, II. Cilt, Manisa: Celal Bayar Matbaası.

H. (1329) "Edirne Mektupları I", *Sebilü'r- Reşad (Sırat-ı Müstakim),* İstanbul: Eşref Edib, Cilt: 10, Sayı: 256.

_____ (1329) "Edirne Mektupları-II", *Sebilü'r-Reşad (Sırat-ı Müstakim),* Cilt: 10, sayı: 257, İstanbul.

Halide Edib. (1926) *Memoirs of Halide Edib*, London: John Murray.

HALL, Richard C. (2003) *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev: M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi.

HALAÇOĞLU, Ahmet. (1994) *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913),* Ankara: TTK.

HANİLÇE, Murat. (2014) "Bir Osmanlı'nın (Diran Kelekyan) Gözünden Harp Manzaraları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

HAYTA, Necdet; BİRBUDAK, Togay Seçkin. (2010) *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

HAYTA, Necdet. (2008) *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913),* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

HOCHWACHTER, Gustav von. (2015) *Balkan Savaşı Günlüğü,* Çev. Sumru Toydemir, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Hüseyin Cemâl. (2014) *Yeni Harb: Başımıza Tekrar Gelenler,* Haz. Aziz Korkmaz, Ankara: TTK.

İNALCIK, Halil. (1965) "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı,* Ankara: TTK.

_____(2012) "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara.

_____ (1993) "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

İNANIR, Emine. (2014) "Bulgar Yazınında Balkan Savaşları'na İlişkin Yaratılan Modeller, Motifler ve Görüşler", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

İNBAŞI, Mehmet. (2014) "Göç ve İskânın Bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasındaki Önemi", *Balkan Tarihi Araştırmalarına Metodolojik Yaklaşımlar*, Haz. Abidin Temizer, İstanbul: Libra Kitapçılık.

İSKEFİYELİ, Zeynep. (2013) "Bir Amerikan Misyonerinin Balkan Savaşı Analizi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12.

JELAVİCH, Barbara. (2006) *Balkan Tarihi 2*, Çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları.

KARABEKİR, Kazım. (2009) *Edirne Hatıraları*, Haz. Ziver Öktem, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KARACA, Erdem. (2016) "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyana) Takdimi" *Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, Sayı: 2, Cilt: 9.

Karagöz. (29 Mart 1913)

KARAKARTAL, Oğuz. (2014) "1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: Seyf", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

KAYA, Mehmet. (2014) "Balkan Savaşları Sırasında Anadolu'ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

KAYNAR, Hakan. (2000) "Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekânsal Değişimler Üzerine", *Kebikeç*, Sayı: 10.

KAZANCIGİL Ratip; GÖKÇE Nilüfer. ÖNCEL Musa. (2014) *Edirne Vilayet Salnamesi H. 1319-M. 1901*, Cilt: 2, Edirne: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

KAZANCIGİL, Ratip. (1992) *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990*, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi.

KESTELLİ, Raif Necdet. (2001) *Osmanlı İmparatorluğunun Batışı (ufûl), Edirne Savunması,* Haz. Veliye Özdemir, İstanbul, Arma Yayınları.

KORKMAZ, Gürhan. (2014) "İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Bağlamında Balkan Savaşları İle İlgili Uluslararası Bir Komisyon Raporu", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

KORKUT, Ahmet. (1965) *Yakın Yurt Serhat Şehri Edirne*, İstanbul: Ülkü Matbaası.

KÖKNAR, Nejat. (1946) *Tarihte Coğrafyada San'atta ve Kültürde Edirne*, Edirne: Chp Edirne Halkevi.

KUTLU, Sacit. (2014a) "Balkan Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin ve Bölge Devletlerin İttifak Hesapları" *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

_____(2014b) "Balkan Harbi'nin Toplumsal-Siyasal ve Ekonomik Etkileri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

_____ (2007) *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KÜÇÜK, Cevdet. (1992) "Balkan Savaşı" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul.

LAUZANNE, Stephane. (1990) *Balkan Acıları Hastanın Başucunda Kırk Gün*, Osmanlıcadan Çev. Murat Çulcu, İstanbul: Kastaş Yayınları.

LOTİ, Pierre, (2004) *Can Çekişen Türkiye 1914*, Haz. Fikret Şahoğlu, İstanbul: Tercüman.

MACFİE, A. L. (2003) *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, Çev. Damla Acar, Funda Soysal, İstanbul: Kitap Yayınevi.

MAZLUM, Güngör. *Edirne Kentinin Fiziki, Tarihi ve Kültürel Dokusunu Korumak ve Geliştirmek ve Düzenlemek İçin 'Büyük Devlet Projesi' İle İlgili Görüşler*.

MAZOWER, Mark. (2014) *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çev. Ayşe Özil, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

MCCARTY, Justin. (2014) *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK.

"Meşayih-i Kiramın Edirne Seyahati". (1913) *Ceride-i Sufiyye*, İstanbul: Hasan Kazım, Cilt: 3, Sayı: 65.

Mehmed Şeref. (1330) *Edirne Vilayetinden Rumlar Niçin Gitmek İstiyor, Mektublarım Silsilesinden*, Edirne: Edirne Sanayi Mektebi Matbaası.

MEVSİM, Hüseyin. (2012) *Bulgar Gözüyle Edirne*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

M(im) K(ef). (2009) "Yusuf'un İntikamı", *Balkan Savaşı Hikayeleri*, Der: Nesime Ceyhan, İstanbul: Selis Yayınları.

Miralay Pertev. (1927) *Balkan Harbinde Büyük Karargâh-ı Umumî*, İstanbul.

MOLTKE, Helmuth von. (1969) *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi.

MONDESİRE, Pierron de. (1331) *Edirne Muhasarası 1912 Teşrini Sani 1913 Mart*, Çev. Ş. B., İstanbul: Kitabhane-i Askeri.

MUMFORD, Lewis. (2007) *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nafi Atuf. (1327) "Hususi Muhabirlerimizden: Edirne'den", *Türk Yurdu*, Cilt: 1, Sayı: 3, İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti.

Nazmi-Kenan. (2014) *Edirne'de Altı Ay- Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyeti*, Haz. Haluk Kayıcı, Edirne: Ceren Yayıncılık.

NESİN, Aziz. (2015) *Edirne Yazıları,* İstanbul: Nesin Yayınevi.

NIVET, Henry. (2011) *Balkan Haçlı Seferlerinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, Osmanlıcadan Sadeleştiren: Yüksel Kanar, Çev. Ragıp Rıfkı, İstanbul: Ark Kitapları.

NUTKU, Özdemir. (1987) *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği 1675*, Ankara: TTK.

OĞUZ, Gülser. (2013) *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

ONUR, Oral. (2006) *XVI' dan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne*, Edirne: T.C. Edirne Valiliği.

_____ (1990) "Edirne Kent Planı'nın Geçirdiği Evrelere Kısa Bir Bakış", *Mimarlık,* Sayı: 2.

ORTAYLI, İlber. (2001) *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

_____(2014) *İmparatorluğun Son Nefesi Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I Balkan Wars In Ottoman Documents. (2013) Cilt:1, İstanbul.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II Balkan Wars In Ottoman Documents. (2013) Cilt: 2, İstanbul.

Ömer Fevzi. (1329) "Edirne Mektubu" *İçtihad,* Cilt: 4, Sayı: 76, İstanbul: Abdullah Cevdet.

ÖRENÇ, Ali Fuat. (2012) "İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4.

ÖZENDES, Engin. (2005) *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

PARS, Melahat. (2006) "Viktor Grigoroviç'in İstanbul Ve Balkan Yarımadasını Kapsayan Gezisi" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46.

PARİS, Michael. (1991) "The First Balkan War-North Africa and The Balkans 1911-1913", *Journal of Contemporary History,* Vol. 26, No. 1.

PEREMECİ, Osman Nuri. (1940) *Edirne Tarihi,* İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

PINAR, İlhan. (1998) *Alman Gezginlerin Gözüyle 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri*, İzmir: Akademi Kitabevi.

RANCİÉRE, Jacques. (2015) *Özgürleşen Seyirci*, Çev. E. Burak Şaman, İstanbul: Metis Yayınları.

REMOND, George. (2007) *Mağluplarla Beraber Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri,* Çev. Hasan Cevdet, Haz. Muammer Sarıkaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Sabah Gazetesi. (2 Nisan 1913)

SAKAOĞLU, Necdet. (1999) *Bu Mülkün Sultanları,* İstanbul: Oğlak Yayınları.

SAKİN, Serdar. (2014) "Mehmet Şükrü Paşa'nın Edirne Halkı İçin Yeri ve Değeri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

Samime Sukuti. (12 Nisan 1913) "Şehidin Kızı", *Büyük Duygu*, Sayı: 3, İstanbul.

SELEN, Hamit Sadi, (1965) "Yazma Cihannümâ'ya göre Edirne Şehri", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK.

Servet-i Fünun. (3 Nisan 1913)

SEYFETTİN, Ömer. (2013) *Balkan Harbi Hatıraları*, Haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

SİLBERSTEİN, Gerard E. (1967) "The Serbian Campaign of 1915: Its Diplomatic Background", *The American Historical Review*, Vol. 73, No. 1.

SUNATA, İ. Hakkı. (2006) *İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe,* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Süyüm Bike, (Müfîde Ferid Tek). (2009) "Edirne'den Bursa'ya", *Balkan Savaşı Hikayeleri*, Der: Nesime Ceyhan, İstanbul: Selis Yayınları.

Ş. Y. (imzalı). (1329) "Türklük Şuunu: Edirne'nin İstirdadı; İzmir Seyahati", *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 21, İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti.

TAĞMAT, Çağla D. (2017) "Uluslararası Carnegie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Ankara.

TAHİR, Kemal. (2005) *Esir Şehrin İnsanları*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Talât Paşa'nın Anıları. (2015) Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanin. (29 Teşrin-i Sani 1913)

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi. (2000) *Dağ Yolu*, Cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tasvir-i Efkâr. (28-30 Mart 1913.)

"Terbiye-i Vataniye ve Milliye". (16 Nisan 1913) *Babalık.*

"The Balkan Wars And Jews". (October 2, 1913, To September 20, 1914) *The American Jewish Year Book*, Published: American Jewish Committee, Editör: Cyrus Adler, Henrietta Szold, Vol: 15, 5674, The Jewish Publication Socıety 1888- 1913.

"The Siege of Adrianople". (27 Mart 1913) *The Journal of Education*, Vol. 77, No. 13, Trustees of Boston University.

TODOROVA, Maria. (2014) "Bulgar Tarih Yazıcılığında Osmanlı Dönemi", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler,* Haz. Ali Berktay, Hamdi Can Tuncer, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOPRAK, Zafer. (2002) "Cihan Harbi'nin Provası: Balkan Harbi," *Toplumsal Tarih*, Sayı: 104.

TORUN, Tamer Aytül. (2014) "Osmanlı Basınında Balkan Savaşları'nın "Güncel" Değerlendirmeleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

TOSYAVİZADE, Rıfat Osman. (1994) *Edirne Rehnüması*, Yay. Ratip Kazancıgil, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları.

TROÇKİ, Lev. (2013) *Balkan Savaşları,* Çev. Tansel Güney, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TUFAN, Mesut Yaşar; Çalışlar, İzzeddin. (2014) *Yüzyıl Sonra Balkan Savaşları Tarafların Gözüyle Büyük Yenilginin Eleştirisi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tunca. (18 Ağustos 1913)

TUNCA, Ayhan. (2014) *Nahit Sırrı Örik ve "Bir Edirne Seyahatnamesi"ne Güncelleme,* İstanbul: Gülmat Matbaacılık.

_____ (2006) *Edirne İçin Notlar ve Edirne'de Tarih, Kültür, İnanç Turu,* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

TUNCER, Hüseyin. (2012) "Balkan Savaşları ve Edebiyata Yansıyan Boyutları", *Türk Yurdu,* Cilt: 2, Sayı: 303.

TÜRKMEN, Zekeriya. (2002) "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918- 16 Mart1920)" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 53, Ankara.

UĞUR, Yunus. (2015) "Mahalle Biyografilerine Katkı: Osmanlı Dönemi Edirne'sinden Dört Örnek", *Şehir ve Toplum*, Sayı: 3, İstanbul.

ULUBELEN, Erol. (1982) *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

URAL, Selçuk; OKUR, Mehmet. (2001) "Vali İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, Erzurum.

"Ümid ve Azim-Türk Gençlerine". (12 Nisan 1913) *Büyük Duygu*.

ÜNALP, F. Rezzan. (2014) "Balkan Savaşları'na İlişkin Örneklerle Askeri ve Psikolojik İncelemeler", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 2, Ankara: TTK.

ÜNVER, A. Süheyl. (1965) "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyinî Misâlleri", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK.

VILLEHARDOUIN, Geoffroy de. (1993) "Bulgaristan'daki Osmanlı Mirasının Kaderi Bulgar Kentleri Örneği", *Şehirler ve Kentler*, Editör: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Gece Yayınları.

WASTI, Syed Tanvir. (2004) "The 1912-13 Balkan Wars and the Siege of Edirne", *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 4.

WRATISLAW, Baron Wenceslas. (1981) *Baron Wenceslas Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul: Karacan Yayınları.

WRIGHT, H.C. Seppings. (2013) *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*, Çev. Derin Türkömer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YAVUZ, Fikrettin. (2013) "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)-Journal of History School (JOHS),* Sayı: 16.

YERASIMOS, Stefan. (1996) "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Editör: Paul Dumont-Françoıs Georgeon, Çev. Ali Berktay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

YILDIRIM, Bülent. (2014) "Balkan Savaşları'nda Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *Journal of History Studies,* Volume: 6, Issue: 2.

YILDIZTAŞ, Mümin. (2010) *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

YİĞİT, Ahmet. (2008) "Edirne Muhasarası (1912-1913)", *Edirne Müdâfii Mehmet Şükrü Paşa*, Haz. M. Sabri Koz. İstanbul: Zaman Kitap.

YİĞİTGÜDEN, Remzi. (2006) *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, Haz. Zekeriya Türkmen, Betül Turan, Atike Kaptan, Özlem Demireğen, Tuğba Kılıç, Cilt: I-II, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

YOLCU, Cengiz. (2014) "Bir Osmanlı Sosyalistinin Gözünden Balkan Savaşı: Dr. Refik Nevzad'ın "Ahaliyi Davet!" ve "Ne Bekliyorsunuz!" Başlıklı Risaleleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* Editör: Mustafa Türkeş, Cilt: 1, Ankara: TTK.

YÜKSEL, Mevlüt. (2008) "I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un ilk İşgal Günleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, Erzurum.

Yüzbaşı Naci Efendi. (2012) *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi*, Çev. Hülya Toker, İstanbul: Alfa Yayınları.

ZAĞRA, H. Çiğdem. (2016) *Edirne'de Son Dönem Osmanlı Savunma Yapılarının Yeniden Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi (1876-1917),* Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı. (2012) Çev. Sema Demirtaş, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ziya Şakir. (2011) *Meçhul Asker 1912 Edirne Muhasarası*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan. (2013) *Millî Mücadelede İttihatçılık,* Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2006) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2015) *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası,* Çev. Lütfi Yalçın, Ankara: Akılçelen Yayınları.

EKLER

Ek 1: Edirne’de Bulunan Mahallelerin Listesi

Ek 2: Üzerinde Edirne Müdafii Şükrü Paşa’nın Resmi Bulunan Bir Kartpostal

Ek 3: Bulgaristan’la yapılan ateşkes antlaşmasına imza koyan delegeler: Albay Ali Rıza Bey, General Fichev Bulgaristan Meclis Başkanı Danev, Başkomutan Vekili Nazım Paşa, General Savof, Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşid Paşa.

Ek 4: Edirne’nin düşmesiyle Bulgarlara esir düşen Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa Bulgar Başkomutan Vekili General Savof İle Birlikte.

Ek 5: Edirne'yi ele geçiren Bulgar ordusunun Saraçlar Caddesinden şehre girişi.

Ek 6: Edirne'nin düşmandan geri alınışından sonra şehre giren devlet ricali Veliaht Şehzade Yusuf İzzeddin (1), Şehzade Ziyaeddin Efendi (2), Başkomutan Vekili İzzet Paşa (3), 10. Kolordu Komutanı Hurşit Paşa (4).

Ek 7: Bulgar ordusu mezâliminden / Edirne Karaağaç’ta dörder dörder kollarından bağlanıp Meriç'e atılmış olan Rum ahali-i mazlume cesetleridir.

Ek 8: Balkan Harbi Tasviri Kataloğundan

Ek 9: Rüstem Paşa Hanı ve Selimiye Camii

Ek 10: Ali Paşa Çarşısı

Ek 1: Edirne'de Bulunan Mahallelerin Listesi

SAYI	MAHALLENİN ADI	BAĞLI OLDUĞU SEMT	İŞGALDEN ÖNCE (1890)	İŞGALDEN SONRA (1920)
1	Abdurrahman Mahallesi	Kirişhane	İslam	İslam
2	Ali Kuş Mahallesi	Kirişhane	Rum	İslam
3	İmaret-İ Mezit Bey	Kirişhane	İslam	İslam
4	Karakaş	Kirişhane	Rum	İslam
5	Kasımpaşa	Kirişhane	İslam	İslam
6	Kazas (Gazaz) Salih	Kirişhane	İslam	İslam
7	Konduk Osman	Kirişhane	İslam	İslam
8	Küçük Hacı Veli	Kirişhane	Rum	Rum
9	Madanoğlu	Kirişhane	Rum	Rum
10	Mahmut Ağa	Kirişhane	Rum	Rum
11	Miskinler	Kirişhane	Rum	Rum
12	Süleçelebi	Kirişhane	İslam-Rum	İslam-Rum
13	Vize Çelebi	Kirişhane	İslam	İslam
14	Yeşilce	Kirişhane	İslam-Rum	İslam
15	Zen-İ Sarıcapaşa	Kirişhane	İslam	İslam-Musevi
16	Zincirlikuyu	Kirişhane	İslam-Rum	İslam
17	Ahi Hasan	Tabakhane	İslam	İslam-Musevi
18	Debbağ Hacı Halil	Tabakhane	İslam	İslam-Musevi
19	Şeyh Şücaeddin	Tabakhane	İslam	Musevi
20	Ak Mescit	Yıldırım	İslam-Rum	Rum
21	Bülbül Hatun	Yıldırım	İslam-Rum-Kıpti	İslam-Kıpti
22	Göl	Yıldırım	Rum	Rum
23	Hacı Sarraf	Yıldırım Ve Yeni İmaret Arası	Rum	Rum
24	Geniş Ya Da Kaniş Vakıf	Yıldırım	Rum	Rum
25	Kızıl Mescit	Yıldırım	Rum	Rum
26	Köfteciler (Köftecizâde)	Yıldırım	Rum	Rum
27	Kum Mahalle	Yıldırım	Rum	Rum-Kıpti

28	Maruf Hoca	Yıldırım	İslam-Kıpti	İslam-Kıpti
29	Mümin Hoca	Yıldırım	İslam-Kıpti	İslam-Kıpti
30	Naip Çelebi	Yıldırım	İslam-Rum	Rum
31	Saçlı Dede	Yıldırım	Rum	Rum
32	Yıldırım Bayezit	Yıldırım	İslam-Kıpti	İslam
33	Alemdar	Eski Köprü Başı (Ekmekçioğlu Köprüsü)	İslam	İslam-Musevi
34	Altuni	Üç Şerefeli	İslam	İslam
35	Baba Demirtaş	Üç Şerefeli	İslam	İslam
36	Arif Ağa	Karanfiloğlu	İslam	İslam
37	Kuşçu Doğan	Karanfiloğlu	İslam	İslam
38	Arpacı Hacı Hamza	Süpürgeciler	İslam-Ermeni	Rum-Kıpti
39	Neccar Panayot	Süpürgeciler	Ermeni	İslam-Ermeni
40	Süpürgeciler	Süpürgeciler	Rum-Ermeni	İslam-Ermeni
41	Attar Hacı Halil	Darülhadis	İslam	Musevi
42	İbn-İ Arap	Darülhadis	İslam	Musevi
43	Aya İstifanos	Kaleiçi	Rum	Musevi
44	Aya İstirati	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum-Musevi
45	Aya Nikola	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum-Musevi
46	Aya Yani	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum-Kıpti
47	Hıristos	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum-Ermeni
48	Metropolit	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum-Ermeni
49	Panaiya	Kaleiçi	Rum-Ermeni	Rum
50	Papa Kaçanos	Kaleiçi	Rum	Rum
51	Hacı Ömer	Kaleiçi	Rum	Rum
52	Balaban Paşa	Eski Köprü	İslam	İslam-Musevi
53	Baruthane	Kıyık	Rum	Rum
54	Berkuk Ağa	Kıyık	İslam	İslam-Rum
55	Buçuktepe	Kıyık	Rum-Ermeni	İslam-Ermeni
56	Karabulut	Kıyık	İslam-Rum	İslam-Rum
57	Karaca Ahmet	Kıyık	İslam-Rum	Rum
58	Meydan	Kıyık	İslam-Rum	İslam-Rum
59	Mirahur Ayas Bey	Kıyık	İslam-Rum	İslam-Rum Kıpti

60	Mumhane	Kıyık	Rum	Rum
61	Nişancı Paşa	Kıyık	İslam	İslam
62	Noktacızade	Kıyık	İslam	Rum
63	Orta Çukur	Kıyık	Rum	Rum
64	Orta Karaağaç	Kıyık	Rum	Rum
65	Üsküfçü Hızır	Kıyık	İslam	İslam
66	Zen-i İbrahim Paşa	Kıyık	İslam-Kıpti	İslam
67	Çokalca	Kıyık	İslam-Rum	İslam-Rum
68	İbrahim Paşa	Kıyık	İslam-Kıpti	İslam
69	Şeyhi Çelebi	Kıyık	İslam-Rum	İslam
70	Bevvap Sinan	Güzelce Baba	İslam	İslam
71	Cedit Kasım Paşa	Güzelce Baba	İslam	İslam
72	Hacı İslam	Güzelce Baba	İslam	Rum
73	Hafız Ahmet	Güzelce Baba	İslam	İslam
74	Yançıkçı Şahin	Güzelce Baba	İslam	İslam
75	Bezirci Hatun	Gazi Mihal	İslam	İslam
76	Çakır Ağa	Saraçhane Başı	İslam-Kıpti	İslam
77	Papazoğlu	Saraçhane Başı	Rum-Ermeni	İslam-Kıpti
78	Çirgâp	At Pazarı	Rum-Ermeni	Rum-Ermeni-Kıpti
79	İskerletoğlu	At Pazarı	Rum	Rum
80	Sitti Hatun	At Pazarı	Rum	İslam
81	Kadı Bedreddin	İstanbul Yolu	İslam	İslam
82	Dar'üs-siyade	Ayşekadın	İslam	İslam
83	Külahduz	Ayşekadın	İslam	İslam
84	Turgut Bazirgan	Ayşekadın	İslam	İslam
85	Dâye Hatun	Tekke Kapı	İslam-Kıpti	İslam
86	İsmail Ağa	Tekke Kapı	İslam	İslam
87	Kiremitçi Hacı Halil	Tekke Kapı	İslam	İslam
88	Demir Biga	Yelli Burgaz	İslam-Rum	İslam-Rum
89	Aya Yorgi	Yelli Burgaz	Rum	Rum
90	Derviş Abi	Taşlık	İslam	İslam
91	Medrese-i Ali Bey	Taşlık	İslam	İslam
92	Sarıcapaşa	Taşlık	İslam	İslam

93	Emir Mescit	Yeni İmaret	İslam	İslam
94	Emir Şah	Yeni İmaret	İslam	İslam
95	Hacı Hoşkadem	Yeni İmaret	İslam	İslam
96	Hacı Kılavuz (Klağuz)	Yeni İmaret	İslam	İslam
97	Hadım Firuz	Yeni İmaret	İslam-Rum	İslam
98	Mihal Koç	Yeni İmaret	İslam-Rum	İslam
99	Sultan Bayezit	Yeni İmaret	İslam	İslam
100	Yeni İmaret	Yeni İmaret	İslam-Rum	İslam
101	Üsküfçü Hamza	Abdullah Hamamı	İslam	İslam-Musevi
102	Fazlullah Paşa	Belediye Civarı	İslam	İslam
103	Fındık Fakih	Tahtakale	İslam	İslam-Musevi
104	Gazi Hoca	Topkapı	İslam	İslam
105	Molla Fahrettin	Topkapı	İslam	İslam
106	Gazi Mihal	Mihal Köprüsü	İslam	İslam
107	Gülbahar Hatun	Muradiye	İslam	İslam
108	Menzil Ahırı	Muradiye	Rum	Rum
109	Muradiye	Muradiye	İslam-Kıpti	İslam-Kıpti
110	Sofu Bayezit	Muradiye	İslam	İslam
111	Sofu İlyas	Muradiye	İslam	İslam
112	Umur Bey	Muradiye	İslam-Kıpti	İslam
113	Veled-i Veliddin	Muradiye	İslam	İslam
114	Yel Pınarı	Muradiye	Rum	İslam
115	Hadım Demirtaş	Tahtalı Hamam (Tahtakale)	İslam	İslam
116	Hocağı-Hocaki	Tahtalı Hamam (Tahtakale)	İslam	İslam
117	Hacı Hallaç	Süleymaniye Küçük Pazar	İslam	Musevi
118	Hacı Mercimek	Süleymaniye Küçük Pazar	İslam	İslam
119	Kavaklı	Süleymaniye Küçük Pazar	İslam	İslam-Musevi
120	Kürt Hoca	Süleymaniye Küçük Pazar	İslam	İslam-Rum
121	Zen-i Firuz	Süleymaniye Küçük Pazar	İslam	İslam-Musevi
122	Hacı Sefa	Rüstem Paşa	İslam	Musevi
123	Kıncı Firuz	Rüstem Paşa	İslam	İslam-Musevi
124	Hadım Balaban	Sultan Selim	İslam	İslam
125	Hazinedar Sinan Bey	Sultan Selim	İslam	İslam
126	Karaca Bevvap	Sultan Selim	İslam	İslam

127	Şahabettin Paşa	Sultan Selim	İslam	İslam
128	Taş Odalar	Sultan Selim	İslam	İslam
129	Tekye-i Ali Paşa	Sultan Selim	İslam	İslam
130	Hasan Paşa	Has Fırın Caddesi	İslam	Musevi
131	Çavuş Bey	Horozlu Yokuşu	İslam	İslam
132	Hoca (Uveyz) İvaz	Horozlu Yokuşu	İslam	İslam
133	Şah Melek Paşa Hücreleri	Horozlu Yokuşu	İslam	Musevi
134	Kasap Abdülaziz	Eski İstanbul Yolu	İslam	İslam-Musevi
135	Mehmet Ağa	Eski İstanbul Yolu (Has Fırın)	İslam	İslam-Musevi
136	Sabuni	Eski İstanbul Yolu	İslam	Musevi
137	Rakkas Ali Bey	Eski İstanbul Yolu	İslam	İslam-Musevi
138	Şerbettar Hamza Bey	Eski İstanbul Yolu	İslam	İslam-Musevi
139	Kâtip-cu	Sanayi Kışlası	İslam	İslam
140	Kebe Yapıcı	Kurşunlu Fırın	İslam	İslam
141	Köseç Balaban	Kurşunlu Fırın	İslam	İslam
142	Kızıl Minare	Paşa Kapısı	İslam	İslam
143	Sıkça Murat	Paşa Kapısı	İslam	İslam
144	Kubuzcu Ali Bey	Eski Tophane	İslam	İslam
145	Yahya Bey	Eski Tophane	İslam	İslam
146	Mahmut Ağa	Sarıcapaşa	İslam	İslam
147	Mezit Bey	Selimiye Civarı (Belediye Hastanesi Civarı)	İslam	İslam
148	Beğce	Beylerbeyi	İslam	İslam
149	Mir-i Miran	Beylerbeyi	İslam	İslam
150	Nişdoğan	Arasta	İslam	İslam
151	Selçuk Hatun	Yeni Darphane (Topkapı)	İslam	İslam
152	Taftin Ağa	Yeni Darphane (Topkapı)	İslam	İslam
153	Sevindik Fakih	Kadirihane	İslam	İslam
154	Şah Melek Paşa	Mihal Köprüsü-Kafeskapı	İslam	İslam-Musevi
155	Yakup Kilari	Yedi Yol Ağzı	İslam	İslam
156	Yaya Demirtaş	Arpa Kervanı	İslam	İslam
157	Boşnak Mahallesi	Karabulut	Boşnak	Boşnak

Ek 2: Üzerinde Edirne Müdafii Şükrü Paşa'nın Resmi Bulunan Bir Kartpostal. (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 63)

Ek 3: Bulgaristan'la yapılan ateşkes antlaşmasına imza koyan delegeler: Albay Ali Rıza Bey, General Fichev Bulgaristan Meclis Başkanı Danev, Başkomutan Vekili Nazım Paşa, General Savof, Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşid Paşa. (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 389)

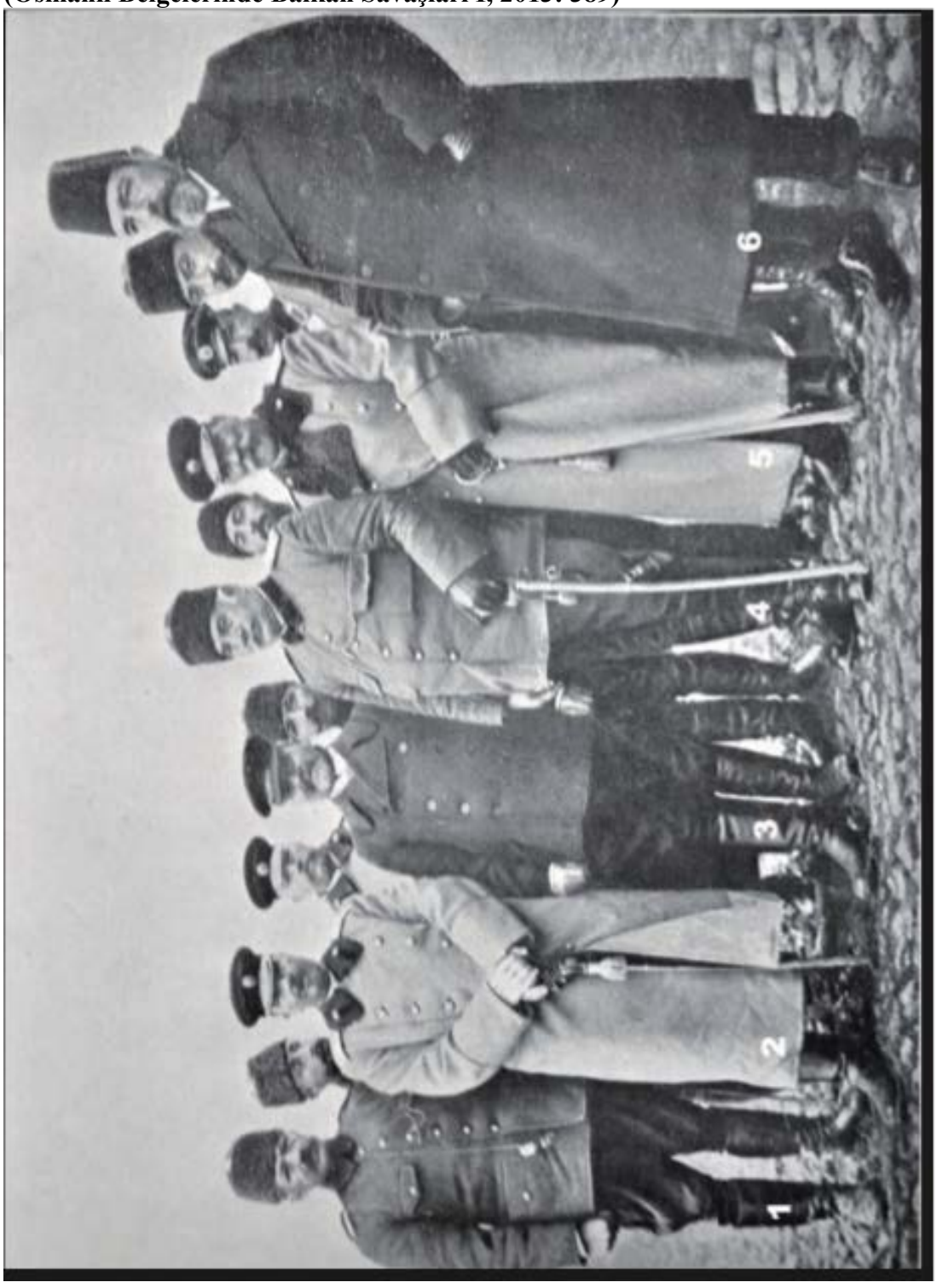

Ek 4: Edirne'nin düşmesiyle Bulgarlara esir düşen Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa Bulgar Başkomutan Vekili General Savof İle Birlikte. (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, 2013: 583)

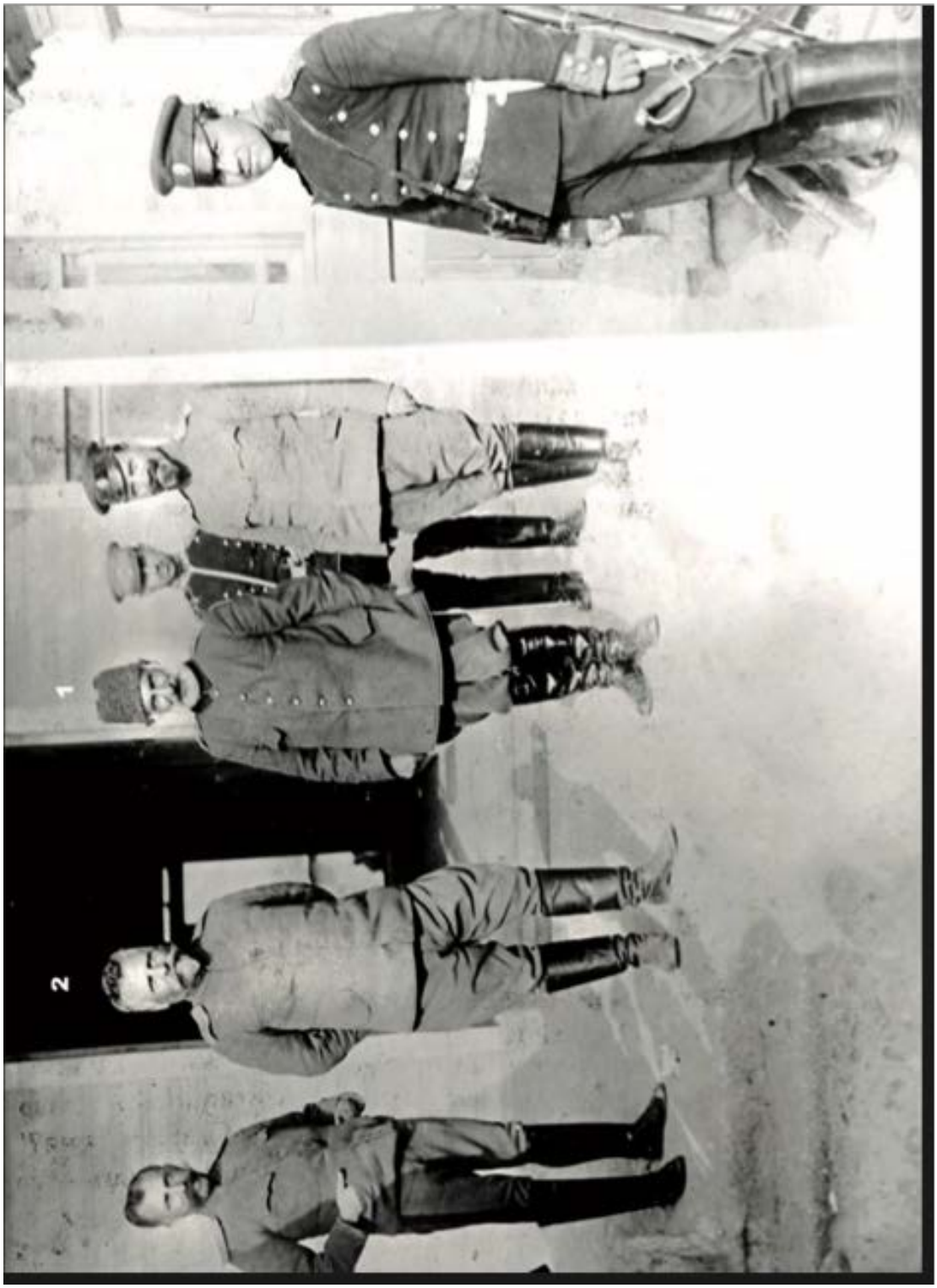

Ek 5: Edirne'yi ele geçiren Bulgar ordusunun Saraçlar Caddesinden şehre girişi (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 51)

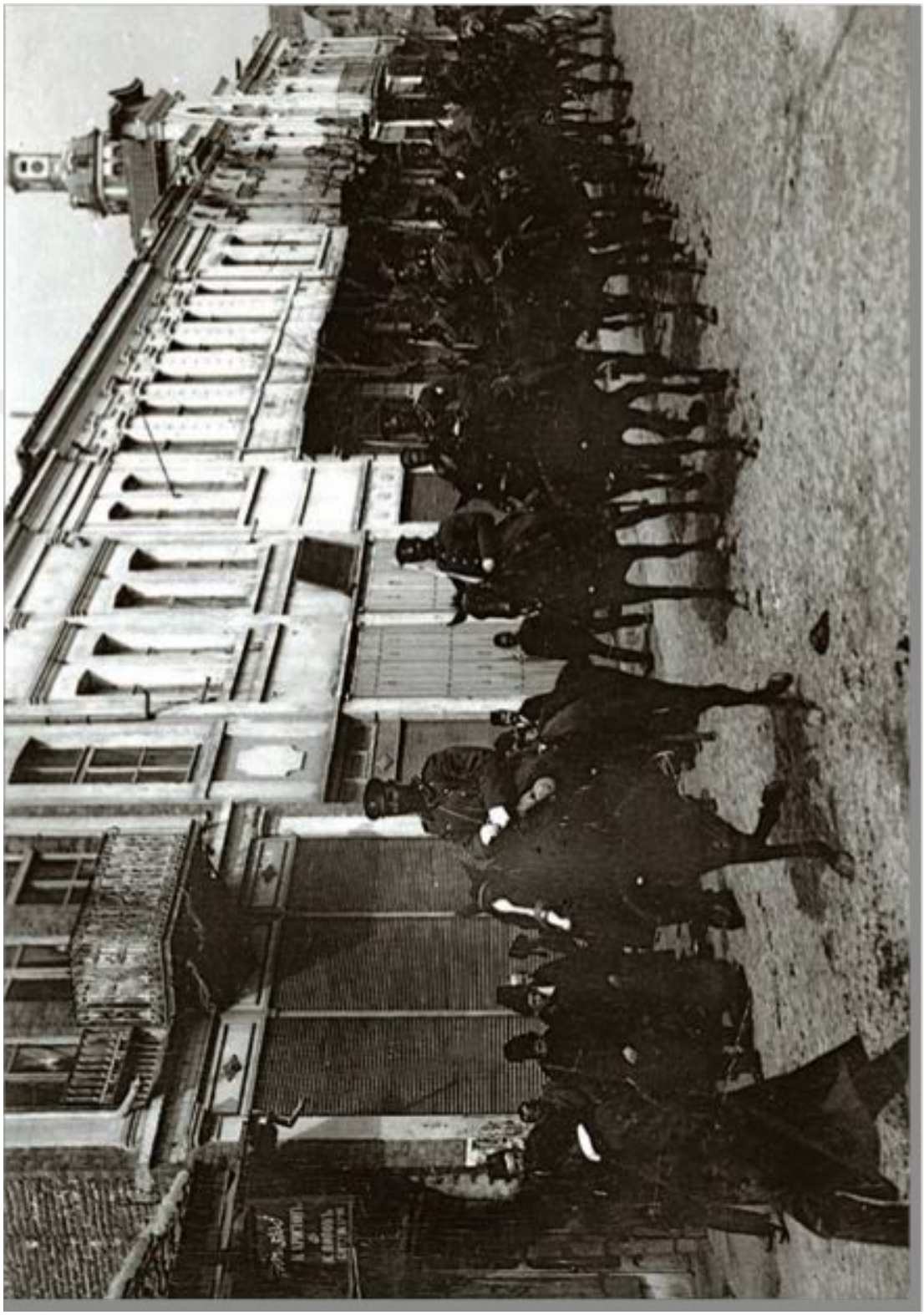

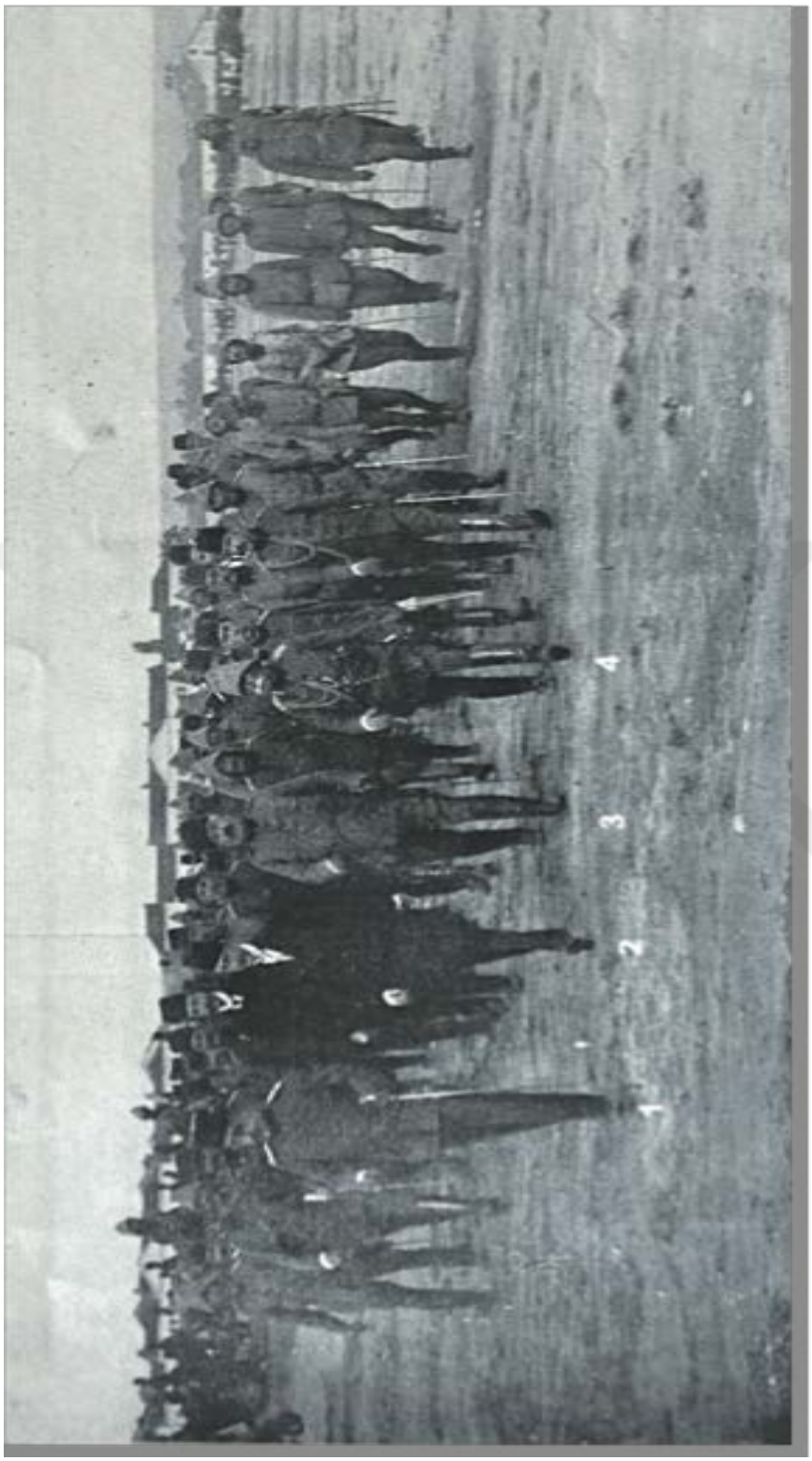

Ek 6: Edirne'nin düşmandan geri alınışından sonra şehre giren devlet ricali Veliaht Şehzade Yusuf İzzeddin(1), Şehzade Ziyaeddin Efendi(2), Başkomutan Vekili İzzet Paşa(3), 10. Kolordu Komutanı Hurşit Paşa (4). (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 103)

Ek 7: Bulgar ordusu mezâliminden / Edirne Karaağaç'ta dörder dörder kollarından bağlanıp Meriç'e atılmış olan Rumlara ait cesetlerdir. (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II, 2013: 380-381)

Ek 8: Balkan Harbi Tasviri Kataloğundan (Balkan Muharebâtı Tesaviri:1328)

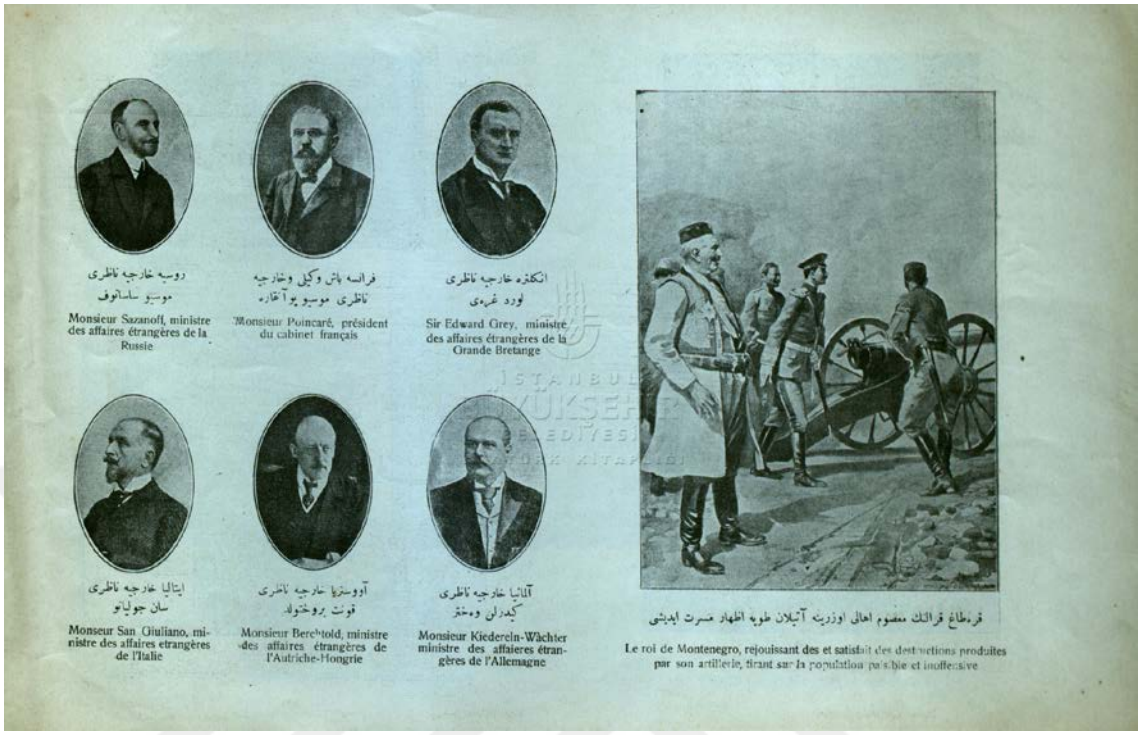

Ek 9: Rüstem Paşa Hanı ve Selimi Camii.

(http://www.nit-istanbul.org/kielarchive/index.php)

Ek 10: Ali Paşa Çarşısı (http://www.nit-istanbul.org/kielarchive/index.php)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/02/2018

Tez Başlığı / Konusu: İşgal Ve Şehir: Balkan Savaşı'nda Bulgar İşgalinin Edirne'ye Etkileri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/02/2018

Adı Soyadı: İNCİ BAŞAK AYDIN
Öğrenci No: N14121989
Anabilim Dalı: TARİH
Programı: TARİH
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Yrd. Doç. Dr. Hakan Kaynar

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 **E-posta:** sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/02/2018

Tez Başlığı / Konusu: İşgal Ve Şehir: Balkan Savaşı'nda Bulgar İşgalinin Edirne'ye Etkileri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 101 sayfalık kısmına ilişkin, 14/02/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/02/2018

Adı Soyadı: İNCİ BAŞAK AYDIN
Öğrenci No: N14121989
Anabilim Dalı: TARİH
Programı: TARİH
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

YRD. DOÇ. DR. HAKAN KAYNAR